

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
Α.Π.Θ.

INTERDISCIPLINARY CENTRE FOR ARISTOTLE STUDIES
A.U.Th.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ 2400 ΧΡΟΝΙΑ ARISTOTLE 2400 YEARS

Εκδήλωση παρουσία
του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας
στο Μουσείο Ακροπόλεως

Event in the presence
of the President of the Hellenic Republic
at the Acropolis Museum

Edited by
Demetra Sfendoni-Mentzou

Thessaloniki 2021

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ 2400 ΧΡΟΝΙΑ
ARISTOTLE 2400 YEARS

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ 2400 ΧΡΟΝΙΑ

ARISTOTLE 2400 YEARS

Εκδήλωση παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Προκοπίου Παυλοπούλου
στο Μουσείο Ακροπόλεως

18-12-2019

Event in the presence of the President of the Hellenic Republic Mr. Prokopios Pavlopoulos
at the Acropolis Museum

Edited by
Demetra Sfendoni-Mentzou

Θεσσαλονίκη 2021

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ Α.Π.Θ.
INTERDISCIPLINARY CENTRE
FOR ARISTOTLE STUDIES A.U.TH.

Ταχυδρομική Διεύθυνση:

«Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών»

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Κτίριο Διοικήσεως (Ισόγειο)

Πανεπιστημιούπολη

ΤΚ: 54124 Θεσσαλονίκη

Τηλ.: +30-2310-996803, 997198

Fax: +30-2310-996839

Ταχυδρομική Διεύθυνση: dikam@auth.gr

Ιστοσελίδα: www.dikam.auth.gr

facebook: <https://www.facebook.com/interdisciplinarycenterforaristotlestudies/>

Address:

«Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies»

Aristotle University of Thessaloniki

Administration Building (ground floor)

University Campus

54124 Thessaloniki, Greece

Tel.: +30-2310-996803, 997198

Fax: +30-2310-996839

Email: dikam@auth.gr

Website: www.dikam.auth.gr

facebook: <https://www.facebook.com/interdisciplinarycenterforaristotlestudies/>

Επιμέλεια / Edited by:

Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου / Demetra Sfondoni-Mentzou

Μεταφράσεις στα αγγλικά / English translation

Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου / Demetra Sfondoni-Mentzou

© 2021 Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών, Α.Π.Θ.
Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies, A.U.Th.

Παραγωγή / Production

Περιεχόμενα/Contents

Πρόλογος	9
Preface	15
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΟΜΙΛΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	
PART ONE: LECTURES AT THE EVENT	
Εισαγωγική ομιλία της Δήμητρας Σφενδόνη-Μέντζου	23
Προέδρου του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών, Α.Π.Θ. Ομότιμης Καθηγήτριας Φιλοσοφίας της Επιστήμης	
Introductory Speech of Demetra Sfendoni-Mentzou	25
President of the <i>Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies</i> , A.U.Th. Professor Emerita of Philosophy of Science	
Ο λόγος του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Προκοπίου Παυλοπούλου	27
The Speech of the President of the Hellenic Republic, Mr. Prokopios Pavlopoulos	31
Ομιλία Λάμπρου Κουλουμπαρίτση	35
Ομότιμου Καθηγητή Φιλοσοφίας του Université libre de Bruxelles Τακτικού Μέλους της Βασιλικής Ακαδημίας του Βελγίου και Αντεπιστέλλοντος Μέλους της Ακαδημίας Αθηνών	
Speech of Lambros Couloubaritsis	41
Professor Emeritus of Philosophy, Université libre de Bruxelles Member of the Royal Academy of Belgium, Correspondent Member of the Academy of Athens	
Ομιλία Θεοδόσιου Π. Τάσιου	47
Ομότιμου Καθηγητή του Μετσοβίου Πολυτεχνείου, Επίτιμου Διδάκτορα του Πολυτεχνείου, Α.Π.Θ. Επίτιμου Προέδρου της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας	
Speech of Theodosios Tassios	49
Professor Emeritus of the National Technical University of Athens, Honorary Doctor of Engineering, A.U.Th. Honorary President of the Hellenic Philosophical Society	
Ομιλία της Δήμητρας Σφενδόνη-Μέντζου	51
Προέδρου του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών, Α.Π.Θ. Ομότιμης Καθηγήτριας Φιλοσοφίας της Επιστήμης	
Speech of Demetra Sfendoni-Mentzou	55
President of the <i>Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies</i> , A.U.Th. Professor Emerita of Philosophy of Science	

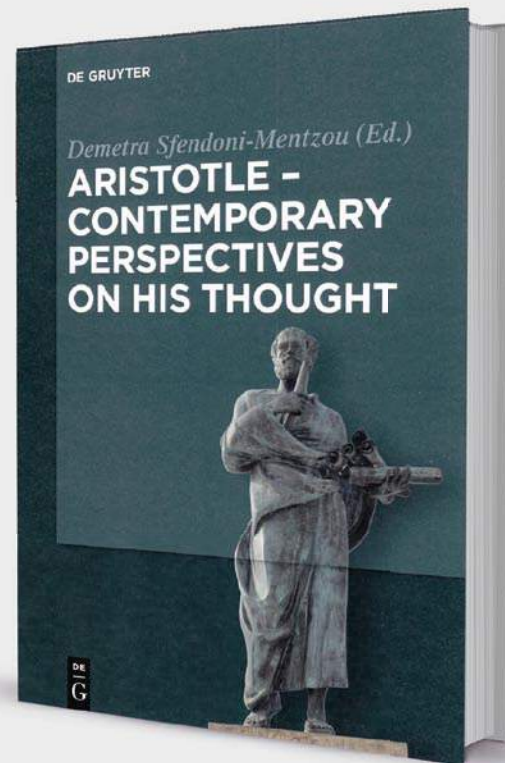
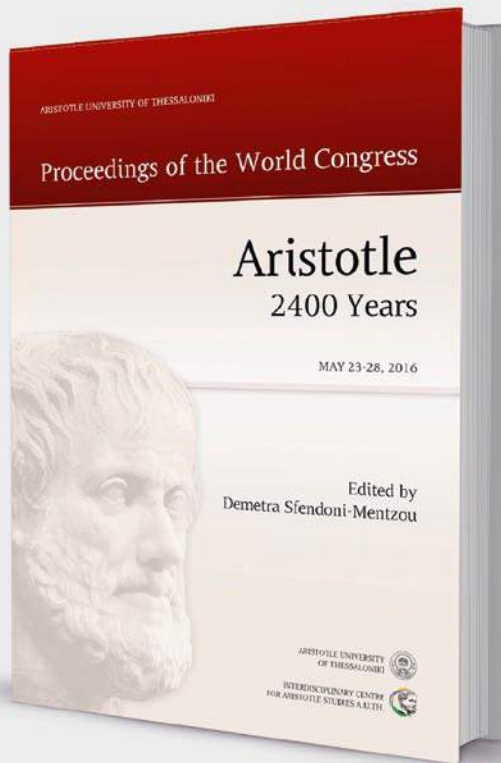
Ομιλία Ζαχαρία Σκούρα	59
Καθηγητή Γενετικής του Α.Π.Θ. Γ. Γραμματέα του <i>Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών</i> , Α.Π.Θ.	
Speech of Zacharias Skouras	61
Professor of Genetics, Aristotle University of Thessaloniki G. Secretary of the <i>Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies</i> , A.U.Th.	

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ «ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ 2400 ΧΡΟΝΙΑ»

PART TWO: WELCOME ADDRESSES OF THE WORLD CONGRESS “ARISTOTLE 2400 YEARS”

Χαιρετιστήρια ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας, κ. Προκοπίου Παυλόπουλου	67
Welcome Speech of the President of the Hellenic Republic, Mr. Prokopios Pavlopoulos	69
Welcome address of the President of the European Parliament, Martin Schulz	71
Χαιρετισμός του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Martin Schulz	72
Welcome speech of Silvia Costa , MEP Chair of the Committee on Culture and Education, European Parliament	73
Χαιρετισμός του Πρύτανη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Επίτιμου Προέδρου του Συνεδρίου, Καθηγητή Περικλή Α. Μήτκα	77
Welcome address of the Rector of Aristotle University of Thessaloniki Honorary President of the Congress, Professor Pericles A. Mitkas	79
Χαιρετισμός της Προέδρου του <i>Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών</i> , Α.Π.Θ. Προέδρου του Συνεδρίου, Ομότιμης Καθηγήτριας Φιλοσοφίας της Επιστήμης, Δήμητρας Σφενδόνη-Μέντζου	81
Welcome address of the President of the <i>Interdisciplinary Centre For Aristotle Studies</i> , A.U.Th. President of the Congress, Professor Emerita of Philosophy of Science, Demetra Sfondoni-Mentzou	83
Χαιρετισμός του Ακαδημαϊκού Ευάγγελου Μουτσόπουλου , Επόπτη του <i>Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Φιλοσοφίας</i> της Ακαδημίας Αθηνών	85
Welcome address of the Academician Evanghelos Moutsopoulos , Supervisor of the <i>Research Centre for Greek Philosophy</i> , Academy of Athens	86
Χαιρετισμός του Ευρωβουλευτή, Πρώην Πρύτανη του Πανεπιστημίου Κρήτης Ομότιμου Καθηγητή Γιώργου Γραμματικάκη	87
Welcome address of the Member of the European Parliament, Former Rector of the University of Crete Professor Emeritus George Grammatikakis	88
Welcome address of the President of the <i>Fédération Internationale des Sociétés de Philosophie</i> (FISP) Professor Dermot Moran	89

Πρόλογος

Στις 18 Δεκεμβρίου 2019, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κύριος Προκόπιος Παυλόπουλος τίμησε με την παρουσία του την εκδήλωση του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στο εμβληματικό Μουσείο Ακροπόλεως, για την παρουσίαση των δύο τόμων, *Aristotle – Contemporary Perspectives on his Thought* (De Gruyter, 2018, σσ. 366) και *Proceedings of the World Congress «Aristotle 2400 Years»* (Α.Π.Θ. & ΔΙ.Κ.Α.Μ., 2019, σσ. 848). Οι δύο αυτοί τόμοι προέκυψαν από το Παγκόσμιο Συνέδριο «Αριστοτέλης 2400 Χρόνια», το οποίο διοργάνωσε στις 23-28 Μαΐου 2016 το Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών (ΔΙΚΑΜ) του Α.Π.Θ. Το Συνέδριο τελούσε υπό την αιγίδα του Προέδρου της Δημοκρατίας, κυρίου Προκοπίου Παυλοπούλου. Είχε επίσης την υποστήριξη της Διεθνούς Ομοσπονδίας Φιλοσοφικών Εταιρειών / *Fédération Internationale des Sociétés de Philosophie* (FISP), της Ακαδημίας Αθηνών και της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής για την UNESCO.

Η πραγματοποίηση του Συνεδρίου ήταν η κορύφωση μιας προσπάθειας που ξεκίνησε ήδη πριν από τρία χρόνια, όταν ανακοινώθηκε επίσημα στη Γενική Συνέλευση της FISP στο πλαίσιο του 23^{ου} Παγκοσμίου Συνεδρίου Φιλοσοφίας στην Αθήνα τον Αύγουστο του 2013. Η πρωτοβουλία αυτή έδωσε στη συνέχεια το έναυσμα για να ξεκινήσει η Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO, ως θεσμικά αρμόδια, σε συνεργασία με το Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών, ΑΠΘ, τη συγκρότηση της πρότασης για την ανακήρυξη του 2016, ως Επετειακού Έτους Αριστοτέλη από την UNESCO. Η επιτυχής αποδοχή της πρότασης προσέφερε την ευκαιρία να διοργανωθούν εκδηλώσεις στην Ελλάδα και σε όλον τον κόσμο για να τιμήσουν τον μεγάλο Μακεδόνα φιλόσοφο, ο οποίος με το έργο του έχει επηρεάσει όσο κανείς άλλος την ιστορία της ανθρώπινης σκέψης.

Το Παγκόσμιο Συνέδριο «Αριστοτέλης 2400 Χρόνια», το οποίο άνοιξε την αυλαία των εκδηλώσεων για το Έτος Αριστοτέλη παγκοσμίως, απετέλεσε το μεγαλύτερο Συνέδριο για τον Αριστοτέλη που έγινε ποτέ στον κόσμο και ταυτόχρονα απέβη η κορυφαία ακαδημαϊκή εκδήλωση που διοργανώθηκε το 2016 για τον εορτασμό

της Επετείου των 2400 χρόνων του Αριστοτέλη. Κατά τη διάρκεια των έξι ημερών της διεξαγωγής του, φιλοξένησε 600 Συνέδρους και 250 Αριστοτελιστές ομιλητές από 40 χώρες, οι οποίοι παρουσίασαν τις υψηλής ποιότητας ανακοινώσεις τους στις 62 Παράλληλες Συνεδρίες. Το Συνέδριο είχε την τιμή να φιλοξενήσει ως Προσκεκλημένους Ομιλητές είκοσι-δύο από τους σημαντικότερους Αριστοτελιστές παγκοσμίως: *Enrico Berti* (University of Padua, Ιταλία), *Robert Bolton* (Rutgers School of Arts and Sciences, ORNR, ΗΠΑ), *Abraham Bos* (Vrije Universiteit, Ολλανδία), *Tomás Calvo* (Universidad Complutense, Ισπανία), *Loucas G. Christophorou* (Oak Ridge National Laboratory-ORNL, ΗΠΑ) & Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Ελλάδα), *Λάμπρο Κουλουμπαρίση* (Université libre de Bruxelles, Τακτικό Μέλος της Βασιλικής Ακαδημίας του Βελγίου, Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Ελλάδα), *Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου* (Πανεπιστήμιο Αθηνών και Κρήτης, Ελλάδα), *Gottfried Heinemann* (University of Kassel, Γερμανία), *Γιώργο Κοντογιώργη* (Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ελλάδα), *David Lefebvre* (Blaise Pascal University, Γαλλία), *James Lennox* (University of Pittsburgh, ΗΠΑ), *Armand Marie Leroi* (Imperial College London, Βρετανία), *Richard McKirahan* (Pomona College, ΗΠΑ), *Dermot Moran* (University College Dublin, Ιρλανδία), *Ευάγγελο Μουτσόπουλο* (Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τακτικό Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Ελλάδα), *Pierre Pellegrin* (Centre National de la Recherche Scientifique, C.N.R.S., Γαλλία), *Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά* (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Ελλάδα), *Ronald Polansky* (Duquesne University, ΗΠΑ), *Oliver Primavesi* (Ludwig-Maximilians-Universität, Γερμανία), *Christof Rapp* (Ludwig-Maximilians-Universität, Γερμανία), *Dory Scaltsas* (University of Edinburgh, Βρετανία), *Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου* (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ελλάδα), *Θεοδόσιο Τάσιο* (Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Αθηνών, Ελλάδα). Τέλος, είχε το μοναδικό προνόμιο να διοργανωθεί, όχι μόνο στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, το οποίο φέρει το όνομα του Σταγειρίτη, αλλά και στη γενέτειρά του, τα αρχαία Στάγειρα,

όπου ο *James Lennox* έκανε μία ομιλία της Ολομέλειας με τον τίτλο, “Aristotle’s Biology: Form, Function and Development,” και στη Σχολή της αρχαίας Μίεζας, όπου ο *Λάμπρος Κουλουμπαρίσης*, έκανε μία ομιλία Ολομέλειας με τον τίτλο, “The Complex Organization of Aristotle’s Thought.”

Η έναρξη του Συνεδρίου πραγματοποιήθηκε στις 23 Μαΐου 2016, στην Αίθουσα Τελετών του Α.Π.Θ. με κεντρικό ομιλητή τον Pierre Pellegrin και θέμα “Aristotle and Democracy.” Την Εναρκτήρια Τελετή τίμησε με αποστολή χαιρετισμού/ομιλίας ο *Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας κ. Προκόπιος Παυλόπουλος*, καθώς και ο *Πρόεδρος του Ευρωκοινοβουλίου, Martin Schulz*, με την αποστολή βιντεοσκοπημένου χαιρετισμού. Εξαιρετικά τιμητική ήταν επίσης η παρουσία και ο χαιρετισμός/ομιλία που απηύθυνε η *Πρόεδρος της Επιτροπής Παιδείας και Πολιτισμού του Ευρωκοινοβουλίου Silvia Costa*, ο χαιρετισμός του *Ευρωβουλευτή και πρώην Πρύτανη του Πανεπιστημίου Κρήτης, Γιώργου Γραμματικάκη*, ο χαιρετισμός/ομιλία του *Προέδρου της Διεθνούς Ομοσπονδίας Φιλοσοφικών Εταιρειών / Fédération Internationale des Sociétés de Philosophie (FISP), Καθηγητή Dermot Moran*, ο χαιρετισμός του *Ακαδημαϊκού και Προέδρου του Ιδρύματος για την Έρευνα της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας, Ευάγγελου Μουτσόπουλου*, ο χαιρετισμός της *Υπουργού Μακεδονίας-Θράκης, Μαρίας Κόλλια-Τσαρουχά* και του *Γ. Γραμματέως του Υπουργείου Παιδείας και πρώην Αντιπρύτανη του Α.Π.Θ., Καθηγητή Γιάννη Παντή*. Το επιστημονικό μέρος του Συνεδρίου ξεκίνησε με την ομιλία της Ολομέλειας του Καθηγητή *Pierre Pellegrin* με θέμα «Αριστοτέλης και Δημοκρατία».

Στόχος του Συνεδρίου ήταν να μελετηθούν όλες οι πτυχές του Αριστοτελικού έργου. Ενός έργου, το οποίο απλώνεται σ’ ένα ευρύτατο φάσμα θεμάτων, που καλύπτουν όλους τους κύριους κλάδους της Φιλοσοφίας και των Επιστημών· ενός έργου, του οποίου η επίδραση είναι μοναδική σε μέγεθος και επιρροή στην ιστορία του ανθρώπινου πνεύματος και η οποία εξακολουθεί να είναι παρούσα στην πνευματική ζωή του Δυτικού κόσμου.

Οι θεματικές ενότητες που απετέλεσαν τον κύριο κορμό του Συνεδρίου είναι οι εξής: *Ι. Φιλοσοφία της Φύσης: Φυσική, Βιο-*

λογία, Ψυχολογία, Αστρονομία, Μετεωρολογία. II. Φιλοσοφία της Ανθρώπινης Πράξης: Ηθική, Πολιτική, Ρητορική, Ποιητική. III. Πρώτη Φιλοσοφία: Οντολογία, Κοσμολογία, Θεολογία. IV. Θεωρία του Νοεῖν: Λογική, Γνωσιοθεωρία, Μέθοδοι Έρευνας. V. Αριστοτελικά Έργα: Μετάδοση, Έκδοση, Γνησιότητα. VI. Ο Αριστοτέλης στην Ιστορία της Φιλοσοφίας: Προκάτοχοι, Σύγχρονοι Αριστοτελική Παράδοση. VII. Αριστοτέλης και Σύγχρονη Σκέψη: όλα τα θέματα των ενοτήτων I, II, III, IV.

Ακολουθώντας τους δύο τύπους διδασκαλίας του Αριστοτέλη –ακροαματικούς και εξωτερικούς λόγους– διοργανώθηκαν στο πλαίσιο του Συνεδρίου δύο Στρογγυλές Τράπεζες με στόχο να φωτισθεί η επικαιρότητα της σκέψης του Σταγειρίτη φιλοσόφου για την πολιτική, την ηθική, τις αξίες, τη δικαιοσύνη, τη δημοκρατία, την παιδεία, αλλά και η στενή σχέση του Αριστοτελικού έργου με τους βασικούς κλάδους των επιστημών. Η πρώτη είχε θέμα, *Ο Αριστοτέλης και οι Επιστήμες* και συμμετείχαν οι Καθηγητές, *Ιωάννης Αντωνίου, Σταύρος Αυγολούπης, Στυλιανή Κοκκίνη, Σπύρος Παυλίδης, Ιωάννης Σεραδάκης, Ζαχαρίας Σκούρας, Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου και Θεοδόσιος Τάσιος*. Η δεύτερη είχε θέμα, *Αριστοτέλης: Πολιτική-Ηθική-Δίκαιο* και συμμετείχαν οι Καθηγητές *Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου, Γιώργος Κοντογιώργης, Λάμπρος Κουλουμπαρίσης, Αντώνης Μανιτάκης και Νίκος Παρασκευόπουλος*. Δόθηκε επίσης στην Αίθουσα Τελετών του ΑΠΘ από τον *Arman Marie Leroi* μία διάλεξη Ολομέλειας για το ευρύ κοινό με τον τίτλο «Αριστοτέλης και η Νέα Βιολογία».

Στο πλαίσιο του Συνεδρίου πραγματοποιήθηκε ένας μεγάλος αριθμός ξεναγήσεων στα μνημεία της Θεσσαλονίκης και στους αρχαιολογικούς χώρους της αρχαίας Μίεζας και αρχαίων Σταγείρων, καθώς και πολιτιστικές εκδηλώσεις με αποκορύφωμα τη μουσική εκδήλωση στο κορυφαίο Ρωμαϊκό/Βυζαντινό μνημείο της Θεσσαλονίκης, την Ροτόντα, Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.

Κατά τις ημέρες διεξαγωγής του Συνεδρίου έλαβε χώρα η έκθεση μοναδικών και ανεκτίμητων εκδόσεων και αρχείων συνδεδεμένων με το Αριστοτελικό έργο και με χρονολόγηση

από τον 15ο αιώνα κ.ε., της *Ιστορικής Βιβλιοθήκης του Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη*, το οποίο ευγενώς και με μεγάλη γενναιοδωρία τα δάνεισε, ώστε να εκτεθούν, αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα κάθε μέριμνα για τη μεταφορά και έκθεσή τους, στους χώρους του Συνεδρίου.

Τέλος, ένα ακόμη ιστορικό γεγονός που συνδέθηκε με τη διοργάνωση του Συνεδρίου ήταν η επίσημη παρουσίαση της *Συλλογής Γραμματοσήμων*, τα οποία εκδόθηκαν από τα Ελληνικά Ταχυδρομεία για να τιμηθεί η μεγάλη Επέτειος των 2400 χρόνων από τη γέννηση του Αριστοτέλη. Η απόφαση αυτή ελήφθη ύστερα από πρόταση του *Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών*, ΑΠΘ, και για τον λόγο αυτό τα ΕΛΤΑ τίμησαν το Συνέδριο με την επίσημη παρουσίαση της συλλογής στο πλαίσιο του Συνεδρίου και τον ορισμό της ημερομηνίας έναρξης του Συνεδρίου ως πρώτης ημέρας κυκλοφορίας των γραμματοσήμων.

Το Συνέδριο εξελίχθηκε σε ένα γεγονός από αυτά που τα θυμάται κανείς για πάντα. Ένα μοναδικό, πνευματικά συναρπαστικό γεγονός, το οποίο έδειξε ότι το έργο του Αριστοτέλη αξίζει να μελετηθεί όχι μόνον για τη μακροχρόνια επίδρασή του στην ανθρώπινη σκέψη, αλλά και για τη σημασία του στον 21ο αιώνα, καθώς και για τη δυναμική του να μας οδηγήσει σε μια βαθύτερη κατανόηση των εννοιών και προβλημάτων της εποχής μας σε παγκόσμια κλίμακα. Αυτό μας έκανε να νιώσουμε, ότι είχαμε τη μεγάλη ευθύνη να βάλουμε τα δυνατά μας για να διατηρήσουμε το πολύτιμο έργο όλων εκείνων των Αριστοτελιστών που συνέβαλαν στην προσπάθεια αυτή.

Ως πρώτο βήμα, το ΔΣ του *Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών* ενέκρινε την πρότασή μου να αναλάβω την ευθύνη για την επιστημονική επιμέλεια, κατ' αρχήν, ενός τόμου που θα περιείχε τα δοκίμια των προσκεκλημένων ομιλητών του Συνεδρίου. Αισθάνομαι τώρα υπερήφανη που ο τόμος αυτός έχει εκδοθεί με τον τίτλο, *Aristotle–Contemporary Perspectives on his Thought*, από τον διεθνούς κύρους Γερμανικό Εκδοτικό Οίκο De Gruyter, τον Ιούλιο του 2018. Το δεύτερο βήμα ήταν να έχω και πάλι την τιμή να αναλάβω, με τη σύμφωνη γνώμη

του ΔΣ, την επιστημονική επιμέλεια των *Πρακτικών* του Συνεδρίου. Πήρα, έτσι, μία βαθιά ανάσα και απέστειλα πρόσκληση προς όλους όσοι συμμετείχαν με ανακοίνωση στις *Παράλληλες Συνεδρίες* να καταθέσουν τις εργασίες τους προς δημοσίευση στον τόμο των *Πρακτικών του Συνεδρίου*.

Το αποτέλεσμα της αθρόας ανταπόκρισης στο κάλεσμα ήταν ο δεύτερος τόμος με τον τίτλο *Proceedings of the World Congress "Aristotle 2400 Years"* (D. Sfendoni-Mentzou ed., A.U.Th & D.I.K.A.M., 2019), ο οποίος περιλαμβάνει όλες τις εργασίες που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση. Ήταν, πράγματι, τεράστια η προσπάθεια συγκέντρωσης όλου του υλικού και ταξινόμησης εκατόν δέκα-έξι δοκιμίων με μια αξιοθαύμαστη ποικιλία θεμάτων. Η αρχική απόφαση ήταν να προχωρήσουμε στην ηλεκτρονική έκδοση των *Πρακτικών του Συνεδρίου*, η οποία εκτιμήθηκε ότι θα είχε έκταση πάνω από χίλιες σελίδες. Ωστόσο, σύντομα, μετά τη συλλογή αυτών των εξαιρετικά σημαντικών δοκιμίων, το Διοικητικό Συμβούλιο του *Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών*, Α.Π.Θ., συμφώνησε, ότι ήταν καθήκον μας να εκδώσουμε σε έντυπη μορφή έναν αναμνηστικό τόμο αυτού του ιστορικού Συνεδρίου.

Τα δοκίμια του τόμου των *Πρακτικών του Συνεδρίου* καλύπτουν όλους σχεδόν τους τομείς του Αριστοτελικού έργου: *Λογική, Μεταφυσική, Οντολογία, Πολιτική και Ηθική Φιλοσοφία, Βιοηθική, Οικολογία, Παιδαγωγική, Ρητορική, Ποιητική, Θεωρία της Γνώσης, Θεωρία του Σκέπτεσθαι, Φυσική, Βιολογία, Ορνιθολογία, Ψυχολογία, Ιατρική, Μαθηματικά, Αστρονομία, Κοσμολογία, Βιοκοσμολογία και Πληροφορική*. Τα θέματα αυτά ταξινομούνται σε έξι βασικούς θεματικούς τομείς και 33 υπο-τομείς, κατά το θεματικό πρότυπο του προγράμματος του Συνεδρίου: I. *Φιλοσοφία της Φύσης*: Φυσική, Βιολογία, Ψυχολογία, Αστρονομία. II. *Φιλοσοφία της Ανθρώπινης Δράσης*: Ηθική, Πολιτική, Ρητορική, Ποίηση. III. *Πρώτη Φιλοσοφία*: Οντολογία, Κοσμολογία, Θεολογία. IV. *Θεωρία της σκέψης*: Λογική, Γνωσιολογία, Μέθοδοι Έρευνας. V. *Αριστοτελικό έργο*: Μετάδοση, Έκδοση. VI. *Αριστοτέλης και Σύγχρονη Σκέψη*: Φιλοσοφία της Φύσης, Ηθική, Πολιτική, Θεωρία του Σκέπτεσθαι, Δίκτυα / Λογικά.

Πέρα από τον θεματικό πλούτο δοκιμίων αυτού του τόμου, είναι σημαντικό να τονισθεί, ότι πραγματοποιείται μία ιστορική συνάντηση Αριστοτελιστών από ένα ευρύτατο φάσμα χωρών: *Αργεντινή, Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Βραζιλία, Ελλάδα, Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ, Ινδία, Ισπανία, Ισραήλ, Ιταλία, Καναδά, Κίνα, Κολομβία, Κύπρο, Ολλανδία, Περού, Πολωνία, Ρουμανία, Ρωσία, Τουρκία, Τσεχία, Φιλιππίνες*. Το αποτέλεσμα είναι μια εποικοδομητική ευκαιρία συνάντησης διαφορετικών προσεγγίσεων, πολιτισμών και παραδόσεων, οι οποίες ανοίγουν εξαιρετικά ενδιαφέρουσες προοπτικές για τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να κατανοήσουμε τη σκέψη του Σταγειρίτη.

Μια ακόμα ενδιαφέρουσα πτυχή του τόμου των *Πρακτικών*, για την οποία είμαι ιδιαίτερα υπερήφανη, είναι το γεγονός ότι περιλαμβάνει μία μεγάλη γκάμα συγγραφέων: γνωστούς Αριστοτελιστές, λιγότερο γνωστούς, αλλά εξαιρετικά σημαντικούς μελετητές του Σταγειρίτη φιλοσόφου, όλων των βαθμίδων της ακαδημαϊκής κλίμακας, καθώς και νέους πολλά υποσχόμενους ερευνητές, διδάκτορες και μεταδιδάκτορες. Όλοι αυτοί έχουν συμβάλει με έναν τρόπο εξαιρετικό στην πραγμάτωση του σκοπού του Συνεδρίου, ο οποίος ήταν να προωθήσει την έρευνα όλων των πτυχών του Αριστοτελικού έργου. Παράλληλα όμως τέθηκε ο στόχος, ο οποίος πραγματώθηκε με τον καλύτερο τρόπο, να αποδειχθεί στην πράξη, ότι το έργο του Σταγειρίτη αξίζει να μελετηθεί, όχι μόνον για την μακράιωνν επίδρασή του στην ιστορία της ανθρώπινης σκέψης, αλλά και για το ενδιαφέρον που παρουσιάζει σήμερα στον 21ο αιώνα και, τέλος, για το γεγονός ότι προσφέρει το κατ' εξοχήν παράδειγμα της διεπιστημονικής προσέγγισης της γνώσης.

Είμαι ιδιαίτερα ευτυχής, διότι η εκδήλωση που έλαβε χώρα στις 18 Δεκεμβρίου του 2019 με θέμα την παρουσίαση των δύο Αριστοτελικών τόμων απέτελεσε ένα υψηλού επιπέδου επιστημονικό Συμπόσιο, στην επιτυχία του οποίου συνέβαλαν οι εκλεκτοί ομιλητές, Αριστοτελιστές διεθνούς κύρους: *Λάμπρος Κουλουμπαρίτης*, Ομότιμος Καθηγητής Φιλοσοφίας του *Université libre de Bruxelles*, Τακτικό Μέλος της *Βασιλικής Ακαδημίας του Βελγίου* και Αντεπιπετέλλον

Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Θεοδόσιος Τάσιος, Ομότιμος Καθηγητής του Μετσοβίου Πολυτεχνείου, Επίτιμος Διδάκτωρ του Πολυτεχνείου, Α.Π.Θ, Επίτιμος Πρόεδρος της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας και Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου, Ομότιμη Καθηγήτρια Φιλοσοφίας της Επιστήμης και Πρόεδρος του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών, Α.Π.Θ. Τη συζήτηση που ακολούθησε συντόνισε ο Καθηγητής Γενετικής του Α.Π.Θ. και Γ. Γραμματέας του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών, Α.Π.Θ., Ζαχαρίας Σκούρας.

Τους ευχαριστώ όλους από καρδιάς για την ανεκτίμητη συμβολή τους. Ευχαριστώ, ακόμη, τον Πρόεδρο του Μουσείου Ακροπόλεως, Ομότιμο Καθηγητή του Α.Π.Θ. Δημήτρη Παντερμαλή, για την ευγενική δωρεάν παραχώρηση του Αμφιθεάτρου του εμβληματικού Μουσείου Ακροπόλεως, καθώς και την Αντιπεριφέρεια Πιερίας και ιδιαίτερα την Αντιπεριφερειάρχη κ. Σοφία Μαυρίδου για την ευγενική χρηματοδότηση της έκδοσης του παρόντος τόμου.

Μετά το πέρας των ομιλιών ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κύριος Προκόπιος Παυλόπουλος έλαβε τον λόγο καθ' υπέρβα-

ση του πρωτοκόλλου –εφόσον δεν προβλεπόταν ομιλία του από το Πρόγραμμα– και εκφώνησε χωρίς κανένα χειρόγραφο έναν εμπνευσμένο λόγο για τον Αριστοτέλη· έναν λόγο ο οποίος εξέπληξε και συγκίνησε το πολυπληθές και εκλεκτό ακροατήριο, το οποίο αποτελούνταν από φιλοσόφους, Ακαδημαϊκούς, επιστήμονες όλων των κλάδων, ερευνητές και μελετητές του Αριστοτελικού έργου και συμπολίτες μας, οι οποίοι δεν έχουν κάποια επιστημονική σχέση με τον Αριστοτέλη, έχουν όμως τη βαθιά επιθυμία να γνωρίσουν το ανεκτίμητο έργο του.

Από τη θέση αυτή, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον τ. Πρόεδρο της Δημοκρατίας κ. Προκόπιο Παυλόπουλο, όχι μόνον για την εξαιρετικά τιμητική παρουσία του στην εκδήλωση, αλλά και για τον εξαιρετικό Λόγο του, με τον οποίο έδωσε την πεμπτοουσία της μοναδικής συμβολής του Σταγειρίτη φιλοσόφου στη Φιλοσοφία και στις Επιστήμες, και εξήγησε ποιες παρακαταθήκες μας άφησε που ισχύουν έως σήμερα, και γιατί αυτός ο μέγας στοχαστής αποτελεί «ένα παγκόσμιο ορόσημο στην ανθρώπινη σκέψη».

Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου

Θεσσαλονίκη, εν μέσω πανδημίας Covid-19, Μάιος 2020

Στο πλαίσιο της θητείας μου ως Αντιπεριφερειάρχη Πιερίας, αλλά και με την επί σειρά ετών ιδιότητά μου ως θεματική Αντιπεριφερειάρχη Πολιτισμού της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, ανέλαβα πολλές φορές το δύσκολο έργο της προβολής του εύρους της πνευματικής δημιουργίας του Ελληνισμού και κατ' επέκταση του πολιτισμού μας.

Εξαιρετικά μεγάλης επιστημονικής, αλλά και εθνικής σημασίας είναι το γεγονός ότι ένας καταξιωμένος επιστημονικός φορέας όπως το Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών, Α.Π.Θ. (ΔΙ.Κ.Α.Μ.), κατάφερε να αναδείξει σε παγκόσμια κλίμακα το σπουδαίο έργο του μεγάλου αρχαίου Έλληνα φι-

λοσόφου Αριστοτέλη μέσα από τις εργασίες του Παγκόσμιου Συνεδρίου για τα 2400 χρόνια από την γέννησή του.

Η καταγραφή σε τόμους των εισηγήσεων που πραγματοποιήθηκαν κατά την διάρκεια του Παγκόσμιου Επιστημονικού Συνεδρίου θα αποτελέσει παρακαταθήκη για την επιστημονική και ακαδημαϊκή κοινότητα. Η στήριξή μας για την πραγματοποίηση της έκδοσης του παρόντος τόμου, όπου δημοσιεύονται οι ομιλίες από εξέχουσες προσωπικότητες του πνεύματος και της πολιτείας για την παρουσίαση των δύο πολύτιμων σε υλικό Αριστοτελικών τόμων που προέκυψαν από το Παγκόσμιο Συνέδριο, αποτελεί δείγμα της αμέριστης αγάπης μας και του ενδιαφέροντος για την προαγωγή της επιστήμης και του πολιτισμού.

Σοφία Μαυρίδου, Αντιπεριφερειάρχη Πιερίας

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Προκόπιος Παυλόπουλος εισέρχεται στο Μουσείο Ακροπόλεως συνοδευόμενος από τον Πρόεδρο του Μουσείου Ακροπόλεως, Καθηγητή Δημήτρη Παντερμαλή και την Πρόεδρο του *Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών*, Α.Π.Θ. (ΔΙ.Κ.Α.Μ.), Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου.

The President of the Hellenic Republic Mr. Prokopios Pavlopoulos enters the Acropolis Museum accompanied by the President of the Acropolis Museum, Professor Dimitris Pantermalis and the President of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, A.U.Th. (DI.K.A.M.), Demetra Sfendoni-Mentzou.

Preface

On December 18, 2019, the President of the Hellenic Republic, Mr. Prokopios Pavlopoulos, honored with his presence an event, organized by the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, A.U.Th. (DI.K.A.M.), at the Amphitheatre of the emblematic Acropolis Museum, for the presentation of the two commemorative volumes, *Aristotle-Contemporary Perspectives on his Thought* (De Gruyter, 2018, pages 366) and *Proceedings of the World Congress “Aristotle 2400 Years”* (A.U.Th. & DI.K.A.M., 2019, pages 848). The two volumes resulted from the World Congress “Aristotle 2400 Years,” which was organized by DI.K.A.M. on May 23-28, 2016. The Congress was under the auspices of the President of the Hellenic Republic. It also had the full support of the *International Federation of Philosophical Societies / Fédération Internationale des Sociétés de Philosophie* (FISP), the *Academy of Athens* and the *Hellenic National Commission for UNESCO*.

The realization of the Congress was the culmination of an endeavor, which began in August 2013, with its official announcement at the General Assembly of FISP, during the *23rd World Congress of Philosophy* in Athens. This led to the decision of the *Hellenic National Commission for UNESCO* to submit –in cooperation and with the endorsement of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*– the proposal for the proclamation by UNESCO of 2016 as the “Aristotle Anniversary Year.” The successful acceptance of the proposal provided the opportunity for the organization of a series of events in Greece and around the world, to honor the great Macedonian philosopher.

The World Congress “Aristotle 2400 Years,” which opened the curtain of events worldwide, turned out to be the largest Aristotle Congress, ever held in the world, and the most prominent and outstanding academic event organized in the year 2016 for the celebration of Aristotle’s 2400th anniversary. During the six days that it lasted, it hosted 600 participants-attendees and 250 Aristotle scholars from 40 countries, who presented their high-quality papers

at the 62 Concurrent Sessions; it was honored to host as Invited Speakers twenty-two of the most outstanding experts on Aristotle worldwide: *Enrico Berti, Robert Bolton, Abraham Bos, Tomas Calvo, Loucas G. Christophorou, Lambros Couloubaritsis, Myrto Dragona-Monachou, Gottfried Heinemann, George Contogeorgis, David Lefebvre, James Lennox, Armand Marie Leroi, Richard McKirahan, Dermot Moran, Evangelos Moutsopoulos, Pierre Pellegrin, Tereza Pentzopoulou-Valalas, Ronald Polansky, Oliver Primavesi, Christof Rapp, Dory Scaltsas, Demetra Sfondoni-Mentzou, Theodosios Tassios*. Finally, it had the unique privilege to be held, not only at the Aristotle University, which bears the Stageirite's name, but also in his birthplace, ancient Stageira, where *James Lennox* delivered the Plenary Speech, "Aristotle's Biology: Form, Function and Development," and in Aristotle's school of ancient Mieza, where *Lambros Couloubaritsis* delivered his Plenary Speech, "The Complex Organization of Aristotle's Thought."

The official Opening of the Congress took place on May 23, 2016, at the Main Ceremony Hall of Aristotle University of Thessaloniki. The Ceremony was honored to open with the recitation of the address/speech of the President of the Hellenic Republic, Mr. *Prokopios Pavlopoulos*, and by the presentation of the video address of the President of the European Parliament, *Martin Schulz*. The ceremony was also honored by the presence and the addresses made by the President of the *Committee on Culture and Education of the European Parliament, Silvia Costa*, the Member of the *European Parliament* and former Rector of the *University of Crete*, Professor *George Grammatikakis*, the President of the *International Federation of Philosophical Societies (FISP)*, Professor *Dermot Moran*, the Member of the *Academy of Athens* and President of the *Center for Research on Greek Philosophy*, Professor Emeritus *Evangelos Moutsopoulos*, the *Deputy Minister for Macedonia and Thrace, Maria Kollia-Tsaroucha*, and the Secretary-General of the *Ministry of*

Education, Research and Religious Affairs and former Vice-Rector of A.U.Th., Professor *Ioannis Pantis*. The scientific program of the Congress opened with the Plenary Lecture of Professor *Pierre Pellegrin* on the topic "Aristotle and Democracy."

The aim of the Congress was to advance scholarship on all aspects of Aristotle's work, which spreads over the broadest range of topics, covering all major branches of Philosophy and extending in an impressive way into areas related to all fundamental disciplines of science. A work whose influence is unique in magnitude and impact in the history of the human intellect and which is still present in the intellectual life of the Western world.

The categories that thematically formed the backbone of the Congress were the following: I. *Philosophy of Nature*: Physics, Biology, Psychology, Astronomy, Meteorology. II. *Philosophy of Human Action*: Ethics, Politics, Rhetoric, Poetics. III. *First Philosophy*: Ontology, Cosmology, Theology. IV. *Theory of Thinking*: Logic, Epistemology, Methods of Inquiry. V. *Aristotle's works*: Transmission, Edition, Authenticity. VI. *Aristotle in the History of Philosophy*: Predecessors, Contemporaries, Aristotelian Tradition. VII. *Aristotle and Contemporary Thought*: all the topics of I, II, III, IV.

Following Aristotle's two types of speeches –esoteric and exoteric– two round tables for the public were also organized as part of the Congress Programme, aiming to shed light on the timelessness of the Stageirites' views on politics, ethics, values, justice, democracy and education, and to enhance the relationship of Aristotle's work with the main fields of science. The first had as its theme, *Aristotle and the Sciences* and was attended by Professors, *Ioannis Antoniou, Stavros Avgoloupis, Styliani Kokkini, Spyros Pavlidis, Ioannis Seiradakis, Zacharias Scouras, Demetra Sfondoni-Mentzou* and *Theodosios Tassios*. The theme of the second was *Aristotle: Politics-Ethics-Law* and

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας συνοδευόμενος από την Πρόεδρο του ΔΙ.Κ.Α.Μ. χαιρετά τους ομιλητές της εκδήλωσης, Καθηγητές, Λάμπρο Κουλουμπαρίτη, Θεοδόσιο Τάσιο και Ζαχαρία Σκούρα.

The President of the Hellenic Republic accompanied by the President of DI.K.A.M. greets the speakers of the event, Professors Lambros Couloubaritis, Theodosios Tassios and Zacharias Skouras.

was attended by Professors, *Myrto Dragona-Monachou*, *George Kontogeorgis*, *Lambros Couloubaritsis*, *Antonis Manidakis* and *Nikos Paraskevopoulos*. A Plenary Lecture by *Armand Marie Leroi* on “Aristotle and the New Biology” was also open to the public.

A number of guided tours to the monuments of Thessaloniki and the archaeological sites of *ancient Mieza* and *ancient Stageira* was offered to the participants. Several important cultural events were also organized, the highlight of which was the concert by the Orchestra and the Choir of the Aristotle University of Thessaloniki, in the *Rotunda*, the most significant Late Roman/Byzantine monument of Thessaloniki (a UNESCO World Cultural Heritage Monument).

During the six days of the Congress, an exhibition of rare and valuable editions and archives related to Aristotle’s work, dated from the 15th century onwards, was presented by the *Historical Library of the Aikaterini Laskaridis Foundation*. The Foundation kindly lent the books for the exhibition, and generously took the utmost care to bring and display the books at the Congress venue.

Finally, one more historic event connected with the organization of the Congress was the official presentation of the *commemorative set of stamps “2400 Years since the Birth of Aristotle,”* issued by the *Hellenic Post* (ELTA). Given the fact, that this decision was taken on the proposal of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, ELTA honored the Congress by officially presenting the set of stamps during the Congress, and by designating May 23, 2016 –the opening day of the Congress– as the first day of the stamps’ issue.

The Congress turned out to be an event to be remembered for a lifetime; a unique, intellectually exciting event, which showed that Aristotle’s work deserves to be studied not only for its long-standing influence, but also for its relevance for the 21st century and for its potential to lead us

to a deeper understanding of concepts, ideas and problems of our own era in a global scale. This made us feel that we had the great responsibility to make our best in order to preserve the valuable work of all those Aristotle scholars.

As a first step, the Executive Board of DI.K.A.M. approved my proposal to assume the responsibility for the editing of a volume, including the invited papers of the Congress. I am now proud, that this volume has appeared under the title, *Aristotle–Contemporary Perspectives on his Thought* (Berlin: De Gruyter, 2018). The second step was to be honored again to take the responsibility, with the consensus of the Executive Board, for the editing and publication of the *Proceedings* of the Congress. I thus took a deep breath and invited the authors of the concurrent sessions to contribute their papers for the publication of the *Proceedings* of the Congress.

The result is the volume, *Proceedings of the World Congress “Aristotle 2400 Years”* (A.U.Th. & DI.K.A.M., 2019), which includes all the contributed essays to the volume. It has been, indeed, a huge effort to collect, put together and edit one hundred and sixteen essays, with a vast variety of topics. The initial decision was to produce an electronic version of the *Proceedings*, which was estimated to have a length of over one thousand pages. However, soon after these extremely interesting papers were collected, the Executive Board of the *Interdisciplinary Centre of Aristotle Studies* decided that it was our duty to publish a printed Commemorative Volume of this historic Congress.

The essays of the volume cover a broad variety of topics on Logic, Metaphysics, Ontology, Politics, Ethics, Bioethics, Eco-ethology, Pedagogy, Rhetoric, Poetics, Epistemology, Theory and Methods of Thinking, Physics, Biology, Ornithology, Psychology, Medicine, Mathematics, Astronomy, Cosmology, Bio-cosmology and Computation/Informatics: These themes are classified in six basic thematic areas of the Congress: I. *Philosophy of Nature*: Physics, Biology,

Psychology, Astronomy. II. *Philosophy of Human Action*: Ethics, Politics, Rhetoric, Poetics. III. *First Philosophy*: Ontology, Cosmology, Theology. IV. *Theory of Thinking*: Logic, Epistemology, Methods of Inquiry. V. *Aristotle's works*: Transmission, Edition. VI. *Aristotle in the History of Philosophy*: Predecessors, Tradition. VII. *Aristotle and Contemporary Thought*: Philosophy of Nature, Ethics, Politics, Theory of Thinking, Logic/Computation/ Informatics.

In addition to the thematic richness of the essays in this volume, it is important to emphasize that they represent a historic gathering of scholars from a wide range of countries: *Argentina, Austria, Belgium, Brazil, Bulgaria, Canada, China, Colombia, Cyprus, Czech Republic, Denmark, France, Germany, Greece, India, Israel, Italy, Peru, Philippines, Poland, Romania, Russia, Spain, The Netherlands, Turkey, UK, USA*. The result is a fruitful meeting occasion of different approaches, cultures and traditions, which open extremely interesting perspectives in the way we understand the Stageirite's thought and shed light on what is of value today.

One more interesting aspect of this volume is the fact that one can find a wide range of authors: renowned Aristotle scholars, less well known, but extremely important Aristotelians of all levels of the Academic scale, as well as young and promising researchers, Ph.D. students and Postdocs. All of them have contributed in an excellent way to the fulfillment of the aim of the Congress, which was to advance scholarship on all aspects of Aristotle's work, and at the same time to show that the Stageirite's work deserves to be studied not only for its long-standing influence, but also for its relevance to the 21st century and for its offering the paradigm *par excellence* of an interdisciplinary and multidisciplinary approach of knowledge.

I am particularly pleased, because the event that took place on December 18, 2019, for the presentation of the two Aristotle volumes was a high-level Scientific Symposium,

with the contribution of distinguished speakers, Aristotle scholars of international prestige: *Lambros Couloubaritis*, Professor Emeritus, *Université libre de Bruxelles*, Full Member of the *Royal Academy of Belgium* and Corresponding Member of the *Academy of Athens*, *Theodosios Tassios*, Professor Emeritus of the *National Technical University of Athens* and of the *Aristotle University of Thessaloniki*, Honorary President of the *Greek Philosophical Society*, and *Demetra Sfendoni-Mentzou*, Professor Emerita of Philosophy of Science, *Aristotle University of Thessaloniki*. The discussion that followed was moderated by *Zacharias Scouras*, Professor of Genetics, *Aristotle University of Thessaloniki* and General Secretary of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, A.U.Th.

I thank them all wholeheartedly for their invaluable contribution. I would also like to thank the President of the Acropolis Museum, Professor Emeritus of A.U.Th. *Demetris Pantermalis*, for the generous offer of the Amphitheater of the emblematic Acropolis Museum, as well as the Regional Division of Pieria and especially the Deputy Regional Governor Sofia Mavridou, for the kind financing of the publication of this volume.

After the end of the speeches, the President of the Hellenic Republic, overlooking the protocol –given the fact that a speech by the President was not included in the Program– delivered, without any preparation, an insightful speech on Aristotle and Aristotle's work; a speech which won the admiration and moved the large and high-quality audience, which consisted of philosophers, Academicians, scientists of all disciplines, researchers and scholars of Aristotle's work and our fellow citizens, who are not connected with Aristotle, but have the deep desire to get acquainted with his invaluable work.

From this position, I would like to express my heartfelt thanks to the President of the Hellenic Republic *Mr. Prokopios Pavlopoulos*, not only for his extremely honorable

presence at the event, but also for his excellent speech, which gave the quintessence of the unique contribution of the Stageirite philosopher to Philosophy and the Sciences,

and explained what legacies he left us, which are still valid today, and why this great thinker is “a world landmark in human thought.”

Demetra Sfondoni-Mentzou
Thessaloniki, amid Coronavirus pandemic, May 2020

In the context of my service as Deputy Regional Governor of Pieria, but also as the Deputy Regional Governor of Culture of the Region of Central Macedonia for many years, I undertook many times the difficult task of promoting the scope of the intellectual creation of Hellenism and consequently of our culture.

Of great scientific and national importance is the fact that a renowned scientific Institution, such as the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies, A.U.Th.* (DI.K.A.M.), managed to promote on a global scale the great work of the

emblematic ancient Greek philosopher Aristotle through the papers presented at the World Congress celebrating the 2400 years since his birth.

The publishing in two volumes of the papers presented during the World Congress will be a legacy for the philosophical, scientific and academic community. Our support for the publication of this present volume, where the speeches of prominent personalities of the Academic world and the State are published for the presentation of the two invaluable volumes that were the result of the World Congress, is a token of our undivided love and interest for the promotion of science and culture.

Sofia Mavridou
Deputy Regional Governor of Pieria

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ / PART ONE

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΤΟΜΩΝ:

PRESENTATION OF THE VOLUMES:

*Aristotle – Contemporary Perspectives on his Thought.
On the 2400th Anniversary of Aristotle’s Birth.*

Proceedings of the World Congress “Aristotle 2400 Years.”

Εισαγωγική ομιλία της Προέδρου του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών, Α.Π.Θ.
Introductory Speech of the President of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, A.U.Th., Demetra Sfendoni-Mentzou.

Εισαγωγική ομιλία της Δήμητρας Σφενδόνη-Μέντζου

Προέδρου του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών, Α.Π.Θ.
Ομότιμης Καθηγήτριας Φιλοσοφίας της Επιστήμης

Εξοχώτατε κύριε Πρόεδρε της Δημοκρατίας,

Με ιδιαίτερη χαρά σας καλωσορίζω στη σημερινή μας εκδήλωση και σας ευχαριστώ για την παρουσία σας, η οποία αποτελεί εξαιρετική τιμή για το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, για το Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών, ΑΠΘ, και για εμένα προσωπικά.

Η εκδήλωση αυτή αποτελεί μία ιδιαίτερα σημαντική στιγμή για εμάς, διότι ολοκληρώνεται ο κύκλος μιας μεγάλης προσπάθειας, αφετηρία της οποίας ήταν η διοργάνωση του Παγκοσμίου Συνεδρίου το 2016 για την επέτειο των 2400 χρόνων από τη γέννηση του Σταγειρίτη φιλοσόφου, ο οποίος ασκεί επί εικοσιτέσσερις αιώνες μία μοναδική επίδραση στην ιστορία του ανθρώπινου πνεύματος. Του φιλοσόφου που με το έργο του έχει βάλει τη σφραγίδα του στον Ελληνιστικό και Ελληνορωμαϊκό κόσμο, στη Βυζαντινή λόγια παράδοση, στους Άραβες, στη διάνοηση της Μεσαιωνικής Ευρώπης, στον Νεότερο Δυτικό κόσμο και η επίδρασή του συνεχίζεται στην πνευματική ζωή σε παγκόσμιο επίπεδο. Του φιλοσόφου, του οποίου οι πραγματείες απλώνονται σ' ένα εκπληκτικό εύρος θεμάτων, που καλύπτει όλους τους κλάδους της Φιλοσοφίας και επεκτείνεται με έναν τρόπο εντυπωσιακό σε όλους τους βασικούς τομείς των επιστημών.

Προς τιμήν, λοιπόν, αυτού του φιλοσόφου αναλάβαμε το 2013 ως Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών, ΑΠΘ, το δύσκολο έργο κάτω από τις αντίξοες οικονομικές συνθήκες που βίωσε η χώρα μας, να διοργανώσουμε το Παγκόσμιο Συνέδριο «Αριστοτέλης 2400 Χρόνια», το οποίο συγκέντρωσε 250 Αριστοτελιστές από 40 χώρες από τις 5 Ηπείρους και πραγματοποιήθηκε το 2016 στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, στα αρχαία Στάγειρα, γενέτειρα του Αριστοτέλη και στην αρχαία Μίεζα, τον τόπο όπου ο φιλόσοφος δίδαξε τον Αλέξανδρο.

Σήμερα, μετά από τρία χρόνια, έχουμε τη μεγάλη χαρά και ικανοποίηση να παρουσιάζουμε ενώπιόν σας, με έναν ιδιαίτερο συμβολισμό στο Μουσείο

Ακροπόλεως και στην πόλη όπου ο Αριστοτέλης ίδρυσε και λειτούργησε το Λύκειο, τους δύο τόμους που προέκυψαν από το Παγκόσμιο Συνέδριο του 2016. Πρόκειται για μία μοναδική στην ιστορία, τόσο των Αριστοτελικών Συνεδρίων, όσο και των Αριστοτελικών συλλογικών τόμων, θεματική κάλυψη όλων των πτυχών του Αριστοτελικού έργου. Η επιστημονική επιμέλεια ενός τόσο τεράστιου έργου, την οποία ανέλαβα πριν από τρία χρόνια, ήταν ένα ριψοκίνδυνο εγχείρημα. Έχω όμως τώρα τη χαρά και την ικανοποίηση, ότι ένα εξαιρετικά πολύτιμο υλικό, που παρουσιάστηκε για τον Αριστοτέλη στο Συνέδριο του 2016, θα είναι πλέον εσαεί στη διάθεση της τωρινής και των επομένων γενεών των Αριστοτελιστών. Μέσα στις 366 σελίδες του πρώτου τόμου, φιλοξενούνται είκοσι μελέτες των προσκεκλημένων στο Συνέδριο Αριστοτελιστών διεθνούς κύρους· στις 848 σελίδες του δεύτερου τόμου, περιλαμβάνονται εκατόν-δεκαέξι μελέτες Αριστοτελιστών από ένα ευρύ φάσμα συγγραφέων, από διακεκριμένους μελετητές του Αριστοτελικού έργου, λιγότερο γνωστούς, αλλά εξαιρετικά σημαντικούς Αριστοτελιστές όλων των επιπέδων της Ακαδημαϊκής κλίμακας, καθώς και από νέους και πολλά υποσχόμενους ερευνητές, διδάκτορες και μεταδιδάκτορες. Όλοι αυτοί συνέβαλαν με εξαιρετικό τρόπο στην πραγμάτωση του στόχου του Συνεδρίου, ο οποίος ήταν να προωθήσει τη μελέτη όλων των πτυχών του Αριστοτελικού έργου, και ταυτόχρονα να δείξει ότι το έργο του Σταγειρίτη αξίζει να μελετηθεί όχι μόνο για την μακροχρόνια επίδρασή του, αλλά και για τη επικαιρότητά του στον 21ο αιώνα, καθώς και για το γεγονός ότι προσφέρει το κατ' εξοχήν παράδειγμα δι-επιστημονικής και πολύ-επιστημονικής προσέγγισης της γνώσης.

Θέλουμε να πιστεύουμε ότι οι τόμοι αυτοί, οι οποίοι βάζουν το δικό τους αποτύπωμα στη μελέτη του Αριστοτελικού έργου, μέσα από μία γόνιμη συνάντηση διαφορετικών πολιτισμών και παραδόσεων, θα αποτελέσουν σημείο αναφοράς σε παγκόσμια κλίμακα και θα ανοίξουν εξαιρετικά ενδιαφέρουσες προοπτικές πάνω στον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να κατανοήσουμε και να εμβαθύνουμε στη σκέψη του Σταγειρίτη φιλοσόφου.

Για όλα αυτά θα μας μιλήσουν οι εξαιρετοι ομιλητές μας, Λάμπρος Κουλουμπαρίτσας, Ομότιμος Καθηγητής Φιλοσοφίας του Université libre de Bruxelles, Μέλος της Βασιλικής Ακαδημίας του Βελγίου και Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, και Θεοδόσιος Τάσιος, Ομότιμος Καθηγητής του Μετσοβίου Πολυτεχνείου, Επίτιμος Διδάκτωρ του Πολυτεχνείου, Α.Π.Θ, Επίτιμος Πρόεδρος της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας. Είμαι ευγνώμων για την παρουσία των εκλεκτών ομιλητών μας εδώ απόψε.

Εξοχώτατε κύριε Πρόεδρε της Δημοκρατίας,

θα ήθελα να εκφράσω για μία ακόμη φορά τις θερμές μας ευχαριστίες για την τιμητική σας παρουσία, η οποία στέλνει ένα μήνυμα σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο για την τεράστια σημασία του Αριστοτελικού έργου. Δεν πρέπει να ξεχνούμε, ότι ο κορυφαίος πανεπιστήμων φιλόσοφος Αριστοτέλης είναι ένα μεγάλο κεφάλαιο για την πατρίδα μας. Αποτελεί την πολιτιστική κληρονομιά, όχι μόνον της Ελλάδας, αλλά όλου του κόσμου και ως τέτοιο πρέπει να αντιμετωπίζεται τόσο από τον καθένα από εμάς χωριστά, όσο και από την Ελληνική Πολιτεία. Με την παρουσία σας εδώ, εξοχώτατε κύριε Πρόεδρε της Δημοκρατίας, δίνετε νηχρά αυτό το μήνυμα.

Introductory Speech of Demetra Sfendoni-Mentzou

President of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, A.U.Th.
Professor Emerita of Philosophy of Science

Your Excellency, Mr. President of the Hellenic Republic,

It is with great pleasure that I welcome you to our event today. Thank you for your presence, which is an excellent honor for the *Aristotle University of Thessaloniki*, for the *Interdisciplinary Center for Aristotle Studies*, A.U.Th., and for me personally.

This event is a particularly important occasion for us, because the cycle of a great effort is completed, the starting point of which was the organization of the *World Congress* in 2016 for the 2400th anniversary of the birth of the Stageirite philosopher, Aristotle; the philosopher, whose impact is unique in the history of the human thought; the philosopher who left indelible marks on the Hellenistic and Roman world, on Byzantium, on Arabic philosophy, on the Medieval thought of Europe, on the Modern Western world and who continues to exercise an influence on our intellectual lives on a global scale; the philosopher, whose work spreads over a magnificent range of themes, which cover all areas of Philosophy, but also extend in an impressive way to all basic disciplines of science.

In honor of this philosopher, the *Interdisciplinary Center for Aristotle Studies*, A.U.Th., undertook in 2013 the difficult task under the adverse economic conditions experienced by our country, to organize the *World Congress “Aristotle 2400 Years,”* which hosted 250 papers from 40 countries from the five Continents and took place in 2016 at the *Aristotle University of Thessaloniki*, in ancient Stageira, the birthplace of Aristotle and in ancient Mieza, the place where Aristotle taught Alexander.

Today, after three years, we have the great pleasure and satisfaction to present to you, with a special symbolism at the emblematic Acropolis Museum and in the

city where Aristotle founded and operated the Lyceum, the two volumes that emerged from the *World Congress* of 2016. These volumes represent a unique, in the history of both Aristotle Conferences and Aristotle collective volumes, thematic coverage of all aspects of Aristotle's work. The editorial work of such a huge project, which I undertook three years ago, was a risky enterprise. But I now have the pleasure and satisfaction that an extremely valuable material, presented for Aristotle at the 2016 Congress, will be at the disposal of the present and future generations of Aristotle scholars. In the 366 pages of the first volume, are hosted twenty essays of renowned Aristotle scholars who contributed as Invited Speakers, and in the 848 pages of the second volume, are hosted one hundred and sixteen essays of a wide range of authors: renowned Aristotle scholars, less well known, but extremely important Aristotelians of all levels of the Academic scale, as well as young and promising researchers, Ph.D. students and Postdocs. All of them have contributed in an excellent way to the fulfillment of the aim of the Congress, which was to advance scholarship on all aspects of Aristotle's work, and at the same time to show that the Stageirite's work deserves to be studied not only for its long-standing influence, but also for its relevance to the 21st century and for its offering the paradigm *par excellence* of an interdisciplinary and multi-disciplinary approach of knowledge.

We believe that these two volumes, which put their own imprint on the study of Aristotle's work, through a fruit-

ful encounter of different cultures and traditions, will be a point of reference on a global scale and will open extremely interesting perspectives on the way in which we can understand and deepen into the thought of the Stageirite philosopher.

On all these, they will develop their thoughts, our excellent speakers, Lambros Couloumbaritsis, Professor Emeritus of Philosophy at the Université libre de Bruxelles, Member of the Royal Academy of Belgium and Corresponding Member of the Academy of Athens, and Theodosios Tassios, Professor Emeritus of the Polytechnic School of Athens, Honorary Doctor of the University of Athens and of the Aristotle University of Thessaloniki, and Honorary President of the *Hellenic Philosophical Society*. I am grateful for the presence of our distinguished speakers here tonight.

Your Excellency, Mr. President of the Hellenic Republic,

I would like to express once again our warm thanks for your honorable presence, which sends a message on a national and global level about the enormous significance of Aristotle's work. We must not forget that the omni-scientist philosopher Aristotle is of great importance to our country. He is the cultural heritage, not only of Greece, but of the whole world and as such he must be treated both by each one of us individually and by the Greek State. Your presence here tonight, Your Excellency Mr. President of the Hellenic Republic, sends this message emphatically.

Ο λόγος του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Προκοπίου Παυλοπούλου

Σας ευχαριστώ θερμώς, γιατί μου δώσατε την ευκαιρία να τεθεί υπό την αιγίδα της Προεδρίας της Δημοκρατίας –όχι υπό την αιγίδα του Προκόπη Παυλόπουλου, αλλά της Προεδρίας της Δημοκρατίας– αυτό το Συμπόσιο. Σας ευχαριστώ, επίσης, θερμώς γιατί μου προσφέρατε την δυνατότητα, μέσα από αυτό τον μικρό πρόλογο, να καταθέσω την δική μου συμβολή στην συζήτηση για την εξαιρετική σπουδαιότητα του τόμου. Τέλος, σας ευχαριστώ γιατί ασχολείσθε με τόση επιμέλεια, σε τόσο βάθος και με τόση επιμονή με αυτά τα θέματα, μην υπολογίζοντας αυτή την «παράξενη» εποχή μας, στην οποία, πολλές φορές τουλάχιστον, δεν μπορούμε να κάνουμε ιεράρχηση των βασικών προτεραιοτήτων, οι οποίες μας αρμόζουν. Και αυτό είναι το μεγάλο μας ζήτημα, για το οποίο δεν έχω να πω τίποτε περισσότερο. Τουλάχιστον, προς το παρόν!

I.

Πώς θα μπορούσα, όμως, να μιλήσω για τον Αριστοτέλη με λίγες μόνο λέξεις; Μένω σε κάτι που, ίσως, θα φανεί παράξενο: Η Επιστήμη, υπό την ευρεία του όρου έννοια, γεννήθηκε πριν από τον Αριστοτέλη, αυτό είναι βέβαιο. Θα μου επιτρέψει ο φίλος μου Θεοδόσης Τάσιος, ο «Άρχων των Επιστημών», όπως τον αποκαλώ, να τονίσω ότι, ήδη από τους Προσωκρατικούς, είχε αρχίσει να θεμελιώνεται η επιστημονική σκέψη. Η νεωτερικότητα της Επιστήμης, όμως, ξεκινάει από τον Αριστοτέλη. Και αυτό το λέω διότι ο Αριστοτέλης, μέσα από το εγχείρημά του να καλύψει όλο τον χώρο του επιστητού, μας δίδαξε κάτι –πολύ περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον, προγενέστερο– του οποίου την εξαιρετική σπουδαιότητα κατανοήσαμε πολύ αργότερα: Ότι ο πραγματικός επιστήμονας πρέπει να έχει συνολική αντίληψη του επιστητού. Όποιος νομίζει ότι η Γνώση και η Επιστήμη «τεμαχίζονται» και μπορεί ο καθένας να πάρει από ένα κομμάτι, έχει κάνει ένα μεγάλο λάθος. Πόσοι, όμως, θα μπορούσαν να επιτύχουν αυτό το οποίο επέτυχε ο

Αριστοτέλης; Πέραν τούτου, δεν πιστεύω ότι υπήρξε κανείς και μετά τον Αριστοτέλη, που θα μπορούσε να ισχυρισθεί ότι, τηρουμένων των αναλογιών, πέτυχε το ίδιο.

- A.** Έκανε λάθη ο Αριστοτέλης; Μα, αυτονοήτως, αν σκεφθούμε την πρόοδο από την εποχή του έως σήμερα και όταν ξέρουμε ότι, σε τελευταία ανάλυση, η Επιστήμη προάγεται κυρίως μέσα από την διαδικασία της επιλάθουσας. Κατά τούτο, όπως σας είπα προηγουμένως, ο Αριστοτέλης είναι ο πρώτος επιστήμονας της «Νεωτερικής Εποχής», την οποία ο ίδιος αφετηρίασε μέσα από την ολιστική αντίληψη του επιστητού.
- B.** Ο Αριστοτέλης μας άφησε τεράστιες παρακαταθήκες, που ακόμη ισχύουν. Και αυτό δεν είναι λίγο, ξέρετε. Δεν γνωρίζω –και δεν γνωρίζουμε– πολλούς από τους ανθρώπους της σκέψης την εποχή εκείνη, που μας άφησαν όσα μας άφησε ως πνευματική κληρονομιά και παρακαταθήκη ο Αριστοτέλης. Θεωρούμε, πολλές φορές, ότι η μεγαλύτερη φιλοσοφική φυσιογνωμία της Κλασικής Αρχαιότητας υπήρξε ο Πλάτων. Ξεχνάμε ότι ο Αριστοτέλης θήτευσε για μεγάλο χρονικό διάστημα στην Ακαδημία του Πλάτωνος, αμφισβητώντας μάλιστα πολλές φορές τους δασκάλους του, όπως επίσης ότι άλλοι, μεταγενέστεροι φιλόσοφοι, μπορεί να υπήρξαν σε συγκεκριμένους τομείς σημαντικότεροι του Πλάτωνος, ακόμη και στο πεδίο του. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Επικτήτου. Ο Επικτήτος, σε ορισμένα θέματα, πήγε πολύ μακρύτερα από την σκέψη του Πλάτωνος. Σκεπτόμενοι, λοιπόν, αυτά, θα δούμε ότι ο Αριστοτέλης είναι ένα ορόσημο στην ανθρώπινη σκέψη, ένα παγκόσμιο ορόσημο.

II.

Μιλήσατε προηγουμένως, κυρία Σφενδόνη, για το θέμα των «Μετεωρολογικών». Λίγοι έχουν ασχοληθεί με τα «Μετεωρολογικά» του Αριστοτέλους,

- A.** Γνωρίζαμε ότι οι κλιματικές αλλαγές έχουν αντικειμενικές αιτίες, όμως από τον Αριστοτέλη κατανοήσαμε ότι η σπουδαιότερη από αυτές είναι η αλλαγή στην κλίση του άξονα περιστροφής της Γης. Ο Αριστοτέλης είχε προσδιορίσει την αλλαγή στον άξονα στα «Μετεωρολογικά» του. Γνωρίζουμε επίσης το παράδοξο, για το οποίο ακούμε τις τελευταίες μέρες, σχετικά με την μετακίνηση του άξονα των μαγνητικών πόλων στην περιοχή του Βόρειου Πόλου. Αυτές είναι αντικειμενικές αιτίες που αλλάζουν το κλίμα.
- B.** Χρειάστηκε η ως άνω σκέψη του Αριστοτέλους να γίνει η βάση του Πωλ Κρούτσεν όταν, μαζί με τον Σβάντε Αρρένιους, ανακάλυψαν ότι, εκτός από τις αντικειμενικές υπάρχουσες και υποκειμενικές (ανθρωπογενείς) αιτίες παρέμβασης στην αλλαγή του κλίματος, ιδίως μέσω της αύξησης του διοξειδίου του άνθρακα, τουλάχιστον απ' όσο ξέρουμε προς το παρόν. Αν όμως δεν είχε ξεκινήσει ο Αριστοτέλης αυτή την ανάλυση στα «Μετεωρολογικά», σε ό,τι αφορά την κλιματική αλλαγή, ενδέχεται να είχε αργήσει πιο πολύ η Επιστήμη ν' ανακαλύψει την λεγόμενη «Ανθρωπόκαινο Περίοδο».
- Γ.** Επίσης, στον χώρο π.χ. της Νομικής Επιστήμης, αντιλαμβανόμαστε, άραγε, τι οφείλουμε στον Αριστοτέλη, ιδίως μέσα από τα «*Ηθικά Νικομάχεια*»; Όλη η έννοια της Δικαιοσύνης ξεκινάει από εκεί. Αυτή η έννοια, η αρχή της αναλογίας, που έχουμε σήμερα στο Σύνταγμά μας και που την θεωρήσαμε μεγάλη κατάκτηση όταν την εισαγάγαμε στον Καταστατικό μας Χάρτη, έχει τεράστια σημασία για την άσκηση των δικαιωμάτων γενικότερα. Και, επαναλαμβάνω, η έννοια της αναλογικής ισοότητας είναι καθαρά Αριστοτελική επινόηση, μέσα από την διάκριση μεταξύ της αριθμητικής και της αναλογικής ισοότητας, που οδηγεί στην ουσιαστική Δικαιοσύνη.
- Δ.** Δεχόμαστε ότι εμείς, οι Έλληνες, δεν δημιουργήσαμε στην Αρχαιότητα Νομική Επιστήμη, και αυτό είναι ορθό. Δεν

Ο λόγος του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Προκοπίου Παυλοπούλου.
The Speech of the President of the Hellenic Republic, Mr. Prokorporios Pavlopoulos.

δημιουργήσαμε, όμως, Νομική Επιστήμη σε ό,τι αφορά την μελέτη του Κανόνα Δικαίου. Η Φιλοσοφία του Δικαίου, από την άλλη, έχει Ελληνική καταγωγή και πάνω σε αυτήν στηρίχθηκαν και οι Ρωμαίοι στην συνέχεια. Η παρατήρηση αυτή ισχύει για την Φιλοσοφία γενικότερα. Ο Στωικισμός π.χ. ξεκίνησε εδώ, από τη Στοά του Ζήνωνος του Κυτιέως, άσχετα αν αναπτύχθηκε μετά στην Ρώμη και επηρέασε τον Σενέκα, τον Μάρκο Αυρήλιο και οποιουδήποτε άλλους. Όλα αυτά είχαν τις ρίζες τους κυρίως στον Αριστοτέλη.

Σας κούρασα ίσως. Πρέπει όμως να πω ότι δεν έχουμε εντυφήσει επαρκώς σε αυτά τα θέματα. Κινούμασθε, αντιθέτως,

σαν εκκρεμές ως προς τον προσανατολισμό μας στον κόσμο της αυτογνωσίας μας: Είτε θεωρούμε τον εαυτό μας το «κέντρο της Γης», είτε πιστεύουμε ότι είμαστε ένα μικρό Κράτος, οπότε πρέπει ν' αποδεχθούμε την μοίρα μας. Το παράξενο είναι ότι δεν σκύψαμε, όσο θα έπρεπε, στις ρίζες μας, να ψάξουμε τι είναι αυτό που μας αναλογεί, τι είναι αυτό που μας ανήκει. Αλλά, βλέπετε, η κληρονομιά είναι βαριά όταν ψάξουμε το θέμα. Και, ίσως, αυτός είναι ο λόγος που γεννά τις «Ερινύες», οι οποίες μας κατατρύχουν όλα αυτά τα χρόνια. Ελπίζω να το ξεπεράσουμε, σύντομα και οριστικά, αυτό το σύνδρομο. Και, ίσως, ο καλύτερος οδηγός να είναι ο Αριστοτέλης, μέσα από την μελέτη του έργου του.

Σας ευχαριστώ πολύ.

The Speech of the President of the Hellenic Republic Mr. Prokopios Pavlopoulos

I cordially thank you, for giving me the opportunity to put this Symposium under the auspices of the Presidency of the Republic – not under the auspices of Prokopios Pavlopoulos, but of the Presidency of the Republic. I also thank you heartily for giving me the opportunity, by this short prologue, to make my own contribution to this discussion for the great significance of the volume. Finally, thank you for dealing with such diligence, in such depth and with such persistence with these issues, not paying attention to the “strange” era we live in, in which, at least many times, we cannot organize hierarchically our basic priorities, which are appropriate for us. And this is our big issue, about which I have nothing more to say. At least, for now!

I.

But how could I talk about Aristotle with just a few words? I will only refer to something that, perhaps, will seem strange: Science, in the broadest sense of the word, was born before Aristotle, that is for sure. My friend Theodosios Tassios, the “Lord of the Sciences,” as I use to call him, will allow me to point out, that scientific thought had already started to be founded by the Presocratics. However, the modernity of Science begins with Aristotle. And I say this, because Aristotle, in his attempt to cover the whole area of the knowable, has taught us something –much more than anyone of his predecessors– the great importance of which we understood much later: That the real scientist must have an overall understanding of the totality of the knowable. The one who thinks, that Knowledge and Science can be cut into pieces and that each one of us can get a piece, is making a big mistake. But how many thinkers could achieve what Aristotle has achieved? Furthermore, I do not believe that there has been anyone after Aristotle, who could claim that, by analogy, has achieved the same.

- A. Did Aristotle make mistakes? Yes, he certainly did, if we think about the progress that has been made since his own time until today; and when we know that, in the final analysis, Science progresses mainly through a process of falsification.

In this respect, as I have already mentioned, Aristotle is the first scientist of the “Modern Era,” which he himself started with his holistic conception of the totality of the knowable.

- B. Aristotle has left us a huge legacy, which is still valid. And this is not something trivial. I do not know –and we do not know– many tinkers of that era, who left us what Aristotle has left as an intellectual heritage and legacy. On many occasions, we think that the greatest philosophical figure of Classical Antiquity was Plato. We forget that for many years Aristotle served as a student in Plato’s Academy, often questioning his teacher; we also forget that later philosophers, may have been in certain areas more important than Plato, even in his field. The example of Epictetus is typical. In some areas, Epictetus went much further than Plato’s thought. Thinking of all these, therefore, we will see that Aristotle is a landmark in human thought, a universal landmark.

II.

You referred earlier, Mrs. Sfendoni, to the issue of *Meteorologica*. Only a few have dealt with Aristotle’s *Meteorologica*.

- A. We knew that climate changes have objective causes, but Aristotle made us understand that the most important of these is the change in the inclination of the Earth’s axis of rotation. Aristotle had identified the change of axis in his *Meteorologica*. We are also aware of the paradox we have been hearing about recently, regarding the movement of the magnetic pole axis in

the North Pole region. These are the objective causes of climate change.

- B. The above conception of Aristotle became the basis for Paul Crutzen, when he, together with Svante Arrhenius, discovered, that, in addition to the objective, there are also subjective (man-made) causes of intervention in climate change, especially through the increase of carbon dioxide, at least, as far as we know at present. But, if Aristotle had not begun this analysis in *Meteorologica*, in terms of climate change, it might have been longer for Science to discover the so-called “Anthropocene Period.”
- C. Also, in the area e.g. of Law Science, can we imagine what is our debt to Aristotle, especially to his *Nicomachean Ethics*? The whole concept of Justice starts from this work. The principle of analogy, which we have in our Constitution today and which we considered as a great achievement when we introduced it in our Constitutional Charter, is of great importance for the exercise of rights in general. And, I repeat, the concept of proportional equality is clearly an Aristotelian invention, through the distinction between numerical and proportional equality, which leads to essential Justice.
- D. We acknowledge that we, the Greeks, did not create Law Science in Antiquity, and this is correct. We did not, however, create Law Science regarding the study of the Rule of Law (του Κανόνα Δικαίου). The Philosophy of Law, on the other hand, has Greek origins and, subsequently, the Romans relied on it. This observation applies to Philosophy in general. Stoicism, for example, started here, from the Stoa of Zeno of Citium, regardless of whether it later developed in Rome and influenced Seneca, Marcus Aurelius, and anyone else. All this had its roots mainly in Aristotle.

Perhaps I have tired you. But I must say that we have not delved sufficiently into these issues. We move, on the contrary, like a pendulum regarding our orientation to the world of our self-knowledge: Either we consider ourselves as the “center of the Earth,” or we believe that we are a small nation, so we must accept our fate. The strange thing is, that we have not bent down, as much as we should, to

search our roots, to find out what belongs to us, what is our share. But, you see, it is a heavy legacy when we investigate the issue. And, perhaps, this is the reason that gives birth to the “Erinyes,” which haunt us all these years. I hope we will get over this syndrome soon and for good. And, perhaps, the best guide is Aristotle, through the study of his work.

Thank you very much.

Η είσοδος του εμβληματικού Μουσείου Ακροπόλεως. / The entrance of the emblematic Acropolis Museum.

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας συνομιλών με τους Καθηγητές, Θεοδοσίο Τάσιο, Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου, Λάμπρο Κουλουμπαρίση, Ζαχαρία Σκούρα, Richard McKirahan.

The President of the Hellenic Republic talks with Professors, Theodosios Tassios, Demetra Sfendoni-Mentzou, Lambros Couloubaritsis, Zacharias Skouras, Richard McKirahan.

Ομιλία Λάμπρου Κουλουμπαρίτση

Ομότιμου Καθηγητή Φιλοσοφίας του *Université libre de Bruxelles*

Τακτικού Μέλους της *Βασιλικής Ακαδημίας του Βελγίου*

Αντεπιστέλλοντος Μέλους της *Ακαδημίας Αθηνών*

Είναι μεγάλη τιμή, ως Έλληνας της διασποράς, να βρίσκομαι εδώ σήμερα για να παρουσιάσουμε τα *Πρακτικά* του Παγκοσμίου Συνεδρίου για τα 2400 χρόνια από τη γέννηση του Αριστοτέλη. Το Συνέδριο διοργάνωσε το ΔΙ.Κ.Α.Μ., δηλαδή το Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, του οποίου η ψυχή είναι η καθηγήτρια Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου. Οφείλουμε επίσης στην ίδια και στους συνεργάτες της, τη δημοσίευση των *Πρακτικών*. Τα *Πρακτικά* δημοσιεύτηκαν σε δύο Τόμους:¹

Ο πρώτος τόμος, με τίτλο *Aristotle – Contemporary Perspectives on his Thought* (Σύγχρονες προοπτικές πάνω στη Σκέψη του Αριστοτέλη), δημοσιεύτηκε το 2018, και περιέχει είκοσι ανακοινώσεις Προσκεκλημένων Ομιλητών, οι οποίες παρουσιάστηκαν στις Συνεδρίες της Ολομέλειας. Η επιτυχία της Δήμητρας Σφενδόνη είναι που δημοσιεύτηκαν στον γνωστό Γερμανικό Οίκο De Gruyter, ο οποίος είναι εγγύηση επιστημονική και μέσον προβολής σε σχεδόν όλες τις μεγάλες Βιβλιοθήκες του Πλανήτη. Ο πρώτος Τόμος συνοψίζει πέντε θεματικές του Συνεδρίου, δηλαδή:

- I. Η φιλοσοφία της φύσης και του σύμπαντος (με θέματα: Φυσική, Βιολογία, Ψυχολογία, Μετεωρολογία).
- II. Η φιλοσοφία της ανθρώπινης πράξης (με θέματα: Ηθική, Πολιτική, Ρητορική, Ποιητική).
- III. Η πρώτη φιλοσοφία (με θέματα την Οντολογία και τη Θεολογία).
- IV. Η θεωρία του πνεύματος ή της σκέψης (με θέμα την Θεωρία της Γνώσης).
- V. Ο Αριστοτέλης στην ιστορία της φιλοσοφίας.

1. *Aristotle Contemporary Perspectives on his Thought. On the 2400th Anniversary of Aristotle's Birth*, De Gruyter, 2018 και *Proceedings of the World Congress. Aristotle 2400 Years*, A.U.Th. και ΔΙ.Κ.Α.Μ., 2019.

Ο δεύτερος τόμος, μόλις δημοσιεύτηκε με τίτλο *Proceedings of the World Congress "Aristotle 2400 Years"* (Πρακτικά του Παγκοσμίου Συνεδρίου για τα 2400 χρόνια). Εκδόθηκε από το Α.Π.Θ. και το ΔΙ.Κ.Α.Μ. Περιλαμβάνει εκατόν δέκα-έξι κείμενα, τα οποία συμπληρώνουν και αναπτύσσουν τις θεματικές του πρώτου τόμου, και προστέθηκαν δύο ακόμη θεματικές:

- VI. Η οργάνωση των έργων του Αριστοτέλη (με θέματα: Μετάδοση, Εκδόσεις, Αυθεντικότητα), αποτελώντας τη φιλολογική διάσταση του Συνεδρίου.
- VII. Ο Αριστοτέλης και η σύγχρονη σκέψη που περιέχει τις τέσσερις πρώτες θεματικές.

Η τελευταία αυτή ενότητα σηματοδοτεί την προσπάθεια των νέων ερευνητών να ξεφύγουν από τη στενή ερμηνεία του έργου του Αριστοτέλη και να εξερευνήσουν τις δυνατότητες της σκέψης του σήμερα, σε σχέση με στοχαστές της μόδας (Foucault, Derrida, Rawls και άλλους).

Στην πραγματικότητα, η δομή αυτή των τόμων, που αντανακλά και την οργάνωση του Συνεδρίου, *ανατρέπει* την παραδοσιακή δομή οργάνωσης του Αριστοτελικού έργου από την εποχή του Ανδρόνικου του Ρόδιου, αλλά κυρίως από τον Μεσαίωνα, που οι λόγιοι τοποθέτησαν στην αφετηρία του έργου του Αριστοτέλη την *μεθοδολογία*, δηλαδή αυτό που ονόμασαν *Τὸ Ὅργανον*. Η προοπτική αυτή κυριάρχησε έως τον 12^ο αιώνα, όταν κατόπιν της Αραβικής επιρροής προβλήθηκε το δοκίμιο *Τὰ Φυσικά*, που υπήρξε η αρχή της ιστορικής προβολής του, με σπάνια αναφορά στη Βιολογία, η οποία παραμελήθηκε ακόμη και στην εποχή μας. Αντίθετα, δόθηκε έμφαση αφενός στην Πρώτη Φιλοσοφία, δηλαδή στα *Μετὰ τὰ Φυσικά*, και κυρίως στη Θεολογία, και αφετέρου στην πρακτική Φιλοσοφία, η οποία τελειοποιεί την ανθρώπινη δράση με τη θεώρηση της ευδαιμονίας. Ανάμεσα σε αυτά τα έργα δέσποζε το *Περὶ Ψυχῆς*, το οποίο ο Αριστοτέλης είχε εντάξει στη *Φυσική* με άνοιγμα προς την *Πρώτη Φιλοσοφία* διαμέσου του νου, και είχε χαρακτηρίσει τον Θεό «νόσιν νοήσεως».

Η προνομιακή αρχική θέση της μεθοδολογίας κυριάρχησε και για έναν άλλο λόγο: η νεότερη φιλοσοφία με τους Hume, Descartes, Leibniz, Kant και άλλους, είχε θεωρήσει τη *γνωσιοθεωρία* ως προϋπόθεση της φιλοσοφίας, παρόλη την επιστημολογική δυσκολία που θα επισημάνει αργότερα ο Hegel, ο οποίος διερωτήθηκε, με τι γνωστικό όργανο μπορούμε να μελετήσουμε τα όργανα; Η δυσκολία αυτή επιβάλλει καινούργιες προσεγγίσεις, στις οποίες, όπως θα δούμε, εντάσσεται και η φιλοσοφία του Συνεδρίου τοποθετώντας στην αφετηρία την Φιλοσοφία της Φύσης, την οποία ακολουθεί η Φιλοσοφία της Ανθρώπινης Πράξης, και κλείνει την πορεία της έρευνας η Θεωρία της Σκέψης, η οποία εμπεριέχει τη Μεθοδολογία και, με τα σημερινά δεδομένα, επίσης την Πληροφορική.

Για να γίνει καλύτερα αντιληπτή η ιστορική αυτή *ανατροπή* πρέπει να επενθυμίσω, ότι η δομή της εποχής μας, δηλαδή αυτό που ονομάζω *συγχρονικότητα*, αποτελείται από τη σύγκλιση της τεχνικο-οικονομίας, η οποία θεμελιώνεται στις επιστήμες, και των δημοκρατικών προσδοκιών που εξαπλώθηκαν μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο.² Είναι συνεπώς αξιολογούμενο ότι το ΔΙ.Κ.Α.Μ., που ιδρύθηκε το 2011, παρουσιάζει πράγματι παγκόσμια πρωτοτυπία με την παρουσία επιστημόνων και όχι, ως συνήθως, μόνο φιλολόγων και φιλοσόφων. Αναφέρω ενδεικτικά τα ιδρυτικά και πάντα ενεργά Μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου:

Τη Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου, Καθηγήτρια Φιλοσοφίας της Επιστήμης,

Τον Ζαχαρία Σκούρα, Καθηγητή Βιολογίας και Γενετικής, που θα απολαύσετε σε λίγο,

Τον Ιωάννη Σειραδάκη, Καθηγητή Αστροφυσικής,

Τον Σταύρο Αυγολούπη, Καθηγητή Αστρονομίας,

Τον Ιωάννη Αντωνίου, Καθηγητή Μαθηματικών.

Τον Γιάννη Αντωνίου τον γνώρισα στο Πανεπιστήμιο των

2. Για λεπτομέρειες, βλ. *La philosophie face à la question de la complexité*, 2 τόμοι, Ousia, Bruxelles, 2014.

Βρυξελλών, όταν εργαζόταν στην ομάδα του Ilya Prigogine, ο οποίος είχε τιμηθεί με το βραβείο Νόμπελ Χημείας.

Είναι επίσης Μέλη του Επιστημονικού Συμβουλίου: Η Στυλιανή Κοκκίνη, Καθηγήτρια Βιολογίας, ο Βασίλης Κάλφας, Καθηγητής Φιλοσοφίας, ο Λάμπρος Σιάσος, Καθηγητής Θεολογίας και ο Θεόκριτος Κουρεμένος, Καθηγητής Φιλολογίας.

Τέλος, ισορροπώντας την τάση του Κέντρου να προβάλλει τον Αριστοτέλη ως επιστήμονα, το Παγκόσμιο Συνέδριο ξεκίνησε με την Ομιλία του Pierre Pellegrin με θέμα: “Ο Αριστοτέλης και η Δημοκρατία” – επιβεβαιώνοντας την προσαρμογή του Συνεδρίου στους δύο βασικούς άξονες της σύγχρονης εποχής: τον επιστημονικό και τον δημοκρατικό. Όλοι γνωρίζουμε πόσο η δημοκρατία είναι η ανεξάντλητη διαφήμιση της χώρας μας... αλλά και αντικείμενο συζήτησης στη σημερινή Φιλοσοφία, στην οποία κυριαρχεί η Πρακτική Φιλοσοφία, με κέντρο βάρους το πρόβλημα της δικαιοσύνης. Γνωρίζουμε επίσης πόσο η Επιστήμη, της οποίας δημιουργός υπήρξε ο Αριστοτέλης, σηματοδότησε, με τον Διαφωτισμό, την μεγαλύτερη πνευματική κατάκτηση της ανθρωπότητας, όταν καθιερώθηκε η Πειραματική Φυσική με την ίδρυση στην Αγγλία της Royal Society, και κατόπιν στη Γερμανία της Εφηρμοσμένης Χημείας. Η Φυσική και η Χημεία συνεισέφεραν στην ανάπτυξη της τεχνικο-οικονομίας, άσχετα αν σήμερα, ενώ τα τεχνικά αντικείμενα έχουν κατακτήσει την αγορά σε σημείο που να έχουν γίνει προοδευτικά δεύτερη φύση της πλειοψηφίας των κατοίκων του πλανήτη, υπάρχει άγνοια των επιστημών, υποθάλποντας τις γνωστικές επιτεύξεις του Διαφωτισμού.

Μετά από αυτή τη σύνοψη, θα ήθελα να επισημάνω τη σημασία του εύρους του Αριστοτελικού έργου και να φωτίσω, τελειώνοντας, το θέμα της προσέγγισής του, εφόσον αποφασίσουμε να περιορίσουμε την πρωτοκαθεδρία του *Όργανου* (με τις *Κατηγορίες*, το *Περὶ Ἑρμηνείας*, τα *Τοπικά* και τα *Ἀναλυτικά*). Με άλλα λόγια, ποιά μέθοδο μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε στα πλαίσια της καινούργιας προβληματικής που μας

επιβάλλει η εποχή μας για να μελετήσουμε τον Αριστοτέλη; Όπως το ανέφερε στον χαιρετισμό του στο Παγκόσμιο Συνέδριο ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο Κύριος Προκόπης Παυλόπουλος:

«Είναι, άραγε, η σημασία του Αριστοτέλη καθαρά ιστορικής τάξης; Πρέπει, άραγε, να τον προσεγγίζουμε με τον σεβασμό που οφείλουμε σ’ έναν πρωτοπόρο, σ’ έναν σκαπανέα; Η μήπως ο Αριστοτέλης είναι στοχαστής, του οποίου η σκέψη παραμένει επίκαιρη ακόμα και σήμερα; Μπορούμε δηλαδή σήμερα εμείς, οι πολίτες του 20^{ου} αιώνα, να συνομιλήσουμε με την Αριστοτελική σκέψη και να αναμετρηθούμε μαζί της; Μπορεί ο Αριστοτέλης να μας διδάξει ακόμη και σήμερα;».

Και απάντησε ο ίδιος, «με ένα κατηγορηματικό ναι». Μου επιτρέπεται να απευθυνθώ απευθείας στον ανώτατο άρχοντα της χώρας μας: «Κύριε Πρόεδρε, έχετε απολύτως δίκαιο, και νομίζω ότι το Συνέδριο επιβεβαίωσε τα λόγια σας». Ωστόσο, θα μου επιτρέψετε να προσθέσω, ότι αυτά τα ερωτήματα και η καταφατική απάντηση που δώσατε ήταν επίκαιρα σε κάθε εποχή, ή τουλάχιστον σε ωρισμένες ιστορικές περιόδους, όταν τα Αριστοτελικά έργα, είτε δυνάμωναν τη διανόηση, είτε είχαν εξουδετερωθεί από τους αντιπάλους του, οι οποίοι σφετερίσθηκαν κάποιες βασικές ιδέες του. Με άλλα λόγια, τα έργα του παρουσιάζουν ποικίλη ιστορικότητα, η οποία εμπεδώνει την ανεξάντλητη διαχρονικότητά τους.

Δεν είναι βέβαια εδώ ο τόπος για να αναπτύξω την ιστορία της πολλαπλής ιδιοποίησης των Αριστοτελικών έργων. Απλώς υπενθυμίζω, ότι σημαντικό ρόλο έπαιξαν –αν αφαιρέσουμε το Βυζάντιο, που μας αφορά– οι Περσικές και Αράβικες φιλοσοφίες, οι οποίες μετέδωσαν στη Δύση την Αριστοτελική Επιστήμη, καθώς και η Φιλοσοφία και η Θεολογία του Θωμά του Ακινάτη, ο οποίος χριστιανοποίησε την Αριστοτελική διανόηση. Η σκέψη του Ακινάτη κυριάρχησε σε τουλάχιστον τρεις περιόδους της Ευρωπαϊκής ιστορίας.

Η πρώτη ήταν στον 13^ο αιώνα, η οποία όμως αλλοίωσε ποικιλοτρόπως το έργο του Αριστοτέλη. Η δεύτερη ήταν στον 16^ο αιώνα, όταν η καθολική εκκλησία πολέμησε τον

Λούθηρο με την Αντιμεταρρύθμιση. Ο Λούθηρος είχε προβάλλει τον Άγιο Αυγουστίνο. Το Συνέδριο της Τρέντης (1545-1563), το οποίο ακολούθησε ο πόλεμος των θρησκειών (1562-1598), επέτυχε πρόσκαιρη επιστροφή στον Θωμισμό, ο οποίος παρέσυρε τον Αριστοτελισμό σε ανυπόστατες διαμάχες, που μεταφέρθηκαν και στο Βυζάντιο με τον Πλήθωνα και τον Σχολάριο. Ήταν επίσης η εποχή που δημιουργήθηκε ο όρος οντολογία από τον Goclenius (1613)³. Ενώ ο Θωμισμός θριάμβευε, η επιστήμη των νέων χρόνων εκτόπισε τον Αριστοτέλη, κυρίως τη Φυσική του προς όφελος εκείνης του Νεύτωνα. Τέλος, η τρίτη και, νομίζω, η σπουδαιότερη περίοδος του Θωμισμού χρονολογείται από το 1879, όταν με την εγκύκλιο *Aeterni Patris* ο Πάπας Λέων 13^{ος} καθιέρωσε τη Φιλοσοφία του Ακινάτη ως την αυθεντική Φιλοσοφία του καθολικισμού. Αυτή η απόφαση είχε και ένα θετικό αποτέλεσμα: βοήθησε την προβολή του Αριστοτέλη στα σεμινάρια και στα Πανεπιστήμια, όπου κυριαρχούσε η καθολική Εκκλησία, δηλαδή σε μεγάλο μέρος του πλανήτη. Οι ανανεωμένες αυτές συμπάθειες ξανάφεραν τη σκέψη του στο κέντρο του φιλοσοφικού στοχασμού, ανταγωνιζόμενες, τουλάχιστον για ένα χρονικό διάστημα, τη νεότερα Φιλοσοφία, η οποία είχε επιβληθεί δυναμικά ενάντια στον Θωμισμό. Έτσι, επανήλθε κατά κάποιον τρόπο η Αριστοτελική Φιλοσοφία στο προσκήνιο μετά από δύο αιώνες παρακμής. Επανήλθε όμως με ξένο μανδύα, ο οποίος επέτρεψε την ανάδυση της Φαινομενολογίας, του Υπαρξισμού και της Αναλυτικής Φιλοσοφίας που υπήρξαν παρεκκλίσεις του Νεοθωμισμού, με αποτέλεσμα να τον καταργήσουν – λες και τα παιδιά πρέπει μερικές φορές να σκοτώσουν συμβολικά τον γεννήτορά τους για να επιζήσουν.

Ευτυχώς η ήττα του Νεοθωμισμού δεν παρέσυρε και τον Αριστοτέλη. Το Αριστοτελικό έργο επανήλθε στην επικαιρότητα με τη χρονολογική φιλολογική κατάταξη των αρχαίων

3. Βλ. τη μελέτη μου “La métaphysique s’identifie-t-elle à l’ontologie?,” *Herméneutique et ontologie* (Mélanges offerts à P. Aubenque), R. Brague και J.-F. Courtine (eds), PUF, Paris, 1991, σσ. 295-322.

κειμένων που, στη Φιλοσοφία, άρχισε με τους διαλόγους του Πλάτωνος. Η δομή όμως του Αριστοτελικού έργου, που αποτελείται ως επί το πλείστον από τα μαθήματά του, αντιστάθηκε στη νέα μέθοδο, με αποτέλεσμα οι φιλόλογοι να το κατακερματίσουν, υποσκάπτοντας κάθε είδος ενότητας. Γι’ αυτόν τον λόγο, από το 1960, πολλοί ερευνητές προσπάθησαν να προτείνουν νέες προσεγγίσεις, πέρα από τη γενετική μέθοδο, με αποτέλεσμα να φτάνουμε στο άλλο άκρο, αγνοώντας την εξέλιξη της φιλοσοφικής πορείας του Αριστοτέλη από την εποχή που έδιδε στη Μίεζα και παρέμεινε στη Μικρά Ασία, πριν εγκατασταθεί στην Αθήνα.

Είχα τύχη που άρχισα να μελετώ το έργο του σε αυτό το πλαίσιο, με το νέο πνεύμα, που υπέθετε νοηματική ενότητα της Αριστοτελικής σκέψης. Κάθε ερευνητής, ή ομάδα ερευνητών, εισήγαγε καινούργια νοητικά εργαλεία. Λίγοι απέμειναν οι μελετητές που είχαν το κουράγιο να ασχοληθούν με τη γεννητική έρευνα, χρησιμοποιώντας τις καινούργιες τεχνολογίες. Νομίζω ότι στο μέλλον θα επιστρέψουμε στη θεματική της πνευματικής εξέλιξης της σκέψης του Αριστοτέλη, όταν εξαντλήσουμε τα νοητικά εργαλεία που επινοήσαμε κατά τα εξήντα τελευταία χρόνια.

Στην αρχή κυριάρχησε η ουσία, όχι ως υποκείμενο, όπως το επιβάλλει το έργο του Αριστοτέλη, αλλά ως *substantia*, εμπλέκοντας παράδοξα τη Νεοπλατωνική υπόσταση, όπως το είχε ήδη επισημάνει ο Βοήθιος.⁴ Πολλά σεμινάρια στην Ευρώπη και στην Αμερική ασχολήθηκαν με αυτό το θέμα, τοποθετώντας την ουσιολογία ως την κατεξοχήν διάσταση της οντολογίας, με βάση το βιβλίο Ζ της *Μεταφυσικής*. Προσδευτικά όμως μελετήθηκε ο Αριστοτέλης από άλλες σκοπιές, δηλαδή διαμέσου νοητικών εργαλείων που είχε δημιουργήσει ο ίδιος και που μας βοηθούν σήμερα, όχι μόνο να διασαφηνίσουμε το έργο του, αλλά και να δημιουργήσουμε γέφυρες με τις δραστηριότητες της εποχής μας.

4. Βλ. το βιβλίο μου *Histoire de la philosophie ancienne et médiévale*, Grasset, Paris, 1998, σσ. 823-833.

Τα εργαλεία αυτά είναι, π.χ., η *δύναμη* και η *ένεργεια*, τα *αίτια*, η *πρώτη ύλη* και η *ύλη* που υπόκειται στην ουσία – τα οποία ανέπτυξαν και οι ερευνητές του ΔΙ.Κ.Α.Μ., κυρίως για τη Φυσική και τη Βιολογία. Στην Πρακτική Φιλοσοφία η έννοια της *φρόνησης* υπήρξε στο κέντρο της ανανέωσης της ηθικής, κυρίως στη Γερμανία, όπου αναδύθηκε η ερμηνευτική μέθοδος σε αντιπαράθεση με την κριτική σκέψη στα πλαίσια της Καντιανής παράδοσης και της Σχολής της Φρανκφούρτης. Θεωρώ, επίσης, ως σημαντικό νοητικό εργαλείο το *“Εν και τα Πολλά με τους τρόπους τους, δηλαδή το συνεχές και το ασυνεχές, το όλον και τα μέρη, το είδος, το γένος και την αναλογία, καθώς και την πολλαπλή μοναδικότητα.* Η *ενολογική* αυτή προσέγγιση υπήρξε η προσωπική μου προσφορά για την ανανέωση της μελέτης της σκέψης του Αριστοτέλη στην οποία ακολούθησε η αγαθολογική προοπτική, την οποία εισάγει στο πρώτο βιβλίο των *Ἠθικῶν Νικομαχείων*. Μπορώ να προσθέσω το *τέλος* και την *έντελέχεια* που ανήκουν επίσης στην αγαθολογία, ή ακόμη το *ἀναγκαῖο*, το οποίο εμελέτησε πρόσφατα σε όλο το έργο του Αριστοτέλη ο Sylvain Delcomminette, – ο οποίος είναι ο διάδοχός μου στη έδρα της Αρχαίας Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών.⁵ Πρέπει να υπογραμμίσω εδώ τις ποικίλλες εκδηλώσεις του αγαθού, όπως οι *εὐκαιρίες* (ο περίφημος *καιρός*, ο οποίος εκφράζει τον καλύτερο χρόνο), η *ἀρετή* που σχετίζεται με την κατηγορία της ποιότητας, και το *κατοικεῖν* που είναι ο καλύτερος τόπος. Το σημαντικότερο είναι ότι, κατά τον Αριστοτέλη, ο *Θεός* και ο *νοῦς* ανήκουν κυρίως στην αγαθολογία, πράγμα που κλονίζει την αποκλειστική αναγωγή τους στην οντολογία, και προεκτείνει την πρακτική της ενο-

5. S. Delcomminette, *Aristote et la nécessité*, Vrin, Paris, 2018. Βλ. του ίδιου *Le Philèbe de Platon. Introduction à l'agathologie platonicienne*, Brill Publishing, Leyde, 2006. Η τελευταία μου μελέτη που ασχολήθηκε με την ενολογική προοπτική, με στοιχεία της Αριστοτελικής αγαθολογίας, δημοσιεύτηκε πρόσφατα με τίτλο: “L’Un comme mesure de toutes les choses et ses applications,” G.R. Giardina (ed.), *To Metron. Sur la notion de mesure dans la philosophie d’Aristote*, collection Études Aristotéliciennes, Vrin - Ousia, Paris-Bruxelles, 2020, σσ. 133-170.

λογίας, στην οποία ανήκει, όταν εμπλέκεται η συνέχεια ως νόση.

Με το Αγαθό προσεγγίζουμε και τη Φιλοσοφία της Ανθρώπινης Πράξης, η οποία έχει γίνει το κέντρο της σημερινής Φιλοσοφίας, με έμφαση στη δημοκρατία και στο πρόβλημα της δικαιοσύνης. Στην πραγματικότητα, το εύρος των Αριστοτελικών θεμάτων, τα οποία κάνουν χρήση του αγαθού, υπερβαίνει τη Φιλοσοφία της Πράξης, όπως το έδειξε το Συνέδριο, ανοίγοντας καινούργιους ορίζοντες για τα νοητικά εργαλεία που μας κληροδότησε. Μας οδηγούν μάλιστα στη σύγχρονη προβληματική της *πολυπλοκότητας*. Και σε αυτόν τον χώρο ο Αριστοτέλης υπήρξε πρωτοπόρος. Επινόησε την αυτο-οργάνωση, θεωρώντας το όλον ως κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών, δημιουργώντας έτσι νέες ιδιότητες και νέες λειτουργικότητες, οι οποίες είναι και το θεμέλιο κάθε επίδοσης. Και διέκρινε επίσης τις αλληλοεπιδράσεις με το περιβάλλον που προκαλούν αναγκαίες προσαρμογές, πολλαπλασιάζοντας τις δυνατότητες της γνώσης, της πράξης και της δημιουργίας. Οι αλληλοεπιδράσεις με το περιβάλλον, που εκφράζουν μία από τις βασικές θεματικές της θεωρίας της πολυπλοκότητας, δηλαδή τα *πολύπλοκα συστήματα προσαρμογής*, τις εφήρμοσε στη Βιολογία του για να αναλύσει την *αυτόματη γέννηση* – η οποία είχε θεωρηθεί άλλοτε ως παρακινδυνευμένη δοξασία. Συγκεντρώνοντας πολλά από τα νοητικά εργαλεία που ανέπτυξαν οι μελετητές της Αριστοτελικής σκέψης τα τελευταία χρόνια, μπορούμε πλέον, νομίζω, να διατυπώσουμε τη συνοχή της Αριστοτελικής διανόησης.⁶

Τελειώνοντας, θέλω να πω ότι παρευρέθηκα, το 1978, στο Παγκόσμιο Συνέδριο για τα 2300 χρόνια από τον θάνατο του

6. Βλ. την ανακοίνωσή μου στο Συνέδριο, “The complex Organization of Aristotle’s Thought,” *Aristotle – Contemporary Perspectives on his Thought*, D. Sfondoni-Mentzou (ed.), Berlin-Boston, 2018, σσ. 257-267, καθώς και τη μελέτη μου «Η συνοχή της αριστοτελικής διανόησης», *Κυμοθόη* (Περιοδική Έκδοση Συνδέσμου Φιλολόγων Κεφαλονιάς και Ιθάκης), 29, 2018-2019, σσ. 189-208.

Αριστοτέλη. Οργανώθηκε υπό την αιγίδα και την παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας και φιλοσόφου Κωνσταντίνου Τσάτσου, και με Πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής τον καθηγητή Ιωάννη Θεοδωρακόπουλο. Ήταν το πρώτο μου Συνέδριο στην Ελλάδα. Μου επέτρεψε να συνδεθώ με πολλούς Έλληνες και ξένους ερευνητές, πράγμα που με βοήθησε στην επιστημονική μου εξέλιξη. Πιστεύω ότι το Συνέδριό μας, υπό την αιγίδα του Προέδρου της Δημοκρατίας Κυρίου Προκόπη Παυλόπουλου, στο οποίο λάβανε μέρος πολλοί νέοι ερευνητές

και νέες ερευνήτριες, θα τους βοηθήσει επίσης στο μέλλον στην επιστημονική και ακαδημαϊκή εξέλιξη, όπως βοήθησε τη γενιά μου. Ίσως αυτή είναι η πιο μεγάλη προσφορά του Συνεδρίου μας, γιατί άνοιξε νέους ορίζοντες και μελλοντικές έρευνες που θα συνεισφέρουν στην παρουσία του Αριστοτέλη για πολλούς ακόμη αιώνες στο προσκήνιο του φιλοσοφικού στοχασμού. Τα Πρακτικά του Συνεδρίου συνιστούν το υπόβαθρο από το οποίο θα γεννηθούν νέες ερευνητικές πορείες, διαγράφοντας ένα ελπιδοφόρο μέλλον.

Speech of Lambros Couloubaritsis

Professor Emeritus of Philosophy, *Université libre de Bruxelles*

Member of the *Royal Academy of Belgium*

Correspondent Member of the *Academy of Athens*

It is a great honor, as a Greek of the diaspora, to be here today to present the *Proceedings of the World Congress for the 2400 years since the birth of Aristotle*. The Congress was organized by the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies* (DI.K.A.M.), of the Aristotle University of Thessaloniki, whose soul is Professor Demetra Sfendoni-Mentzou. We also owe to her and her collaborators the publication of the *Proceedings*. The *Proceedings* were published in two Volumes:¹

The first volume, entitled *Aristotle - Contemporary Perspectives on his Thought*, was published in 2018 and comprises twenty papers, which were presented at the Plenary and the Invited Speakers Sessions of the Congress. The success of Demetra Sfendoni is that they were published by the well-known German Publishing House, De Gruyter, which is a scientific guarantee and a means of promotion in almost all the major Libraries of the Planet. The first volume includes five thematic sections of the Congress, namely:

- I. Philosophy of Nature and of the Universe: Physics, Biology, Psychology, Meteorology.
- II. Philosophy of Human Action: Ethics, Politics, Rhetoric, Poetry.
- III. First philosophy: Ontology and Theology.
- IV. Theory of Mind or of Thought: Theory of Knowledge.
- V. Aristotle in the History of Philosophy.

The second volume has just been published under the title, *Proceedings of the World Congress "Aristotle 2400 Years,"* by A.U.Th. and DI.K.A.M. It includes one

---

1. *Aristotle Contemporary Perspectives on his Thought. On the 2400 Anniversary of Aristotle's Birth*, De Gruyter, 2018 και *Proceedings of the World Congress. Aristotle 2000 Years*, A.U.Th. and DI.K.A.M., 2019.

hundred and sixteen papers, under the five thematic categories of the first volume, with the addition of two more:

- VI. Organization of Aristotle's works: Transmission, Publications, Authenticity, covering the philological aspect of the Congress.
- VII. Aristotle and Contemporary Thought, which includes the first four thematic categories.

This last section marks the attempt of young researchers to transcend the narrow interpretation of Aristotle's work and to explore the possibilities of today's thinking, in relation to trendy thinkers (Foucault, Derrida, Rawls and others).

In fact, this structure of the volumes, which also reflects the organization of the Congress, overturns the traditional structure of the organization of Aristotle's work since the time of Andronikos of Rhodes, but mainly since the Middle Ages, when scholars placed as the starting point of Aristotle's work his *methodology*, what they called the *Organon*. This perspective prevailed until the 12th century, when, after the Arab influence, the treatise *Tà φυσικά*, was promoted. This was the beginning of its historic promotion, with a rare reference to Biology, which was neglected even in our time. On the contrary, the emphasis was placed, on the one hand, on First Philosophy, i.e., on Metaphysics, and mainly on Theology, and on the other hand on Practical Philosophy, which perfects human action with the treatment of *eudaimonia*. Among these works, the most significant place was taken by his treatise *Περὶ ψυχῆς*, which Aristotle had incorporated into his *Physics* with an opening to his *First Philosophy* through the mind, and had characterized God as “νόσις νοήσεως.”

The privileged initial position of methodology prevailed for another reason: modern philosophy with Hume, Descartes, Leibniz, Kant and others, had considered epistemology as a precondition of philosophy, despite the epistemological difficulty that would be pointed out by Hegel, who won-

dered, with what cognitive organ can we study the organs? This difficulty imposes new approaches, which, as we will see, include the philosophy of the Congress, which places at the starting point Philosophy of Nature, followed by the Philosophy of Human Action, and closing the course of research with the Theory of Thinking, which contains Methodology and, with the current data, also Informatics.

In order to better understand this historic reversal, I must remind you that the structure of our time, that is, what I call *contemporaneity*, consists of the convergence of technico-economy, which is based on science, with the democratic expectations that spread after the 2nd World War.² It is, therefore, noteworthy that DI.K.A.M., founded in 2011, presents, indeed, an innovative world-wide move, with the presence of scientists and not, as usual, only philologists and philosophers. As an example, I mention the founding and always active Members of the Board of Directors:

Demetra Sfendoni-Mentzou, Professor Emerita of Philosophy of Science.

Zacharias Skouras, Professor of Biology and Genetics, whom you will have the pleasure to listen to soon.

Ioannis Seiradakis, Professor of Astrophysics.

Stavros Avgoloupis, Professor of Astronomy.

Ioannis Antoniou, Professor of Mathematics.

I met Giannis Antoniou at the University of Brussels, when he was working in Ilya Prigogine's team, who had been awarded the Nobel Prize in Chemistry.

Also members of the Scientific Council: *Styliani Kokkini*, Professor of Biology, *Vassilis Kalfas*, Professor of Philosophy, *Lambros Siasos*, Professor of Theology and *Theokritos Kouremenos*, Professor of Philology.

Finally, balancing the Centre's tendency to promote Aristotle as a scientist, the World Congress began with a speech

2. For details see, *La philosophie face à la question de la complexité*, 2 volumes, Ousia, Bruxelles, 2014.

by Pierre Pellegrin on “Aristotle and Democracy” – confirming the adaptation of the Congress to the two main axes of our time: the scientific and the democratic. We all know to what extent democracy stands as the inexhaustible advertising of our country... but also the subject of discussion in today’s Philosophy, which is dominated by practical Philosophy, with the problem of justice as the center of interest. We also know to what extent science, which was founded by Aristotle, marked, with the Enlightenment, the greatest intellectual achievement of mankind, when Experimental Physics was established with the founding of the Royal Society in England, and then of Applied Chemistry in Germany. Physics and Chemistry have contributed to the development of technico-economy, regardless of whether today –while technical objects have conquered the market to the point that they have progressively become second nature to the majority of the planet’s inhabitants– there is ignorance of the sciences, subverting the cognitive achievements of the Enlightenment.

After this summary, I would like to point out the importance of the scope of Aristotle’s work and to illuminate, in concluding, the issue of its approach, if we decide to limit the primacy of the *Organon* (with *Categories*, *De interpretatione*, *Topics* and *Analytics*). In other words, what method can we use in the context of the new problematic that our time imposes on us in order to study Aristotle?

As the President of the Republic, Mr. Prokopis Pavlopoulos, stated in his Opening Address at the World Congress:

“Is Aristotle’s work of mere historical importance? Should we approach him with respect owed to a pioneer? Or perhaps is Aristotle a thinker whose work remains relevant even at present? Can we perhaps nowadays, being citizens of the 21st century, enter into a dialogue with Aristotle’s thought and challenge it? Could Aristotle teach us something even at this present age?”

And he answered, with an unequivocal “yes.” I now have the opportunity and the honor to address the head of state

of our country directly: “Mr. President, you are absolutely right, and I think that the Congress has confirmed your words.” However, let me add that these questions and the affirmative answer you have given, were relevant in every age, or at least in certain historical periods, when Aristotle’s works, either strengthened the intellectual life, or were defeated by his opponents, usurping some of his basic ideas. In other words, his works present a variety of historicity, which consolidates their inexhaustible timelessness.

Certainly, this is not the place to present the history of the multiple appropriations of Aristotle’s works. Let me, just, remind you that –if we put aside Byzantium which concerns us– a significant role has been played by the Persian and Arabic philosophies, which transmitted Aristotle’s Science to the West, as well as by the Philosophy and Theology of Thomas Aquinas, who Christianized Aristotle’s thought. Aquinas’ thought dominated at least three periods of European history.

The first was in the 13th century, but it distorted Aristotle’s work in various ways. The second was in the 16th century, when the Catholic Church fought Luther with the Counter-Reformation. Luther had promoted St. Augustine. The Congress of Trent (1545-1563), which was followed by the war of religions (1562-1598), achieved a temporary return to Thomism, which dragged Aristotelianism into non-existent conflicts, which were transferred to Byzantium by Pletho and Scholarius. It was also the time when the term ontology was coined by Goclenius (1613).³ While Thomism triumphed, modern Science rejected Aristotle, especially his Physics, in favor of Newton. Finally, the third and, I think, the most important period of Thomism dates back to 1879 when, with the circular *Aeterni Patris*, Pope Leo XIII established the Philosophy of Aquinas as the authentic Philoso-

3. See my essay, “La métaphysique s’identifie-t-elle à l’ontologie?,” *Herméneutique et ontologie* (Mélanges offerts à P. Aubenque), ed. R. Brague and J.-F. Courtine, PUF, Paris, 1991, pp. 295-322.

phy of Catholicism. This decision also had a positive effect: it helped to promote Aristotle in Seminaries and Universities, where the Catholic Church dominated, i.e. in a large part of the world. These renewed sympathies brought Aristotle's thought back to the center of philosophical thought, competing for at least some time with modern Philosophy, which had been vigorously imposed against Thomism.

Thus, in a way, Aristotle's philosophy returned to the forefront after two centuries of decline. But it came back with a foreign cloak, which allowed the emergence of Phenomenology, Existentialism and Analytic Philosophy, which were deviations from Neo-Thomism. The result was to abolish Neo-Thomism – as if children sometimes have to symbolically kill their parents in order to survive.

Fortunately, the defeat of Neo-Thomism did not affect Aristotle. The interest in Aristotle's work returned back with the chronological literary classification of the ancient texts which, in Philosophy, began with the dialogues of Plato. However, the structure of Aristotle's work, which consists mostly of his oral teachings, resisted the new method, with the result that philologists fragmented it, undermining any kind of unity. For this reason, since 1960, many researchers have tried to propose new approaches, different from the genetic method. The result was the following of an opposite approach, ignoring the evolution of Aristotle's philosophical development, from the time he taught in Mieza and remained in Asia Minor, before settling in Athens.

I was lucky to start studying his work in this context, with the new spirit, which assumed that there was a conceptual unity of Aristotle's thought. Each researcher, or group of researchers, has introduced new *mental tools*. Only a few scholars were left, who had the courage to engage in genetic research using new technologies. I think that in the future we will return to the subject of the intellectual development of Aristotle's thought, when we exhaust the mental tools we have devised over the last sixty years.

In the beginning, οὐσία prevailed, not as subject, as it was required by Aristotle's work, but as *substantia*, paradoxically involving the Neoplatonic *hupostasis*, as had already been pointed out by Boethius.⁴ Many seminars in Europe and America have dealt with this topic, placing ουσιολογία as the *par excellence* dimension of ontology, based on book Z of *Metaphysics*. However, Aristotle was progressively studied from other points of view, that is, through mental tools that he himself had created and that help us today, not only to clarify his work, but also to create bridges with the activities of our time.

These tools are, for example, potentiality and capacity and actuality and activity (ἐνέργεια), causes (αἴτια), prime matter (πρώτη ὕλη) and matter (ὕλη) which is the subject of οὐσία – all of which were also developed by the researchers of D.I.K.A.M., mainly in the context of Physics and Biology. In Practical Philosophy, the concept of practical wisdom (φρόνησις) has been at the center of the renewal of Ethics, especially in Germany, where Hermeneutics has emerged in opposition to critical thinking in the context of the Kantian tradition and the Frankfurt School. I also consider as an important mental tool the One and the Many (Ἐν καὶ τὰ πολλά) with their modes, that is, the continuum (συνεχές) and the discontinuum (ἀσυνεχές), the whole and its parts (τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη), the specificity, specific form and species (εἶδος), the genus (γένος) and the analogy (ἀναλογία), as well as the multiple uniqueness (ἀριθμῶ ἓν).

This henological approach was my personal contribution to the renewal of the study of Aristotle's thought, which was followed by the agathological perspective, which he introduces in the first book of the *Nicomachean Ethics*. I can add the end (τέλος) and the entelechy (ἐντελέχεια) that also belong to agathology, or even the necessity, which was

---

4. See my book, *Histoire de la philosophie ancienne et médiévale*, Grasset, Paris, 1998, p.p. 823-833.

recently studied throughout Aristotle's work, by Sylvain Delcomminette –who is my successor in the Chair of Ancient Philosophy at the University of Brussels.⁵ I must emphasize here the various manifestations of the good, such as opportunity (the famous *καιρός*, which expresses the best time), virtue (*ἀρετή*), which is connected with the category of quality and category of place, which is the best place to inhabit. The most important thing is that, according to Aristotle, God (*Θεός*) and mind (*νοῦς*) belong mainly to agathology. This weakens their exclusive reduction to ontology, and extends the practice of henology, to which it belongs, when continuity (*συνέχεια*) is involved as intellection (*νόσις*).

With the notion of Good, we also approach the Philosophy of Human Action, which has become the center of today's Philosophy, with emphasis on democracy and the problem of justice. In fact, the range of Aristotelian themes that make use of the Good goes beyond the Philosophy of Action, as the Congress has shown, opening new horizons for the mental tools it bequeathed to us. They also lead us to the contemporary problem of *complexity*. And in this area, Aristotle was also a pioneer. He invented self-organization, considering the whole as something more than the sum of the parts, thus creating new properties and new functionalities, which are the foundation of every progression or performance. And he also saw the interactions with the environment that cause necessary adaptations, multiplying the possibilities of knowledge, action (*πράξις*) and creation.

---

5. S. Delcomminette, *Aristote et la nécessité*, Vrin, Paris, 2018. Ibid, *Le Philèbe de Platon. Introduction à l'agathologie platonicienne*, Brill Publishing, Leyde, 2006. My recent essay on the henological perspective, with elements of Aristotle's agathology, has been published with the title: "L'Un comme mesure de toutes les choses et ses applications," G.R. Giardina (ed.), *To Metron. Sur la notion de mesure dans la philosophie d'Aristote*, Collection Études Aristotéliennes, Vrin - Ousia, Paris -Bruxelles, 2020, pp.133-170.

The interactions with the environment, which express one of the basic themes of the theory of complexity, i.e., *complex adaptative systems*, which he applied to his Biology to analyze spontaneous generation— once considered a perilous belief. Gathering many of the mental tools developed by Aristotle scholars in recent years, I believe that we can now reconstruct the coherence of Aristotle's thought.

In closing, I want to say that in 1978 I participated in the World Congress for the 2300 years since the death of Aristotle. It was organized under the auspices and in the presence of the President of the Hellenic Republic and philosopher, Konstantinos Tsatsos, and with the Chair of the Organizing Committee Professor Ioannis Theodorakopoulos. It was my first Conference in Greece. It allowed me to connect with many Greek and foreign researchers, and this was something that helped me in my scientific development. I believe that our Congress, under the auspices of the President of the Hellenic Republic Mr. Prokopis Pavlopoulos, in which many young researchers participated, will also help them in their future scientific and academic development, as it helped my generation. This is perhaps the greatest contribution of our Congress, because it opened new horizons for future researches that will contribute to the presence of Aristotle for many more centuries at the forefront of philosophical thought. The *Proceedings* of the Congress provide the background from which new research courses will be born, outlining a promising future.

Η ομιλία του Καθηγητή Θεοδοσίου Τάσιου. / The speech of Professor Theodosios Tassios.

Ομιλία Θεοδόσιου Π. Τάσιου

Ομότιμου Καθηγητή του *Μετσοβίου Πολυτεχνείου*

Επίτιμου Διδάκτορα του *Πολυτεχνείου, Α.Π.Θ.*

Επίτιμου Προέδρου της *Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας*

Εξοχώτατε κύριε Πρόεδρε της Ελληνικής Δημοκρατίας,

I.

Ουσιαστικώς, η παρουσίαση του 2^{ου} Τόμου των Απάντων του εμβληματικού Διεθνούς Συνεδρίου για τα 2400 χρόνια του Αριστοτέλους, έχει ήδη συντελεσθεί.

Η πρωταθλήτρια του μείζονος αυτού εγχειρήματος, Καθηγήτρια κα Σφενδόνη, Πρόεδρος του *Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών*, ΑΠΘ, παρουσίασε την όλη προσπάθεια.

Ενώ ο *Protectus Noster* κ. Κουλουμπαρίσης, της Βασιλικής Ακαδημίας του Βελγίου, μας προσέφερε μία φιλοσοφική προσέγγιση του συνολικού έργου.

Η ταπεινότητά-μου θα μπορούσε μόνον να αποπειραθεί μια βραχύτατη απάντηση στο επιχωριάζον ερώτημα «μα, αφού στο πεδίο των Θετικών Επιστημών, ό,τι είπε ο Αριστοτέλης είναι μάλλον λάθος – πόθεν ο θαυμασμός σας;».

II.

Λοιπόν, πρώτα-πρώτα, παρά την τότε απουσία της πειραματικής μεθόδου, ο πανεπιστήμων Σταγειρίτης είχε ήδη φθάσει σε δυσαναλόγως πολλά ακριβή επιστημονικά συμπεράσματα. Μου επιτρέπετε να υπενθυμίσω μερικά ενδεικτικά παραδείγματα;

- Η ανάλυση της παραμορφωσιμότητας και της αντοχής των στερεών σωμάτων, την οποίαν παρουσίασε στα *Μετεωρολογικά* (386a11) ισχύει έως σήμερα.
- Ορθώς ερμηνεύει ορισμένα ουράνια φαινόμενα όπως:
  - η *Γαλακτόχρον Ζώνη*,
  - η *Άλως*, και
  - η *Ίρις* (μέσω θαυμαστής γεωμετρικής Οπτικής).

- Εξ άλλου, ο Αριστοτέλης περιγράφει με ακρίβειαν ολόκληρον τον κύκλο του ύδατος, και εισάγει λεπτομερέστατη σχετική ορολογίαν: ψακάς, υετός, χιών, χάλαζα, ατμίες, αήρ, νέφος, ομίχλη, δρόσος, πάχνη, βροντή, αστραπή.
- Διέκρινε δε τις δύο κατηγορίες σεισμικών κυμάτων:
  - κύματα πέσεως («οἶον τρόμος»), [Μετ. 366α18] – ολόσωμος κίνηση δηλαδή, και
  - κύματα διατμήσεως («οἶον σφυγμός»), τοπική παραμόρφωση δηλαδή.
- Για πρώτη φορά, ο Σταγειρίτης απέδειξε με επιστημονικά επιχειρήματα τη σφαιρικότητα της Γης, ως ελεύθερου ουρανού σώματος.
- Οι δέ παρατηρήσεις-του για τα μεταναστευτικά πτηνά είναι σε μεγάλο βαθμό αξιοσημείωτα ακριβείς.

Για όλ' αυτά και άλλα τόσα, νιώθουμε μεγαλύτερη δυσκολία ν' αντιληφθούμε το σκεπτικό της 4^{ης} Συνόδου του Λατερανού (Παρίσι, 1215), όταν απαγόρευσε κάθε είδους αναφορά στη Φυσική Φιλοσοφία του Αριστοτέλους, διέταξε δε την καύση των σχετικών βιβλίων του.

III.

Η επιστημονικότητα όμως δέν κρίνεται από συγκεκριμένες μόνον επιτυχίες. Μεγαλύτερη ίσως σημασίαν έχει η συμβολή του Σταγειρίτη στην θεμελίωση της επιστημονικής Μεθόδου.

Ένα πυκνό σε νόημα και πρωτότυπο χωρίο (I2.71b16) των *Αναλυτικῶν Ὑστερῶν* θα απαιτήσει: «η γνώση να συντελείται μέσω επιστημονικών αποδείξεων». Οπότε αρχίζει και η εκτεταμένη αριστοτελική ανάλυση περί Ἀποδείξεως, Συλλογισμού και Προϋποθέσεων.

Η επιστημονική σημασία των σχετικῶν Ἔργων του Αριστοτέλους γύρω απ' τη Λογική είναι μέγιστη για τον σύγχρονο στοχασμό.

Είναι δε χαρακτηριστικό το γεγονός, ότι η επιστημονική μεθοδολογία που θεμελιώθηκε με τα *Αναλυτικά Ὑστερα*, εφαρμόζεται πλήρως και στα πέντε περί ζώων έργα του Αριστοτέλους. Για τα επιτεύγματά-του σε διάφορους τομείς της Βιολογίας, ο θαυμασμός του Δαρβίνου γι' αυτόν, θα αρκούσε για να μας πείσει για τη σημασία τους.

Και (λόγου ἔμπεσόντος), πόσοι από μάς θυμούνται το πλήθος των ζώων που μελετήθηκαν στις ζωολογικές πραγματείες του Αριστοτέλους; Είναι **εκατοντάδες** – και μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις με εκτέλεση λεπτομερούς ανατομής. Τον φαντάζεστε τον συγγραφέα των *Ἠθικῶν Νικομαχείων* σκυμμένον μ' ένα νυστέρι πάνω σε έναν ανοιγμένον χαμελαίοντα;

IV.

Πόθεν άραγε όλο αυτό το πάθος του καθολικού «ἐπίστασθαι»;

Ἄν υποθέσουμε ότι, εξαιτίας της αντιμυθολογικότητάς-του, ο Αριστοτέλης βρέθηκε να νιώθει Κοσμική Μοναξιά, ο μόνος τρόπος παραμυθίας θα ήταν μια **ορθολογική** εξήγηση της Δημιουργίας του Κόσμου. Κατ' ακολουθίαν, λοιπόν, χρειάσθηκε:

- α) Να θεμελιώσει αξιωματικῶς την όλη διανοητική διεργασία με την Πρώτη Φιλοσοφία του.
- β) Να εξηγήσει τους μηχανισμούς γένεσης και συμπεριφοράς των διαφόρων υλικῶν και των σωμάτων. Και
- γ) να διερευνήσει τη γένεση και τη συμπεριφορά των εμβίων.

Και όλα αυτά, μέσω **μίας και μόνης** μεθόδου· άρα, μέγιστη η φιλοδοξία, και μέγας ο αντίστοιχος κίνδυνος των αποτυχιών.

Πώς να μή θαυμάζεις λοιπόν τις **όσες** επιτυχίες του...

Αυτού του μεγίστου πνεύματος της Ανθρωπότητας την μνήμη εορτάζομεν κι εμείς οι έσχατοι απόψε, Εξοχώτατε κύριε Πρόεδρε της Ελληνικής Δημοκρατίας.

Speech of Theodosios Tassios

Professor Emeritus of the *National Technical University of Athens*

Honorary Doctor of *Engineering, A.U.Th.*

Honorary President of the *Hellenic Philosophical Society*

Your Excellency, the President of the Hellenic Republic,

I.

The presentation of the 2nd Volume of the emblematic *International Congress "Aristotle 2400 Years"* has essentially already taken place.

The champion of this major project, Professor Demetra Sfendoni-Mentzou, President of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies, A.U.Th.*, has presented the entire effort.

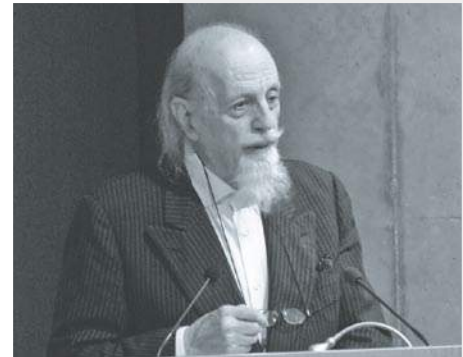
While the Protectus Noster, Professor Couloubaritsis, of the *Royal Academy of Belgium*, offered a philosophical view.

I could only humbly attempt a very short answer to the insistent question: "Since what Aristotle said in the field of Science is probably wrong, what is the source of your admiration?".

II.

Well, first of all, despite the absence of experimental method at that time, the omniscient Stageirite had already reached a disproportionate number of precise scientific conclusions. Let me remind you of some examples, by way of illustration:

- The analysis of the deformability and strength of solid bodies, which he presented in the *Meteorologica* (386a11) is valid until today.
- He correctly explained certain celestial phenomena such as:
  - The Milky Way, Γαλακτόχρον Ζώνη
  - The Halo, Άλωσ and
  - The Rainbow Ίρις (with the help of geometric optics).

- He accurately described the whole cycle of water, and introduced an extremely detailed relevant terminology: drizzle ψακάς, rain νετός, snow χιών, hail χάλαζα, vapour ατμείς, air αήρ, cloud νέφος, fog ομίχλη, dew δρόσος, frost πάχνη, thunder, lightning αστραπή.
- He distinguished the two categories of seismic waves:
  - pressure waves («tremor-like») [Μετ. 366α18] – i.e. full-body movement, and
  - shear waves («pulse-like»), i.e. local deformation.
- For the first time, the Stageirite proved with scientific arguments the Earth's spherical shape, as a free celestial body.
- In addition, his observations on migratory birds were to a great degree remarkably accurate.

For all this and much more, we find it even more difficult to comprehend the rationale of the 4th Lateran Synod (Paris, 1215), when any reference to Aristotle's Natural Philosophy was forbidden and the burning of his relevant books was ordered.

III.

However, scientific worth is not judged by specific successes only. Perhaps of greater importance is the Stageirite's contribution to the foundation of the Scientific Method.

A verse (I2.71b16), innovative and dense in meaning, of *Posterior Analytics* demands, that "knowledge should be based on scientific proofs." This is how the extensive Aristotelian analysis on Proofs, Reasoning and Preconditions (Prerequisites) begins.

The scientific significance of Aristotle's Works on Logic is of extreme importance for contemporary thought.

Moreover, the scientific methodology founded by *Posterior Analytics* has been applied fully to all five of Aristotle's treatises on animals. Darwin's admiration for his achievements in various fields of Biology should suffice to convince us of their significance.

By the way, how many of us remember the great number of animals studied in Aristotle's zoological treatises? There are hundreds of them- and, in many cases, accompanied by a detailed dissection. Can you imagine the author of the *Nicomachean Ethics* with a lancet, bending over a dissected chameleon?

IV.

Where did all this passion for universal knowledge come from?

If we assume, that, because of his anti-mythological attitude, Aristotle found himself feeling a cosmic loneliness, the only way for him to tell a story would be a rational explanation of the World's Creation. Consequently, it was necessary:

- a) To axiomatically establish the whole mental process with his First Philosophy.
- b) To explain the mechanisms of generation and behavior of different materials and bodies; and
- c) To investigate the generation and behavior of living beings.

And all this, using a single method: a most high ambition, where the risk of failure is great.

So, how can one not admire his successes...

Therefore, we celebrate the memory of the greatest spirit of Humanity tonight, Your Excellency, President of the Hellenic Republic.

Ομιλία της Δήμητρας Σφενδόνη-Μέντζου

Προέδρου του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών, Α.Π.Θ.
Ομότιμης Καθηγήτριας Φιλοσοφίας της Επιστήμης, Α.Π.Θ.

Ευχαριστώ από καρδιάς τους δύο εξαιρετους ομιλητές μας, Λάμπρο Κουλουμπαρίτση και Θεοδόσιο Τάσιο για τις θαυμάσιες ομιλίες τους.

Πριν ξεκινήσω τη δική μου ομιλία, δράττομαι της ευκαιρίας να ευχαριστήσω τους αγαπητούς συναδέλφους, μέλη του ΔΣ του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών (ΔΙ.Κ.Α.Μ.), Ιωάννη Σειραδάκη, Αντιπρόεδρο, Ζαχαρία Σκούρα, Γ. Γραμματέα και Σταύρο Αυγολούπη, Μέλος, για την αμέριστη στήριξη στις προσπάθειες και πρωτοβουλίες μου, καθώς και τους επιστημονικούς συνεργάτες του ΔΙ.Κ.Α.Μ., Δήμητρα Μπαλλά και Γιώργο Στρέμπλη, για την βοήθεια που μου προσέφεραν στην πορεία της επιστημονικής επιμέλειας του τόμου *Proceedings of the World Congress "Aristotle 2400 Years."*

Ένα από τα στοιχεία που σηματοδοτούν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα αυτών των τόμων είναι η στροφή του ενδιαφέροντος στο επιστημονικό έργο του Αριστοτέλη, καθώς και στο θέμα της επικαιρότητας των ιδεών του, κάτι το οποίο εκφράζει και το πνεύμα του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών, του ΑΠΘ.

Για τον λόγο αυτό επέλεξα να σας δώσω ένα δείγμα αυτού του είδους προσέγγισης της Αριστοτελικής Φυσικής Φιλοσοφίας. Την άποψή μου, που εν συντομία θα παρουσιάσω, την αναπτύσσω αναλυτικά στο δοκίμιό μου με τον τίτλο *"Aristotle's Dynamic Vision of Nature. A Neo-Aristotelian Perspective on Contemporary Science"* (σσ. 27-55), το οποίο δημοσιεύεται στον πρώτο από τους δύο τόμους, *Aristotle – Contemporary Perspectives on his Thought. On the 2400th Anniversary of Aristotle's Birth* (De Gruyter, 2018).

***

Με αυτή την πρόταση ανάγνωσης της Αριστοτελικής Φυσικής Φιλοσοφίας, επιχειρώ να ανασκευάσω την παραδοσιακή αντίληψη για την «παταγώδη», όπως χαρακτηρίσθηκε, «αποτυχία» του Αριστοτέλη στον τομέα της Φυσικής.

Γιατί όμως επεκράτησε επί αιώνες μια τέτοια αντίληψη; Η αιτία πιστεύω ότι βρίσκεται στο μεγάλο χάσμα που χώριζε την Αριστοτελική σκέψη από τους πρωταγωνιστές της «επιστημονικής επανάστασης» των νεωτέρων χρόνων, Κοπέρνικο, Κέπλερ, Γαλιλαίο και εν συνεχεία τον Νεύτωνα.

Η κυριαρχία της Νεύτωνειας Μηχανικής, δεν άφησε χώρο για τον Αριστοτελικό κόσμο των πραγματικών ιδιοτήτων, των ποιοτικών μετασχηματισμών και του γίνεσθαι της φύσης. Σύμφωνα μ' αυτή, η φυσική πραγματικότητα περιοριζόταν στο επίπεδο εμπειρίας, το οποίο περιγραφόταν στη γλώσσα των Μαθηματικών. Έννοιες, όπως αυτές που αναφέρονται σε δυνάμεις, σε εν δυνάμει καταστάσεις και τάσεις, δεν είχαν θέση στη μελέτη της φύσης.

Διαμορφώθηκε έτσι η αντιπαράθεση, που ξεκίνησε από την αρχαιότητα και συνεχίζεται έως σήμερα, δύο μοντέλων του φυσικού κόσμου: Το ένα είναι το στατικό της Δημοκρίτειας ατομικής θεωρίας, και στους νεότερους χρόνους της Νευτώνειας Φυσικής, και το άλλο, το δυναμικό μοντέλο της Αριστοτελικής φυσικής φιλοσοφίας.

Στο βιβλίο *II των Φυσικών* ο Αριστοτέλης ταυτίζει «τὰ φύσει ὄντα» με τα «κινούμενα» και διευκρινίζει, ότι όταν αναφέρεται στα «φύσει ὄντα» εννοεί αυτά που βρίσκονται «κάτω τῆς σελήνης» και συνδέονται με την ὕλη, δηλαδή όλα τα είδη των ζώων και τα μέρη τους, όλα τα φυτά, καθώς και τα απλά σώματα, γη, αέρα, φωτιά, νερό (βλ. *Φυσ.* 192b 8-10). Όλα αυτά, μας λέει ο Σταγειρίτης, έχουν μέσα τους την αρχή της κίνησης και της στάσης (βλ. *Φυσ.* 192b14-15). Για να γίνει κατανοητό αυτό σε όλο του το βάθος, δύο πράγματα πρέπει να προσέξουμε:

Το ένα είναι ότι ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για μια κίνηση εσωτερική, μια κίνηση που υπάρχει μέσα στα φυσικά πράγματα. Το δεύτερο, ότι, όταν ο Σταγειρίτης μιλάει για κίνηση, δεν εννοεί μόνον την μετάθεση μέσα στον χώρο, κάτι το οποίο ήταν η κεντρική ιδέα της Δημοκρίτειας ατομικής θεωρίας και συνέχισε να ισχύει στη Νεότερη Επιστήμη έως και σήμερα. Για τον Αριστοτέλη, κίνηση είναι επίσης:

1. Η *αὔξησις & φθίσις* (ποσοτική μεταβολή), 2. Η *ἀλλοίωσις* (ποιοτική μεταβολή, το πράσινο μήλο που ωριμάζει και γίνεται κόκκινο) και (3) η *γένεσις και φθορά* (το έμβιο ον που γεννιέται και πεθαίνει), το πιο θεμελιώδες είδος αλλαγής, με το οποίο δημιουργείται μια νέα ουσία, ή μια παλιά καταστρέφεται.¹

Όλα αυτά τα είδη των κινήσεων συνδέονται άμεσα με τις Αριστοτελικές οντολογικές κατηγορίες: *ἕλη* και *μορφή* (*εἶδος*), *δύναμη* και *ἐνέργεια*, ή *ἐν δυνάμει* και *ἐν ἐνεργείᾳ ὄν*. Εδώ έχει ιδιαίτερη σημασία να κάνουμε σαφές, ότι για τον Αριστοτέλη οι οντολογικές κατηγορίες δεν έχουν να κάνουν με έναν κόσμο υπερβατικό, όπως οι ιδέες του Πλάτωνα, αλλά αποτελούν το θεμέλιο της φυσικής πραγματικότητας.

Στον υποσελήνιο, λοιπόν, κόσμο, τον κόσμο της εμπειρίας, υπάρχουν οι ατομικές ουσίες, οι οποίες αποτελούνται από *ἕλη* και *μορφή*. Κάθε αντικείμενο της εμπειρίας μας –ο άνθρωπος, ο σκύλος, η γάτα, το δένδρο, το τραπέζι, η καρέκλα– είναι το προϊόν σύνθεσης *ἕλης* και *μορφής*. Η *ἕλη* κλείνει μέσα της *ἐν δυνάμει* τη *μορφή*, η δε *μορφή* υπάρχει κατ' αρχήν ως αισθητή μορφή ενός συγκεκριμένου υλικού αντικειμένου, όπως λ.χ. η μορφή που παίρνει το άγαλμα όταν ολοκληρώσει το έργο του ο αγαματοποιός. Η κύρια όμως και θεμελιώδης σημασία της μορφής, είναι αυτή του *εἶδους*, της *οὐσίας*, του *τί ἦν εἶναι*. Με Αριστοτελικούς όρους, είναι αυτή που αποτελεί την «εσωτερική φύση ενός πράγματος που εκφράζεται στον ορισμό του, στο διάγραμμα της δομής του».

Ο Αριστοτέλης, λοιπόν, τοποθέτησε τη *μορφή*, δηλαδή

1. «[...] ἢ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια, ἢ τοιοῦτον, κίνησις ἐστίν. οἷον τοῦ μὲν ἀλλοιωτοῦ, ἢ ἀλλοιωτῶν, ἀλλοίωσις, τοῦ δὲ αὐξήτου καὶ τοῦ ἀντικειμένου φθιτοῦ (οὐδὲν γὰρ ὄνομα κοινόν ἐπ' ἀμφοῖν) αὐξήσις καὶ φθορά, τοῦ δὲ γεννητοῦ καὶ φθαρτοῦ γένεσις καὶ φθορά, τοῦ δὲ φορητοῦ φορά» / «κίνηση είναι η εντελέχεια του δυνάμει ὄντος, αυτού κατ' εαυτό. για παράδειγμα, το πέρασμα στην εντελέχεια ενός αλλοιωτοῦ, ως αλλοιωτό, είναι αλλοίωση και ενός πράγματος που μπορεί να αυξηθεί και να συρρικνωθεί είναι αύξηση και φθίση και αυτού που μπορεί να γεννηθεί και να πεθάνει, γένεσις και φθορά, και αυτού που μπορεί να αλλάξει θέση, φορά» (*Phys.* III.1, 201a10-16).

το *εἶδος* (το αντίστοιχο της Πλατωνικής ιδέας) μέσα στα ίδια τα πράγματα (*in rebus*, κατά τη Σχολαστική ορολογία) και τη θεώρησε ουσία της ύπαρξής τους. Με τον ευφυέστατο αυτόν τρόπο κατάφερε να ενώσει τον Πλατωνικό κόσμο των ιδεών με τον κόσμο των αισθητών αντικειμένων. Γι' αυτό έδωσε τόσο μεγάλη σημασία στη μελέτη του φυσικού κόσμου και κατάφερε έτσι μέσα από το έργο του, τις παρατηρήσεις, τις περιγραφές και τον πλούτο των δεδομένων που συνέλεξε από όλους τους τομείς του επιστητού, να βάλει τα θεμέλια των βασικών κλάδων των επιστημών, όπως τις γνωρίζουμε σήμερα.

Για τον Αριστοτέλη, ο κόσμος των αισθητών αντικειμένων, ο κόσμος της εμπειρίας, όπως λ.χ. τα δένδρα, τα βουνά, τα ποτάμια, τα πουλιά, οι άνθρωποι κ.ο.κ. αποτελούν τον *ἐν ἐνεργείᾳ* κόσμο, τον κόσμο με τους χώρο-χρονικούς προσδιορισμούς. Τα όρια, ωστόσο, της φυσικής πραγματικότητας διευρύνονται για να συμπεριλάβουν και τον *ἐν δυνάμει* κόσμο, ο οποίος δεν έχει περάσει ακόμη στην ύπαρξη, κλείνει όμως μέσα του τη δυνατότητα για πραγμάτωση: Ο σπόρος λ.χ. που φυτέψαμε στον κήπο μας κλείνει μέσα του τη δυνατότητα να γίνει μια όμορφη μπλιά, το έμβρυο κλείνει μέσα του *ἐν*

δυνάμει το νεογέννητο βρέφος και αυτό με τη σειρά του το παιδί, κ.ο.κ. Δημιουργείται, έτσι, ένα δυναμικό μοντέλο του φυσικού κόσμου, όπου συντελείται ένα διαρκές πέρασμα από την *ἐν δυνάμει* στην *ἐνεργείᾳ* κατάσταση.

Αυτό πιστεύω, ότι αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της Αριστοτελικής φιλοσοφίας. Εισχωρεί σε όλες τις πτυχές του Αριστοτελικού έργου και ταυτόχρονα προσφέρει τη γέφυρα για να γίνει το πέρασμα σε μία θεμελιώδη έννοια, τόσο της Αριστοτελικής Φιλοσοφίας της Φύσης, όσο και της σύγχρονης Φυσικής: αυτή είναι η έννοια της *ὑλης*, και στην περίπτωση του Αριστοτέλη, της *πρώτης ὑλης*.

Σύμφωνα με τους περίφημους ορισμούς του Σταγειρίτη στα *Φυσικά*, αλλά και στα *Μετὰ τὰ φυσικά*, η *πρώτη ὑλη* είναι το «ἔσχατον ὑποκείμενον» κάθε μεταβολής: «...λέγω γὰρ ὑλην τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἐκάστῳ, ἐξ οὗ γίνεταί τι ἐνυπάρχοντος μὴ κατὰ συμβεβηκός» (*Φυσ.* 192a 32–33). Αυτή η ὑλη στερείται κάθε προσδιορισμού: «Αλλά αν αφαιρέσουμε το μήκος και το πλάτος και βάθος, θα δούμε ότι τίποτε δεν απομένει ως υπόλοιπο, παρά μονάχα αυτό που τυχόν ορίζεται από τις ιδιότητες αυτές...» (*Μετὰ τὰ φυσ.* 1029a 17–19). Τέλος, η *πρώτη ὑλη* συνδέεται με την έννοια του *δυνάμει*: «... η εσχάτη ὑλη

και η μορφή είναι ένα και το αυτό: το ένα [υπάρχει] δυνάμει το άλλο ενεργεία» (*Μετὰ τὰ φυσ.* 1045b 18-30).

Είναι ακριβώς αυτά τα χαρακτηριστικά, από τη μια μεριά του εσχάτου υποκειμένου της μεταβολής και της απροσδιοριστίας, και από την άλλη μεριά της δυνάμει κατάστασης στην οποία βρίσκεται η πρώτη ύλη, που της επιτρέπουν να κάνει το πέρασμα από τη δύναμη στην ενέργεια και να λάβει κάθε φορά μια συγκεκριμένη μορφή.

Πιστεύω, λοιπόν, ότι αυτή η τόσο παράδοξη, αλλά ταυτόχρονα εφεύστατη, σύλληψη της πρώτης ύλης από τον Αριστοτέλη είναι που μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε μία βαθειά εννοιολογική συγγένεια ανάμεσα στην Αριστοτελική Φιλοσοφία της Φύσης και στη σύγχρονη Φυσική.

Εδώ αναφέρομαι στη Κβαντική Φυσική και στη Φυσική των Στοιχειωδών Σωματίων. Καθώς δηλαδή προχώρησε η έρευνα στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στην εξερεύνηση του εσωτερικού της σύστασης του ατόμου, άρχισε ν' ανοίγεται μπροστά μας ο θαυμαστός κόσμος των κβαντικών φαινομένων, ο οποίος φαίνεται όλο και περισσότερο ότι είναι πολύ διαφορετικός από αυτόν που όλοι γνωρίζουμε στην κλίμακα της καθημερινής μας εμπειρίας, όπου τα πράγματα που υπάρχουν γύρω μας μπορούν να περιγραφούν με σαφείς χωρο-χρονικούς προσδιορισμούς στο πλαίσιο της Κλασικής Φυσικής. Όταν όμως περάσουμε στον κόσμο των κβαντικών φαινομένων, ανοίγεται μπροστά μας μια ολότελα διαφορετική φυσική πραγματικότητα. Τα υπο-ατομικά «σωματίδια», όπως λ.χ. τα ηλεκτρόνια, πόνια, μιονία, μεζόνια και τα αντισωματίδιά τους, δεν είναι, και δεν συμπεριφέρονται, σαν τις μπάλες του μπιλιάρδου. Με άλλα λόγια, δεν έχουν ιδιότητες που παραδοσιακά αποδίδονται στην ύλη στο πλαίσιο της Κλασικής Φυσικής. Εκείνο που προκαλεί έκπληξη όταν εισχωρήσουμε στο εσωτερικό της σύστασης του ατόμου, είναι ότι τα «σωματίδια» δεν είναι πλέον οι συμπαγείς, σαφώς προσδιορισμένοι, αμετάβλητοι «δομικοί λίθοι» της ύλης, όπως συνέβαινε με τα Δημοκρίτεια ή Νευτώνεια άτομα. Η παρουσία τους μέσα στον χώρο δεν έχει σαφή όρια, αλλά ούτε και τη σταθερότητα που

διακρίνει τα αντικείμενα της Κλασικής Φυσικής. Όλα αυτά διαρκώς μετασχηματίζονται καθώς συντελείται, θα λέγαμε με όρους Αριστοτελικούς, ένα διαρκές πέρασμα από την δυνάμει στην *έν ενεργεία* κατάσταση. Πρόκειται για μία εσωτερική κίνηση, η οποία περιλαμβάνει «όλους τους δυνατούς μετασχηματισμούς της ύλης», όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο David Bohm, ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς Φυσικούς του 20^{ου} αιώνα στο βιβλίο του, *Causality and Chance in Modern Physics*.²

Όλα αυτά τα εκπληκτικά δεδομένα της πειραματικής έρευνας, που αναπτύχθηκε ιδιαίτερα από τα μέσα του 20ου αιώνα και συνεχίζει με μεγάλη επιτυχία έως τις μέρες μας, συνηγορούν υπέρ της άποψης, ότι ο τρόπος που βλέπει τη φύση ο Αριστοτέλης βρίσκεται πολύ πιο κοντά απ' ό,τι η Νευτώνεια Φυσική στην εικόνα της φύσης της σύγχρονης επιστήμης. Η πρότασή μου, λοιπόν, η οποία εισάγει παράλληλα τον νεο-Αριστοτελισμό στη Φιλοσοφία της Επιστήμης, είναι ότι θα πρέπει να επιχειρήσουμε μία εκ νέου ανάγνωση του Αριστοτελικού έργου υπό το φως των νέων ανακαλύψεων στον χώρο των επιστημών.

Θα ήθελα να κλείσω λέγοντας, ότι η ίδια επισήμανση ισχύσει για όλους τους τομείς του Αριστοτελικού έργου, όπως θα διαπιστώσει άλλωστε ο αναγνώστης όταν μελετήσει αυτούς τους δύο τόμους που με υπερηφάνεια παρουσιάζουμε σήμερα. Οι ιδέες του Σταγειρίτη, μεταξύ άλλων, για τη δημοκρατία, την πολιτεία, τον πολίτη, την παιδεία, την κοινωνία, το δίκαιο, την ηθική, έχουν τεράστιο ενδιαφέρον σήμερα. Καθιστούν τον Αριστοτέλη έναν απόλυτα σύγχρονο στοχαστή, με τον οποίο μπορούμε να ανοίξουμε διάλογο και μέσα από την επαφή μας αυτή να οδηγηθούμε σε μία βαθύτερη κατανόηση των ιδεών και των προβλημάτων της εποχής μας, ώστε να βρούμε λύσεις για τα διάφορα αδιέξοδα και να γίνουμε καλύτεροι άνθρωποι και καλύτεροι πολίτες.

Σας ευχαριστώ πολύ!

2. David Bohm, *Causality and Chance in Modern Physics*, 1967, p. 1457.

Speech of Demetra Sfendoni-Mentzou

President of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, A.U.Th.
Professor Emerita of Philosophy of Science, A.U.Th.

My heartfelt thanks to our two excellent speakers, Lambros Couloumbaris and Theodosios Tassios for their wonderful speeches.

Before I begin my speech, I take this opportunity to thank my dear colleagues, Members of the Board of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, A.U.Th., (DI.K.A.M.) Ioannis Seiradakis, Vice President, Zacharias Scouras, G. Secretary and Stavros Avgoloupis, Member, as well as the scientific collaborators of DI.K.A.M., Dimitra Balla and George Stremplis, for the help they have offered me in the process of editing the volume of the *Proceedings* of the Congress.

One of the elements that mark the special character of these volumes is the turn of interest in the scientific work of Aristotle, as well as in the issue of the relevance in our time of his ideas in our time; this is, indeed, something that expresses the spirit of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*.

That is why I have chosen to give you a sample of this kind of approach to Aristotle's Philosophy of Nature. My own view, which I will briefly present, has been developed in detail in my essay entitled, "*Aristotle's Dynamic Vision of Nature. A Neo-Aristotelian Perspective on Contemporary Science*" (pp. 27-55), which is published in the first of the two volumes, *Aristotle-Contemporary Perspectives on his Thought. On the 2400th Anniversary of Aristotle's Birth* (De Gruyter, 2018).

***

My proposal for a new reading of Aristotle's Philosophy of Nature is an attempt to defeat the traditional view that Aristotle's Philosophy of Nature was a "failure" in the field of Physics.

But why did such a view prevail for centuries? I believe, that the reason for this misunderstanding was due to the fact, that the way Aristotle under-

stood nature was in disagreement with the basic principles established by the founders of the “scientific revolution” Copernicus, Kepler, Galileo, and then Newton.

The predominance of Newtonian Mechanics left no space for the Aristotelian world of real qualities, qualitative transformations and the becoming of nature. Physical reality was confined to the level of experience, which was described in the language of Mathematics; such things as powers, potentialities, propensities, dispositions, had no place in the study of nature.

This is how the opposition of two models of the physical world was formed since antiquity and continues to our day: The one is the static atomic theory of Democritus, and in modern times of Newtonian Physics, and the other, the dynamic model of Aristotle’s Philosophy of Nature.

In his *Physics* book II.1, Aristotle identifies natural things, (τὰ φύσει ὄντα) with those that are in movement (τὰ κινούμενα). He then completes this picture by pointing out, that, when he refers to φύσει ὄντα, he means the things that belong in the sub-lunar world (κάτω τῆς σελήνης)¹ and are connected with matter, i.e., all kinds of animals and their parts, all plants, as well as the simple bodies, earth, air, fire, water (see *Phys.* 192b8-10). All these, the Stageirite says, have within themselves the principle of movement and rest (see *Phys.* 192b14-15). To understand this in all its depth, two things must be taken into account:

The first is that Aristotle speaks of an inner movement (κίνησις), a movement within natural things. The second is that, when the Stageirite speaks of movement (κίνησις), he does not only mean locomotion, which has been the central idea of Democritus’ Atomism, and subsequently of modern and contemporary Science since the Renaissance. By contrast, for Aristotle, all the following fall under the name of

1. See, “πάντα δὲ κάτω ταῦτα σελήνης γίνεταί.” / “all these take place under the moon” (*Meteor.* 342a30).

κίνησις: (i) increase and decrease (αὔξεις & φθίσις) (ii) alteration (ἀλλοιώσις), i.e., qualitative change, (iii) generation and corruption (γένεσις και φθορά), the most fundamental kind of change, in which a new substance is created, or an old one perishes.²

All these kinds of movement are directly related to the Aristotelian ontological categories: ὕλη και μορφή (εἶδος), δύναμις και ἐνέργεια, or ἐν δυνάμει και ἐν ἐνεργείᾳ ὄν. Here, it is of particular importance to make clear, that for Aristotle the ontological categories have nothing to do with a transcendental world, like the world of Plato’s ideas, but are the foundation of physical reality.

In the sublunary world, the world of experience, there are atomic substances, which are a compound of matter and form (ὕλη και μορφή). Every object of our experience –man, dog, cat, tree, table, chair– is the product of the composition of matter and form. Matter closes within itself potentially (ἐν δυνάμει) the form (μορφή) and the form, exists, in the first place, as sensible form of a specific material object, such as e.g. the form that the statue takes when the sculptor completes his work. But the main and fundamental meaning of form is that of species form (εἶδος), of essence (οὐσία), or τί ἦν εἶναι. In Aristotelian terms, it is the “innate nature of a thing, which is expressed in its definition, in the diagram of its structure.”

Aristotle, therefore, placed form, that is, the species form

2. “[...] ἢ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια, ἢ τοιοῦτον, κίνησις ἐστίν. οἷον τοῦ μὲν ἀλλοιωτοῦ, ἢ ἀλλοιωτόν, ἀλλοιώσις, τοῦ δὲ αὐξητοῦ και τοῦ ἀντικειμένου φθιτοῦ (οὐδὲν γὰρ ὄνομα κοινόν ἐπ’ ἀμφοῖν) αὔξεις και φθορά, τοῦ δὲ γεννητοῦ και φθορτοῦ γένεσις και φθορά, τοῦ δὲ φορητοῦ φθορά.” (*Phys.* III.1, 201a10-16) / “movement is the process towards the realization of a potential being, *qua* potential [having this potentiality] for example, the process of modification of a quality of a modifiable thing, *qua* modifiable; the process of growing or shrinking of something that is capable of growing or shrinking; the process of coming to be or passing away of something which is capable of coming to be or passing away; the change of place of something which is capable of moving.”

(εἶδος) (the equivalent of the Platonic idea) *in rebus* (in Scholastic terminology) and considered it the essence (οὐσία) of their existence. In this most ingenious way, he managed to unite the Platonic world of ideas, with the world of sensible things. That is why he gave so much importance to the study of the physical world and thus managed through his work, his observations, descriptions, and the numerous data he collected from all fields of the physical world, to lay the foundations of the basic fields of science, as we know them today.

For Aristotle, the world of sensible things, the world of experience, as e.g. trees, mountains, rivers, birds, people and so on, constitute the ἐν ἐνεργείᾳ world of actuality, the world with space-time determinations. The boundaries however of physical reality are expanded to include the world of potentiality (ἐν δυνάμει), which has not yet passed into existence, but closes within itself the power for its realization: The seed e.g. that we planted in a pot, closes within itself the potentiality of becoming a rose, the fetus closes inside itself the potentiality to become a newborn baby and this, in turn, to become a child, and so on. Thus, a dynamic model of the physical reality is created, where a continuous transition from a potential to an actual state (ἐν δυνάμει to ἐνεργείᾳ) takes place.

I believe that this is the cornerstone of Aristotle's philosophy. It penetrates into all aspects of Aristotle's work and at the same time offers the bridge for the passage to be made to a fundamental concept of, both Aristotle's Philosophy of Nature and of contemporary Physics: This is his conception of matter (ὑλη), and in the case of Aristotle, of prime matter (πρώτη ὑλη).

According to the famous definitions of the Stageirite in his *Physics and Metaphysics*, prime matter is the «ἄσχατον ὑποκείμενον» of change: «...λέγω γὰρ ὑλην τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἐκάστω, ἐξ οὗ γίγνεται τι ἐνυπάρχοντος μὴ κατὰ συμβεβηκός» (*Phys.* 192a 32–33). This matter lacks every de-

termination: “Ἀλλὰ μὴν ἀφαιρουμένου μήκους καὶ πλάτους καὶ βάθους οὐδὲν ὀρώμεν ὑπολειπόμενον, πλὴν εἴ τί ἐστι τὸ ὀριζόμενον” / “But when length and breadth and depth are taken away, we see nothing left, unless it be that bounded by them” (*Metaph.* 1029a17–19). Finally, prime matter has a potential being: “[...] ἡ ἐσχάτη ὕλη καὶ ἡ μορφή ταυτό καὶ ἓν, <τὸ μὲν> δυνάμει, τὸ δὲ ἐνεργείᾳ» (*Metaph.* 1045b18–20): “the ultimate matter and the form are one and the same. The one is potentially and the other actually” (*Metaph.* 1045b 28–30).

It is precisely these characteristics, on the one hand, of the ultimate subject of change and indeterminacy, and on the other hand of the potential state of prime matter, that make for prime matter possible the passage from δύναμις to ἐνέργεια so as to receive a particular form.

I, therefore, believe, that it is this strange, but at the same time ingenious, conception of prime matter by Aristotle, that allows us to discover a profound conceptual affinity between Aristotle's Philosophy of Nature and contemporary Physics.

Here I am referring to Quantum Physics and Physics of Elementary Particles. To be more specific, as research proceeded in the late 19th and early 20th centuries in the exploration of the inner composition of the atom, the amazing world of quantum phenomena began to open before us, a world which increasingly seems to be very different from the one we all know on the scale of our daily experience, where things around us can be described with clear spatio-temporal determinations in the context of Classical Physics. But when we enter the world of quantum phenomena, a completely different physical reality is revealed. Sub-atomic “particles,” such as e.g. electrons, neutrinos, positrons, muons, pions, and their antiparticles are not and do not behave, like billiard balls. In other words, they do not have properties that are traditionally attributed to matter in the context of Classical Physics. What is surprising when we penetrate

into the composition of the atom is that the “particles” are no longer the rigid, stable, well-defined building blocks of matter, as was the case with the atoms of Democritus or Newton. Their presence in space has no clear boundaries, but neither does it have the stability that characterizes the objects of Classical Physics. Instead, as all kinds of transformations of “particles” into each other take place, there is a continuous interplay between potentiality and actuality, “which takes the form of an inner motion,” as David Bohm, one of the most significant theoretical physicists of the 20th century, has pointed out in his book *Causality and Chance in Modern Physics*.³

All these astonishing facts of experimental research, which developed especially in the middle of the 20th century and continues with great success to the present day, support the view that the way Aristotle sees nature is much

closer than Newtonian Physics to the image of nature in contemporary Science. Thus, my suggestion, which also introduces neo-Aristotelianism in the Philosophy of Science, is that we must attempt a re-reading of Aristotle's work in the light of recent discoveries in the field of science.

I wish to close by pointing out that the above remark applies to all areas of Aristotle's work, as the reader will find out in reading these two volumes that we are proud to present today. The Stageirite's ideas, among other things, about democracy, the state, the citizen, education, society, law, ethics, are of great interest today. They make Aristotle in every respect a contemporary thinker, with whom we can open a dialogue, and through this contact, we can be led to a deeper understanding of the ideas and problems of our time, so that we can find a way out to the various dead ends and become better people and better citizens.

Thank you very much!

Η εκπρόσωπος
του Πρωθυπουργού
Κυριάκου Μητσοτάκη,
κ. Αναστασία Γκίκα,
Γ. Γραμματέας Πρωτοβάθμιας,
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
και Ειδικής Αγωγής,
συγχαίρει την Πρόεδρο του
ΔΙ.Κ.Α.Μ. για την έκδοση των δύο
Αριστοτελικών τόμων.

The representative
of the Prime Minister
Mr. Kyriakos Mitsotakis,
Mrs. Anastasia Gika, G. Secretary
of Primary, Secondary Education
and Special Education,
congratulates the President of
DI.K.A.M. for the publication of
the two Aristotle volumes.

3. David Bohm, *Causality and Chance in Modern Physics*, 1967, p. 1457.

Ομιλία Ζαχαρία Σκούρα

Καθηγητή Γενετικής του Α.Π.Θ.

και Γ. Γραμματέα του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών,
Α.Π.Θ.

Αυτή η χώρα μπορεί να έχει πολλά στραβά, αλλά έχει ταυτόχρονα ωραίες στιγμές και ανθρώπους που πρέπει να αναδεικνύονται. Έτσι, όταν έχεις ανθρώπους σαν τον Τάσιο, τον Κουλουμπαρίτση και τη Σφενδόνη είναι κάτι σοβαρό που δίνει στη χώρα δύναμη και ελπίδα να προχωρήσει. Αξίζει να προχωρήσει, γιατί πρέπει να μάθουμε. Να μάθουμε αυτά που αξίζουν και να σταματήσουμε να χασομεράμε με πράγματα που εμποδίζουν τη γνώση. Έχω ένα μεγάλο χτικίο μέσα μου. Όταν ήμουν πιστορικός μας λέγανε, ότι ο Αριστοτέλης δεν μας είπε και πολλά πράγματα, και ότι θεωρητικολογούσε. Και μετά άρχισα να καταλαβαίνω... βέβαια σπούδασα Βιολογία και τον Αριστοτέλη τον είχαμε και δεν τον είχαμε, προβάλλοντας άλλα πράγματα από τον κόσμο της Βιολογίας και των φαινομένων της ζωής, αλλά όταν άρχισα να μαθητεύω με τη Δήμητρα Σφενδόνη τότε άρχισα να καταλαβαίνω ότι υπάρχουν και άλλα πράγματα που χρήζουν μελέτης. Υπάρχουν και άλλες οπτικές και άλλες σκέψεις που πρέπει να τις δούμε και από τη βιολογική πλευρά, από τη ματιά του Βιολόγου. Υπάρχει ο Αριστοτέλης.

Άλλωστε περισσότερο από το τριάντα-πέντε τοις εκατό του διασωθέντος Αριστοτελικού έργου έχει βιολογικό περιεχόμενο, είναι βιολογικές πραγματείες, για τις οποίες ως βιολόγος χαίρομαι ιδιαίτερα και αισθάνομαι πιο κοντά σε αυτή την παγκόσμια φυσιογνωμία. Μνεΐα για το θέμα, το βιολογικό έργο του Αριστοτέλη, έκανε προηγουμένως και ο Θεοδόσης Τάσιος. Νύξεις μόνο για την μεγάλη αξία του βιολογικού του έργου. Μέσα από το βιολογικό, και όχι μόνο, έργο του ο Αριστοτέλης μίλησε για την πολυπλοκότητα της ζωής. Χωρίς να θέλω να καταχραστώ τον λίγο διαθέσιμο χρόνο αναφερόμενος στην πολυπλοκότητα της ζωής, τον τρόπο που την εντοπίζει στα ζώντα όντα, στη δομή και τη λειτουργία τους καθώς και τον τρόπο που την αναλύει ο Αριστοτέλης, θα αναφερθώ πολύ σύντομα στη Συστημική Βιολογία.

Αυτή η πολύ «φρέσκια» Επιστήμη που ασχολείται με τη συγκρότηση, την ανάλυση και τη σύνθεση, τη δομή και τη λειτουργία των βιολογικών συστημάτων, που με την ορμή και τη δύναμή της καταλαμβάνει όλο και περισσότερο χώρο στο βιολο-

γικό γίνεσθαι έχει τις βάσεις της στον Αριστοτέλη. Πρώτος ο Αριστοτέλης μίλησε περί μορίων και περί οργανισμών και για τη σχέση μεταξύ μέρους και όλου. Λέγεται ότι ο Αριστοτέλης έκανε λάθη. Προσωπικά δεν βλέπω λάθη. Το σύστημα που είχε δημιουργήσει, περιλαμβάνοντας στοιχεία και έννοιες που υπήρχαν τότε, και περιλαμβάνοντας άλλες που ο ίδιος δημιουργούσε με τη λογική του, τον οδηγούσαν να μιλήσει και να αναφερθεί σε συγκεκριμένα πράγματα. Όπως πολύ σωστά αναφέρθηκε από τον Θεόδωρο Τάσιο, ο Αριστοτέλης δεν μπορούσε απλώς να θεωρητικολογεί. Δεν ήταν του χαρακτήρα του. Ξεκινούσε πρώτα με την εμπειρική παρατήρηση και σε αρκετές περιπτώσεις ακόμη και με το πείραμα, πατούσε πάνω στη Γη, πατούσε πάνω στην Επιστήμη, πατούσε πάνω στην Τεχνολογία.

Αναρωτιούνται πολλοί φοιτητές μου, όταν αναφερόμαστε στις ανατομικές παρατηρήσεις του Αριστοτέλη: Πώς μπορούσε να ανατέμνει, ή πώς μπορούσε να δει σε μεγέθυνση πράγματα; Διέθετε τα κατάλληλα όργανα, ώστε να κάνει πειράματα, να μεγενθύνει οργανισμούς, να κάνει τέτοιου είδους διεισδυτικές παρατηρήσεις; Και απαντώ, μα άμα βάλεις το πόδι σου μέσα στο νερό θα τρομάξεις με το πόσο μεγάλο το βλέπεις. Το ίδιο συμβαίνει και με τους ψαράδες. Όταν πάνουν το ψάρι μέσα στο νερό φαίνεται τεράστιο, που απογοητεύονται βέβαια όταν το βγάλουν στην ξηρά και αποκαλυφθεί το πραγματικό του μέγεθος. Είναι η μεγέθυνση που επιτυγχάνεται με το νερό. Γι' αυτό και πολλά από τα υδρόβια είδη που περιέγραψε ή έκανε την ανατομή τους ο Αριστοτέλης έχουν πολύ μεγάλη αξία αφεαυτών, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα της ευφυΐα του.

Θα μου επιτρέψετε τώρα να προσθέσω το εξής, με αφορμή την αναφορά της Καθηγήτριας κ. Δραγώνα-Μονάχου στην τεράστια συμβολή του Αριστοτέλη και στη Βιοηθική. Το πρώτο που θα ήθελα να τονίσω είναι, ότι η Βιοηθική συνυφίνεται πλέον με την έννοια της ζωής, με τη Βιολογία, τον λόγο περί βίου. Εντυπωσιάζει σήμερα, δύο χιλιάδες τετρακόσια χρόνια μετά, η αντίληψη που έχει ο Αριστοτέλης για τη ζωή, θεωρώντας την ως «μία συνεχή αλληλεπίδραση των μερών που την

απαρτίζουν και του περιβάλλοντος στο οποίο διαβιώνει», ενσωματώνοντας μέσα στη θεώρησή του την αυτό-οργάνωση, για τη δυνατότητα της λειτουργίας, της αύξησης, του πολλαπλασιασμού και της διαιώνισης. Πόσο κοντά βρίσκεται η θεώρηση αυτή με την αντίληψη που έχει σήμερα η σύγχρονη βιολογία για τη ζωή, θεωρώντας τη ζωή ως την «αυτό-οργάνωση της ύλης ώστε να λειτουργεί (μεταβολίζεται), να αναπτύσσεται, να αναπαράγεται, να διαιωνίζεται».

Το δεύτερο που θα ήθελα επίσης να πω είναι, ότι ο Αριστοτέλης, μιλώντας για τη ζωή δεν αφήνει τον άνθρωπο μόνο του. Τον θεωρεί αναπόσπαστο κομμάτι μιας μεγαλύτερης ενότητας, όχι έξω από αυτήν αλλά μέσα σε αυτή. Θυμηθείτε την ιεράρχηση της ζωής, τη *scala naturae*. Τι λέει στη *scala naturae*, τη φυσική κλίμακα των ειδών; Ξεκινάει από τα πολύ χαμηλά πράγματα και φθάνει στον άνθρωπο. Τον άνθρωπο δεν τον βγάζει έξω από τη σκάλα. Τον έχει στο ψηλότερο σκαλοπάτι, αλλά μέσα στη σκάλα, όχι απ' έξω. Θεωρεί δηλαδή ο μεγάλος αυτός φιλόσοφος και επιστήμονας ανάμα, μία συνέχεια όλων των εμβίων με τα οποία καταπιάνεται, μία συνέχεια της ζωής. Σ' αυτό το σημείο ο Αριστοτέλης είναι εξαιρετικά ελκυστικός για τη Βιολογία, καταδεικνύοντας τη συνέχεια της ζωής. Τις διαρκείς αλληλεπιδράσεις, χωρίς τους συνθλιπτικούς διαχωρισμούς. Και είναι ελκυστικός ακόμα παραπάνω γιατί δεν πετάει στα σύννεφα, πατάει στη γη, είναι ένας γήινος φιλόσοφος. Τα πράγματα, τα μέρη και τις λειτουργίες προσπαθεί να τα ταιριάζει, να τα συνδυάσει. Άρα οι συνδυασμοί που κάνει ο Αριστοτέλης, η έννοια της ζωής που ορίζει, η Βιολογία του Αριστοτέλη, οι ηθικές του πραγματείες, το έργο του ολόκληρο τον κάνουν να είναι ανά τους αιώνες ο πρώτος των ανθρώπων, αυτή η ιδιαίτερη ευφυΐα για την οποία μίλησαν οι προλαλήσαντες, εξαιρετικοί ομιλητές.

Ύστερα από αυτή τη σύντομη εισαγωγή με τη ματιά ενός Βιολόγου για τον Αριστοτέλη, μπορούμε πλέον να ανοίξουμε τη συζήτηση, την οποία περιμένουμε με μεγάλη χαρά και ενδιαφέρον.

Σας ευχαριστώ πολύ.

Speech of Zacharias Skouras

Professor of *Genetics*, Aristotle University of Thessaloniki
and G. Secretary of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*,
A.U.Th.

This country may have many flaws, but at the same time, it has its good moments and people who deserve to be shown up. So, when you have people like Tassios, Couloubaritsis and Sfendoni, you have to do with something serious that gives the country strength and hope to move forward. It's worth moving on, because we need to learn; to learn what is worthwhile and to stop wasting time with things that block knowledge. I have sorrow deep in my heart. When I was a child we were told that Aristotle has not taught us many things, and that he was only theorizing. Later I started to understand, ... of course, I studied Biology, and Aristotle was not really present in what I was taught, as other things from the world of Biology and the phenomena of life were highlighted: but when I started to study Aristotle with Demetra Sfendoni, then I began to understand, that there are other things that need to be studied. There are other perspectives and other thoughts, that we must see from the biological point of view, from the point of view of the Biologist. There is also Aristotle.

After all, more than thirty-five percent of the surviving work of Aristotle has a biological content; these are his biological treatises. As a Biologist, I am particularly happy about this work and I feel closer to this universal philosopher. Theodosios Tassios, too, has already mentioned the biological work of Aristotle. He made only some hints for the great value of Aristotle's biological treatises. In his biological work, and not only, Aristotle spoke about the complex phenomenon of life. I don't wish to misuse the short available time by referring to the complexity of life, to the way Aristotle locates it in living organisms, to their structure and function, as well as to the way he analyzes it; so, I will only refer very briefly to Systemic Biology.

This very "recent" Science that deals with the construction, analysis and synthesis, structure and function of biological systems; this Science which,

with its momentum and power, occupies all the more space in the biological becoming, has its grounds in Aristotle. Aristotle was the first to talk about parts and organisms and about the relation between parts and the whole. It is said that Aristotle made mistakes. I, personally, do not see any. The system he had created, including elements and concepts that existed at his time, and others that he created by his own logic, led him to speak about specific things. As correctly stated by Theodosios Tassios, Aristotle could not simply theorize. This was not consistent with his personality. He always used to start with empirical observation and in several cases even with experiment; he stepped on the Earth, he stepped on Science, he stepped on Technology.

Many of my students wonder, when it comes to Aristotle's anatomical observations: How could he dissect, or how could he see things in magnification? Did he have the appropriate instruments to make experiments, to magnify organisms, to make such penetrating observations? And this is what I answer: If you step with your foot in the water you will be surprised how big it looks. The same is true for fishermen. When they catch a fish and take it out of the water, they are disappointed. Its real size is revealed, as the magnification achieved with water disappears. That is why many of the marine species that Aristotle described or dissected are of great value not only for the information that has been passed to us, but also for revealing Aristotle's ingenuity.

Let me now add the following remark, taking the opportunity by Professor Dragona-Munachou's reference to Aristotle's enormous contribution to Bioethics. The first thing I would like to emphasize is that Bioethics is now interwoven with the concept of life, with Biology, the discourse on life. It is, indeed, impressive today, two thousand and four hundred years after, to see how Aristotle conceived

life: He considered it as "a continuous interaction of the parts that make up a living organism with the environment in which it lives," and he incorporated in his view the idea of self-organization, which is responsible for function, growth, multiplication and perpetuation. It is amazing how close is this conception of life to the current view of contemporary Biology, which considers life as the "self-organization of matter to function (metabolize), grow, reproduce, perpetuate."

The second thing I wish to point out is that Aristotle, in speaking of life, does not leave *ἄνθρωπον* alone. He considers living organisms as an integral part of a larger unit. Remember the hierarchical taxonomy of his *scala naturae* (natural ladder). What does *scala naturae* say about the natural order of all things in nature? It starts from the very low forms of matter and reaches the highest things, the humans. The humans are not out of the ladder; they are on the highest step, but inside it, a part of it. In other words, this great philosopher and scientist claims that all living beings form a continuum. At this point, Aristotle is extremely attractive to Biology, as he demonstrates the continuity of life; the constant interactions, without the crushing separations. And he is even more attractive, because he does not have his head in the clouds, he is an earthly philosopher. He tries to compare, classify and combine things, parts and functions. So, the classifications made by Aristotle, his definition of life, his Biology, his Ethics, his entire work make him the first out of all thinkers through the centuries, this exceptionally bright intellect that our excellent speakers have talked about.

After this brief introduction to Aristotle from the perspective of a Biologist, we can now open the discussion, which we look forward to with great joy and interest.

Thank you very much.

Η Πρόεδρος του Δι.Κ.Α.Μ., Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου, προσφέρει τους δύο Αριστοτελικούς τόμους στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.
The President of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, A.U.Th., Demetra Sfendoni-Mentzou, offers the two Aristotle volumes to the President of the Hellenic Republic.

Οι Επ. Συνεργάτιδες του ΔΙ.Κ.Α.Μ.,
διδάκτορες Φιλοσοφίας,
Έλενα Λάππα
και Δήμητρα Μπαλλά,
με τους Καθηγητές,
Ζαχαρία Σκούρα,
Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου
και Λάμπρο Κουλουμπαρίτση.

The Scientific Collaborators
of DI.K.A.M., Drs Elena Lappa
and Dimitra Balla,
with Professors Zacharias Skouras,
Demetra Sfendoni-Mentzou
and Lambros Couloubaritsis.

Η Δημοτική Σύμβουλος
του Δήμου Καλαμαριάς,
κ. Β. Νικολέττου-Σκάρλιου και
ο Αν. Καθηγητής του Τμήματος
Δασολογίας, Α.Π.Θ.,
Κ. Βουβαλιδής, με τους
Καθηγητές Ζαχαρία Σκούρα,
Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου
και Λάμπρο Κουλουμπαρίτση.

The Municipal Councilor
of the Municipality of Kalamaria,
Mrs. V. Nikolettou-Skarliou
and the Associate Professor
of the Department of Forestry,
A.U.Th., K. Vouvalidis,
with Professors Zacharias Skouras,
Demetra Sfendoni-Mentzou
and Lambros Couloubaritsis.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ / SECOND PART

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ / ΧΑΙΡΕΤΙΣΤΗΡΙΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ

WELCOME ADDRESSES / SPEECHES

ΤΗΣ ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑΣ ΤΕΛΕΤΗΣ

OF THE OPENING CEREMONY

OF THE WORLD CONGRESS “ARISTOTLE 2400 YEARS”

23-5-2016: Εναρκτήρια Τελετή του Παγκοσμίου Συνεδρίου «Αριστοτέλης 2400 χρόνια» στην Αίθουσα Τελετών του Α.Π.Θ.
Opening Ceremony of the World Congress "Aristotle 2400 Years" at the Aula of A.U.Th.

Χαιρετιστήρια ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας κυρίου Προκοπίου Παυλοπούλου

Με ιδιαίτερη χαρά απευθύνω θερμό χαιρετισμό στο Παγκόσμιο Συνέδριο «Αριστοτέλης 2400 Χρόνια» το οποίο, με περισσή φροντίδα, διοργανώνει το «Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών» του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Ο Αριστοτέλης υπήρξεν ο μέγιστος των φιλοσόφων και πραγματικός πανεπιστήμονας. Συγκεκριμένα, η ευρύτητα των επιστημονικών ενδιαφερόντων του Αριστοτέλη δεν έχει όμοιά της στην ιστορία της παγκόσμιας σκέψης.

Συνήθως εξαίρουμε το γεγονός ότι ο Αριστοτέλης ενδιαφέρθηκε για ένα πεδίο γνωστικών αντικειμένων μοναδικής ευρύτητας. Και, ίσως, δεν τονίζουμε όσο πρέπει το γεγονός ότι, ουσιαστικώς, θεμελίωσε την πλειονότητα αυτών των επιστημών. Πράγματι, ο Αριστοτέλης έχει, κατ' ουσίαν, θέσει τις επιστημονικές βάσεις της πολιτειολογίας, της ηθικής, της κοινωνιολογίας, της αισθητικής, της λογοτεχνίας, της λογικής, της φιλοσοφίας των μαθηματικών, της οντολογίας, της ψυχολογίας, της βιολογίας, της μετεωρολογίας, της αστρονομίας, και όχι μόνον.

Αυτή η ιδιότητα του θεμελιωτή ενός τόσο μεγάλου πλήθους επιστημών δημιουργεί, ευλόγως, το ερώτημα για το πώς πρέπει να προσεγγίσουμε σήμερα το έργο του Αριστοτέλους. Είναι, άραγε, η σημασία του καθαρά ιστορικής τάξης; Πρέπει, άραγε, να τον προσεγγίσουμε με τον σεβασμό που οφείλουμε σ' έναν πρωτοπόρο, σ' έναν σκαπανέα; Ή μήπως ο Αριστοτέλης είναι ένας στοχαστής, του οποίου η σκέψη παραμένει επίκαιρη ακόμα και σήμερα; Μπορούμε δηλαδή σήμερα εμείς, οι πολίτες του 21^{ου} αιώνα, να συνομιλήσουμε με την αριστοτελική σκέψη και να αναμετρηθούμε μαζί της; Μπορεί ο Αριστοτέλης να μας διδάξει ακόμη και σήμερα;

Η απάντηση είναι ένα ρητό και κατηγορηματικό ναι. Σε μια εντυπωσιακή πλειάδα επιστημονικών πεδίων, ο Αριστοτέλης παραμένει και σήμερα ένας απολύτως επίκαιρος διανοητής, ένας πνευματικός ογκόλιθος που ουδείς σοβαρός μελετητής σ' αντίστοιχα πεδία μπορεί να προσπεράσει, δίχως προηγουμένως

ν' αναμετρηθεί μαζί του αλλά και με την επιστημονική αλήθεια κατά τον προορισμό της. Προορισμό, ο οποίος συνίσταται στην αποδοχή της επιστημονικής επιλάθευσης ως μοχλού αναζήτησης της τελικής επιστημονικής αλήθειας.

Θα ξεκινήσω με το δικό μου γνωστικό αντικείμενο, τα νομικά. Ο Αριστοτέλης δεν έγραψε βεβαίως αυτοτελές βιβλίο περί νομικής. Ωστόσο, ιδίως στο μνημειώδες έργο του περί ηθικής φιλοσοφίας, τα *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, αφιερώνει ένα ολόκληρο βιβλίο, το Βιβλίο Ε', στην ανάλυση της δικαιοσύνης. Οι εννοιολογικές διακρίσεις που εισάγει εκεί παραμένουν αξιέπραστες. Έτσι, οι θεμελιώδεις διακρίσεις του μεταξύ διανεμητικής και διορθωτικής δικαιοσύνης διατηρούν ακέραιη την επικαιρότητά τους, και ένας ολόκληρος κλάδος της πολιτικής φιλοσοφίας είναι αφιερωμένος στην θεωρητική επεξεργασία αυτών των εννοιών. Στο ίδιο βιβλίο, ο Αριστοτέλης αναπτύσσει την περίφημη θεωρία του περί της «ἐπιείκειας», δηλαδή εκείνης της αρετής που επιτρέπει στον δικαστή να διορθώνει τα κενά, τα οποία ο νόμος αναγκαστικώς αποδέχεται εξαιτίας της αναπόφευκτης γενικότητάς του. Γενικότητας, η οποία του διασφαλίζει την προσήλωσή του στην εφαρμογή της αρχής της ισότητας κατά την ουσία της, αφού η αρχή αυτή δεν συμβιβάζεται με την *ad hoc* ρύθμιση ατομικών συμπεριφορών. Εξίσου επίκαιρες είναι οι αναλύσεις του Αριστοτέλους για τον ρόλο του δικαστή, τόσο στα *Ἠθικὰ Νικομάχεια* όσο και στα *Πολιτικά*, τον οποίο αντιλαμβάνεται ως «έμψυχο νόμο».

Μιας και αναφέρθηκα στην ηθική φιλοσοφία, θα πρέπει να τονισθεί πως στον συγκεκριμένο κλάδο ο Αριστοτέλης είναι ως σήμερα κορυφαίος διανοητής. Η σημασία του θα μπορούσε, ενδεχομένως, να συγκριθεί μόνο μ' αυτήν του Καντ. Ωστόσο, από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, ως και σήμερα, η ηθική φιλοσοφία επανέρχεται, μ' ολοένα και εντονότερο ενδιαφέρον, στην αριστοτελική ηθική, ως μια εναλλακτική διέξοδο απέναντι στα φαινομενικά ή πραγματικά αδιέξοδα της νεωτερικής σκέψης. Και αυτό διότι σ' αντίθεση με τη νεωτερική ηθική, που επικεντρώνεται –εξ ορισμού– πρωτίστως στις έννοιες της ατομικότητας και του καθήκοντος, η Αρι-

στοτελική σκέψη χτίζεται πάνω στις έννοιες της ευδαιμονίας και του πρακτικού αγαθού, φέρνοντας στο φως διανοητικές δυνατότητες που είχαν, για αιώνες, μείνει στο σκοτάδι.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε, όταν αναζητούμε την ρίζα της αριστοτελικής σκέψης, ότι τα αριστοτελικά γραπτά ξεκινούν με το περίφημο *Όργανον*, δηλαδή την θεωρία του για τη λογική. Προκαλεί, κυριολεκτικώς, διανοητικό ίλιγγο η διαπίστωση ότι ο Αριστοτέλης ιδρύει και ολοκληρώνει, ουσιαστικώς, την προτασιακή λογική εκ του μηδενός. Μολονότι δε η σύγχρονη λογική περιλαμβάνει και πεδία που δεν είχε συμπεριλάβει στα έργα του ο Αριστοτέλης –αναφέρομαι στη λογική των κατηγορημάτων του Φρέγκε και στην σύγχρονη σύνδεση λογικής και μαθηματικών– ο βασικός πυρήνας της αριστοτελικής λογικής παραμένει και σήμερα αναλλοίωτος, ένα πραγματικό «κτῆμα ἐς αἶν ἄλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρήμα ἀκούειν».

Θα ήταν αδύνατο να κλείσω αυτή την, εξαιρετικά σύντομη, αναφορά στην επικαιρότητα της σκέψης του Αριστοτέλους, δίχως να μνημονεύσω την επιστήμη εκείνη που ο Αριστοτέλης ονομάζει «*πρώτη φιλοσοφία*» ή απλώς «*σοφία*». Αναφέρομαι, προφανώς, στην επιστήμη με την οποία καταγίνεται το έργο που έχει καθορίσει, όσο κανένα άλλο, την δυτική σκέψη: Το «*Μετὰ τὰ φυσικά*», έργο στο οποίο ο Αριστοτέλης αναπτύσσει την οντολογία του και τη θεωρία του περί της ουσίας. Η φιλοσοφία του 20^{ου} αιώνα είναι, θα λέγαμε, «στοιχειωμένη» από την προσπάθεια να κατανοηθεί αυτό το, πραγματικώς ανυπέρβλητο, βιβλίο.

Θα ήθελα πολύ να συνεχίσω περαιτέρω αυτή την συζήτηση σχετικά με την επικαιρότητα του αριστοτελικού στοχασμού στο πλαίσιο των σύγχρονων επιστημονικών και, ευρύτερα, θεωρητικών αναζητήσεων. Δεν θα το πράξω όχι μόνον γιατί έχω πλήρη επίγνωση των ορίων μου ως προς την ανάδειξη του εύρους της αριστοτελικής σκέψης αλλά και διότι είμαι βέβαιος πως αυτό θα καταστεί πράξη, σε μεγάλο βάθος, στο πλαίσιο των ανακοινώσεων αυτού του συνεδρίου, το οποίο και χαιρετίζω εκθύμως.

Welcome Speech of the President of the Hellenic Republic Mr. Prokopios Pavlopoulos

It is with great pleasure that I address the World Congress “Aristotle 2400 Years,” meticulously organized by the “Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies” of the Aristotle University of Thessaloniki.

Aristotle was the greatest of philosophers and a truly universal scientist. In particular, the breadth of Aristotle’s scientific interests remains unparalleled in the universal history of thought.

We often praise the unique breadth of Aristotle’s interest in a range of disciplines. Yet, perhaps we do not emphasize enough the fact that essentially he established the majority of these disciplines. Indeed, Aristotle virtually laid the foundations of ethics, sociology, political science, aesthetics, literary and rhetorical studies, logic, philosophy of mathematics, ontology, psychology, biology, meteorology, and astronomy, among others.

His distinctive virtue of being the founder of such a large number of disciplines gives rise to the question of how we should approach Aristotle’s work today. Is his work of mere historical importance? Should we approach him with the respect owed to a pioneer? Or perhaps is Aristotle a thinker whose work remains relevant even at the present time? Can we perhaps nowadays, being citizens of the 21st century, enter into a dialogue with Aristotle’s thought and challenge it? Could Aristotle teach us something even this present age?

The answer is explicitly and unequivocally “yes.” In an impressive host of scientific disciplines, Aristotle remains an absolutely contemporary thinker, an intellectual landmark that no serious scholar in the respective fields can afford to ignore, without first having to challenge both his work and the scientific truth itself in terms of its intended end. This intended end consists in the endorsement of falsification as the lever for seeking the final scientific truth.

I'll start with my own scientific discipline, Law. We know that Aristotle did not write a treatise specifically focused on law. However, in his monumental work on moral philosophy, the *Nicomachean Ethics*, he devotes a whole book, namely Book V, to the analysis of justice. The conceptual distinctions introduced in this book remain unsurpassed. Thus, the fundamental distinctions between distributive and corrective justice retain their timeliness intact, and an entire branch of political philosophy is dedicated to the theoretical elaboration of these concepts. In the same Book, Aristotle develops his famous theory about "equity," i.e. the virtue that allows the judge to correct the gaps, which the Law necessarily admits due to its unavoidable generality. This generality ensures the commitment of the Law to the implementation of the equality principle *per se*, since this principle is not compatible with an *ad hoc* regulation of individual actions. Equally timely are Aristotle's analyses, both in the *Nicomachean Ethics* and in his *Politics*, of the role of the judge, whom he understands as the "animate Law" (*lex animata*).

Since I referred to "moral philosophy," it should be stressed that in this particular discipline Aristotle is to date the leading light. His contribution could be compared only with that of Kant's. However, since the second half of the 20th century to date, moral philosophy has made a comeback, with an increasingly strong interest in Aristotelian ethics as an alternative solution to the apparent or real dead ends of modern thought. This is because in contrast to modern ethics that focus primarily –by definition– to the concepts of individuality and duty, Aristotelian thought is built on the concepts of happiness and practicable good, bringing to the fore intellectual potentialities that had been obscured for centuries.

We must not forget, when seeking after the roots of Aristotelian thought, that the Aristotelian writings began with the famous *Organon*, i.e. his theory of logic. Upon realizing that Aristotle virtually establishes and completes the propositional logic *ex nihilo*, we start feeling the physical symptoms of dizziness. Although modern logic includes disciplines that the works of Aristotle did not comprise –I refer to Frege's predicate logic as well as to the contemporary connection between logic and mathematics– the hard core of Aristotelian logic remains unchanged up to date "and is compiled rather for an everlasting possession, than to be rehearsed for a prize" (Thucydides in the translation of Thomas Hobbes).

It would be impossible to conclude this extremely brief account of the timeliness of Aristotelian thought without mentioning the science that Aristotle called "first philosophy" (πρώτη φιλοσοφία / *prōtē philosophia*) or simply "wisdom" (σοφία / *sophia*)." I obviously refer to Aristotle's treatise *Metaphysics*, which has defined, more than any other piece of work, Western thought: *Metaphysics* is the work where he expounds his ontology and the substance theory. We could say that the philosophy of the 20th Century is "haunted" by the effort to understand this unrivalled book.

I would love to continue this discussion on the timeliness of Aristotle's thinking in the context of contemporary sciences and, more broadly, of theoretical discourse. I will not do so, not only because I am fully aware of my limited potential to highlight the range of Aristotle's intellect, but also because I am sure that this will be accomplished in depth in the context of the presentations to be held at this Congress, which I wholeheartedly welcome.

Welcome address of the President of the European Parliament Martin Schulz

It is a great honor for me to address the Opening Ceremony of the Aristotle World Congress. I would first like to congratulate the “Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies.” You have rightly adopted the comprehensive approach towards the prolific work of the philosopher by bringing together 700 scholars from all over the world. The insights gained from Aristotle’s work are increasingly relevant even for contemporary philosophers, scientists, but also politicians, since we are confronted with increasingly complex global challenges. There is still a lot to learn from the father of logic. Aristotle’s work may have a global dimension, but it is us, Europeans, who feel a much deeper connection to the philosopher. His work has shaped the evolution of the European civilization and forms an invaluable part of our common European cultural heritage. Especially at a time that many focus on what is dividing us, it is our duty to defend and promote our common heritage.

Χαιρετισμός του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Martin Schulz

Είμαι μεγάλη μου τιμή να απευθύνω χαιρετισμό στην Επίσημη Τελετή Έναρξης του Παγκοσμίου Συνεδρίου για τον Αριστοτέλη. Θα ήθελα καταρχήν να συγχαρώ το «Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών». Έχετε υιοθετήσει ορθώς τη σφαιρική προσέγγιση του πολυσχιδούς έργου του φιλοσόφου συγκεντρώνοντας 700 μελετητές από όλο τον κόσμο. Τα διδάγματα που παίρνουμε από το έργο του Αριστοτέλη έχουν ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον, ακόμη και για τους σύγχρονους φιλοσόφους, επιστήμονες, αλλά επίσης και για τους πολιτικούς, εφόσον αντιμετωπίζουμε όλο και πιο σύνθετες παγκόσμιες προκλήσεις. Έχουμε ακόμη πολλά να μάθουμε από τον πατέρα της Λογικής. Το Αριστοτελικό έργο μπορεί να έχει μία παγκόσμια διάσταση, ωστόσο, εμείς, οι Ευρωπαίοι, είναι που αισθανόμαστε μία πολύ βαθύτερη συγγένεια με τον φιλόσοφο. Το έργο του έχει διαμορφώσει την ανάπτυξη του Ευρωπαϊκού πολιτισμού και αποτελεί ένα ανεκτίμητο κομμάτι της κοινής μας Ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς. Ιδιαίτερα σε μια εποχή κατά την οποία πολλοί εστιάζουν σ' αυτά που μας χωρίζουν, είναι καθήκον μας να υπερασπιζόμαστε και να προβάλλουμε την κοινή μας κληρονομιά.

Welcome speech of Silvia Costa, MEP Chair of the Committee on Culture and Education European Parliament

Dear Professor Mitkas, Dear Rector, Dear Professor Sfondoni,
Dear guests,
Ladies and gentlemen,

It is both an honor and a pleasure for me to be here today as the Chair of the Committee on Culture and Education of the European Parliament.

It is impressive to notice how the birth of someone who was born two thousand and four hundred years ago is being celebrated with such grandiosity, and how the organizers have brought together participants from five continents!

Aristotle represents, perhaps more than any other thinker or philosopher, a tradition of thought which we recognize as being the foundation of European philosophy even before the notion of Europe itself existed.

Aristotle laid the foundations, from a systematic point of view, for something that we perceive as “European” even before the dawn of the events and developments frequently associated with “Europe”: before the advent of Christianity or the spreading of Latin culture in the Mediterranean and its encounter with Hellenism, to mention but two examples.

We could say, to a certain extent, that Aristotelian thought deeply contributes to the sense of being “European” and has accompanied European consciousness for over two millennia.

Even today, also, we are still experiencing Aristotle’s legacy! He left us with important contributions to logic, metaphysics, mathematics, physics, biology, botany, ethics, politics, agriculture, medicine, the arts, poetry, dance and the theatre.

However, the antiquity of the thought and of the author that we celebrate require us to recognize that a certain amount of his heritage has been lost during the years and in the course of Western philosophical history.

Some of his inheritance, on the other hand, has been rejected or modified intentionally.

For example, *Aristotle as a metaphysics teacher*. Even when in the Latin Middle Ages Aristotle was considered the philosopher for excellence, read and commented in all the universities on the continent, his *Metaphysics* was often transformed into a theology compatible with that of Christianity; and a part of classical metaphysics was lost.

Or, just to recall another example, *Aristotle as an investigator of nature and the realm of “sensible” things*. At the same time during the 16th, 17th and 18th centuries when modern science was born, something of Aristotle’s was lost: the technical and experimental character of modern physics did not find any relationship with the Aristotelian natural philosophy.

Or again, let’s consider *Aristotle’s theory of government*. Even today when we reflect about democracy and the creation of political systems, sometimes we find it hard to entirely accept Aristotelian teaching: both because the direct democracy of the Greek *polis* is far from our modern experiences of representative democracies, and because sometimes the social organization proposed by Aristotle –society in part based on “castes” which he describes—is far from our achievements in terms of equality and rights. Even in politics, we have abandoned some of the assumptions of Aristotelian thought.

But then what do we recognize as European, indispensable, deeply ours, in Aristotle?

Besides the single contents of Aristotelian thought, probably –and perhaps the most important thing– from Aristotle that we recognize and guard precious, is his overall logical, argumentative and rational structure; the dialectic architectural structure of his thought that supports all research and investigation for any given subject.

Logic as a basis and principal instrument for human research.

This is Aristotle’s greatest discovery and legacy.

The so-called Aristotelian logic is, in fact, a search for the right quality, the right route through which men seek and express truth.

The “word of truth,” which consists in attributing to a subject its authentic properties, becomes for Aristotle a choice between opposites, between different pairs of possible routes or actions. In this way, through specific methodology, logical thinking becomes dia-logical thought, the evaluation and research, among other properties, of the most “real” one.

What Plato represented “outwardly,” namely the search for truth through dialogue between the characters that he staged, Aristotle “internalized” to a certain extent. It is in human and individual reason, in the logos of each thinking subject, that the relationship with the truth is realized in a dia-logical shape.

It is unsurpassed teaching, an intellectual legacy from which even today we cannot be separated.

We recognize that the introduction of Aristotelian philosophy and science into Western culture was an event that was transformative for the intellectual life of Western Europe. Yet, more particularly, it transformed our understanding of education.

Aristotle was indeed an exceptional scholar, a teacher who inspired –and continues to inspire– generations of pupils and teachers.

As part of his outstanding legacy, Aristotle leaves us the concept of education as being central for the development of a person. He believed in an education that should be universal and compulsory. Two thousand and four hundred years later, this is still recognized as one of the United Nations Millennium Development Goals!

Moreover, we can say that Aristotle’s thought is at the basis of the theories of lifelong learning, non- formal and informal learning.

In fact, he –preceded by Socrates and Plato– pioneered the analysis of intellectual development and in stressing the importance of using the mind throughout one’s lifespan.

He believed that learning should accompany our entire life – although with a different emphasis at different ages.

He placed a strong emphasis on all-round “balanced” development – playing, physical training, music, debate and the study of science and philosophy, all have their place in the forming of body, mind and soul.

Similarly, Aristotle, like his teacher Plato, emphasized the importance of early “molding” for children and the importance of stories as music and gymnastics for growth and development.

Let us consider that one of the European educational targets today is still that at least 95 percent of pre-school children of four years or older should participate in early childhood education by the year 2020.

What is impressive is the holistic view he had of the individual, encompassing physical, emotional, mental and spiritual levels together with a holistic approach to knowledge. The Peripatetic school, created in Athens at the middle of the 4th century before Christ, was conceived as a philosophical way of life for generations of pupils and teachers.

In the same way, Aristotle had a holistic approach to knowledge, divided into theory, whose objective is the truth, practice which guides us in political and social action, and

technical/productive knowledge, which shows us how to manage.

Aristotle connected his research to teaching. Many of his works that have reached us are in the form of dissertations and were initially prepared to be lecture aids for his students, a lasting example of the rule of a good teacher.

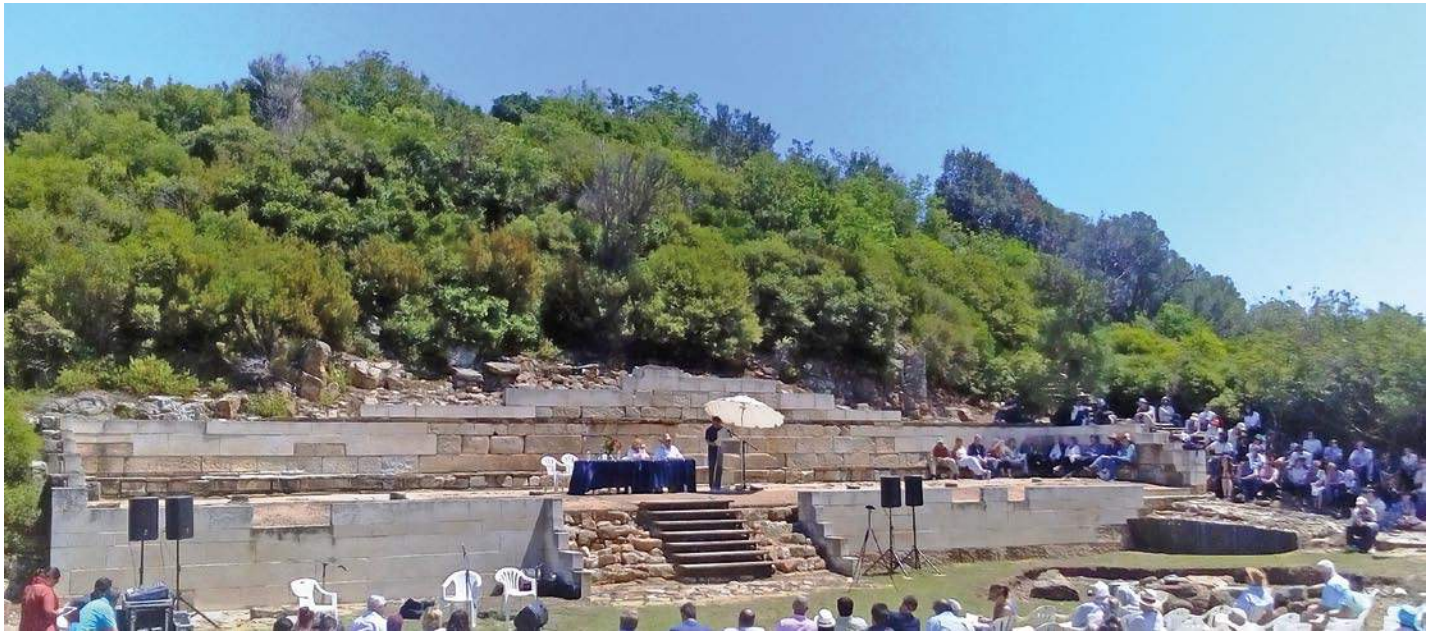
Another lesson coming from him, in the present time, is the crucial role of the humanities that must not be considered separately from, or inferior to, hard sciences, to which they are intrinsically connected.

Today, unfortunately, the humanities and sciences are often considered distinct from each other, without any natural link between the two.

That’s why in the European Parliament, above all with some colleagues such as my dear friend Giorgos Grammatikakis, we are very committed to defending the centrality of culture, education and science within the EU strategy, dedicating adequate space to humanities and philosophical research in Horizon 2020 alongside the sciences.

So this Conference in Thessaloniki, aimed at re-launching and deepening the role and analysis of Aristotelian thought, is a rare and essential occasion to remind us not only that here in Greece are to be found the Roots and identity of Europe, but also that Greece belongs profoundly to Europe and that the entire European Union needs the Greek culture and soul that risk being lost.

Thank you

27-5-2016: Αρχαία Στάγειρα. Ομιλία Ολομέλειας του Συνεδρίου από τον Καθηγητή James Lennox του Πανεπιστημίου του Pittsburg, ΗΠΑ.
Ancient Stageira. Plenary Session lecture of Professor James Lennox, University of Pittsburg, USA.

Χαιρετισμός του Πρύτανη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Επίτιμου Προέδρου του Συνεδρίου Καθηγητή Περικλή Α. Μήτκα

Αγαπητοί συνάδελφοι και διακεκριμένοι προσκεκλημένοι,

Εκ μέρους του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, είναι μεγάλη μου τιμή και προνόμιο να σας καλωσορίσω όλους στην έναρξη του Παγκοσμίου Συνεδρίου για τον εορτασμό των 2400 χρόνων από τη γέννηση του μεγάλου φιλόσοφου Αριστοτέλη.

Το Συνέδριο αποτελεί ένα εξαιρετικά σημαντικό γεγονός για το Πανεπιστήμιό μας, το οποίο φέρει το όνομά του και βρίσκεται ανάμεσα στα αρχαία Στάγειρα, τη γενέτειρα του Αριστοτέλη, και στην αρχαία Μίεζα, τον τόπο όπου ο Μακεδόνας φιλόσοφος δίδαξε τον Μέγα Αλέξανδρο. Είναι επίσης μια ευτυχής σύμπτωση, ότι το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης γιορτάζει φέτος τα 90 χρόνια από την ίδρυσή του.

Η παγκόσμια απήχηση και η διεπιστημονική φύση του μνημειώδους Αριστοτελικού έργου, σε συνδυασμό με τη μακρά και ισχυρή παράδοση του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου στον τομέα των Ανθρωπιστικών Επιστημών γενικότερα, και της Φιλοσοφίας ειδικότερα, ήταν οι λόγοι που οδήγησαν στην απόφαση του Πανεπιστημίου μας να ιδρύσει –πριν από πέντε χρόνια– το *Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών*. Το Διοικητικό Συμβούλιο του Κέντρου περιλαμβάνει φιλοσόφους καθώς και Καθηγητές από διάφορους επιστημονικούς κλάδους.

Το Κέντρο έχει αναπτύξει μία έντονη δραστηριότητα για τη μελέτη και προβολή του Αριστοτελικού έργου σε διεθνή κλίμακα, αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα την πρωτοβουλία να συντάξει την πρόταση για την ανακήρυξη του 2016 ως Επετειακού Έτους Αριστοτέλη, σε συνεργασία με την *Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO*. Αποκορύφωμα του σημαντικού έργου που έχει επιτευχθεί έως σήμερα από το *Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών* είναι η διοργάνωση αυτού του Παγκοσμίου Συνεδρίου. Θα ήθελα επίσης να αναφερθώ στην πρόταση για την έκδοση Επετειακής Συλλογής Γραμματοσήμων, η οποία έγινε

ευχαρίστως αποδεκτή από τα Ελληνικά Ταχυδρομεία, καθώς και στην πρωτοβουλία για τη δημιουργία ενός ηλεκτρονικού ημερολογίου όλων των γεγονότων που προγραμματίζονται για το «Επετειακό Έτος Αριστοτέλη» στην Ελλάδα και σε όλον τον κόσμο.

Αγαπητοί Συνάδελφοι,

Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο αποτίει φόρον τιμής στον Αριστοτέλη, έναν από τους μεγαλύτερους στοχαστές στον κόσμο και, αναμφισβήτητα, τον περισσότερο αναγνωρισμένο μεταξύ των αρχαίων Ελλήνων, το μνημειώδες έργο του οποίου άσκησε αδιάλειπτη επίδραση στην πνευματική ιστορία της ανθρωπότητας επί είκοσι-τέσσερις αιώνες.

Ως Πρύτανης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου είμαι υπερήφανος και ευτυχής που φιλοξενώ αυτό το Παγκόσμιο Συνέδριο στο Ίδρυμά μας.

Επιτρέψτε μου να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στο «Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών» και ιδιαίτερα στην Πρόεδρό του, Ομότιμη Καθηγήτρια Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου, σε όλα τα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής και σε όλους τους νεότερους επιστημονικούς συνεργάτες και εθελοντές για τις άοκνες προσπάθειές τους κατά τα τελευταία δύο χρόνια.

Θα ήθελα επίσης να εκφράσω την εκτίμησή μας προς τον μεγάλο αριθμό των διακεκριμένων Αριστοτελιστών, οι οποίοι έχουν φωτίσει, με το έργο τους, τις διάφορες πτυχές του πολυσχιδούς Αριστοτελικού έργου. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω κάθε έναν από τους καταξιωμένους Συνέδρους από όλο τον κόσμο που μας τιμούν με την παρουσία τους και όλους εσάς για τη συμμετοχή σας σε αυτή την Εναρκτήρια Τελετή.

Καλωσορίσατε στη Θεσσαλονίκη, καλωσορίσατε στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Χαρείτε το Συνέδριο.

28-5-2016: Στρογγυλή Τράπεζα, «Αριστοτέλης: Πολιτική-Ηθική-Δίκαιο». Ομιλητές: Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου, Νίκος Παρασκευόπουλος, Λάμπρος Κουλουμπαρίσης, Αντώνης Μανιτάκης, Γιώργος Κοντογιώργης.

Round Table, "Aristotle: Politics-Ethics-Law." Speakers: Myrto Dragona-Monachou, Nikos Paraskevopoulos, Lambros Couloubaritsis, Antonis Manitakis, George Contogeorgis.

*Welcome address of the Rector
of Aristotle University of Thessaloniki
Honorary President of the Congress
Professor Pericles A. Mitkas*

Dear colleagues and distinguished guests,

On behalf of Aristotle University of Thessaloniki, it is a great honor and a privilege to welcome you all to the opening of the World Congress that celebrates the 2400 years since the birth of the great philosopher, Aristotle. This Congress constitutes an extremely significant event for our University, which bears Aristotle's name, and is located between ancient Stageira, the birthplace of Aristotle, and ancient Mieza, the place where the Macedonian philosopher taught Alexander the Great. It is also a happy coincidence that this year Aristotle University of Thessaloniki celebrates its 90th anniversary.

The universal appeal and the interdisciplinary nature of Aristotle's monumental work, coupled together with the long and strong tradition of Aristotle University in the field of Humanities in general, and in Philosophy in particular, were the reasons that led to the decision of our University to establish –five years ago– the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*. The Executive Board of the Center comprises philosophers as well as Professors from several scientific disciplines.

The Center has already developed an intense activity for the study and the promotion of Aristotle's work at an international scale, undertaking at the same time the initiative to prepare the proposal for the proclamation of 2016 as the "Aristotle Anniversary Year" in collaboration with the *Hellenic National Commission for UNESCO*. The culmination of the significant work accomplished so far by the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies* is the organization of this World Congress. I would also mention the proposal for a commemorative set of stamps, which was gladly accepted by the Hellenic Post Office, as well as the initiative to create and maintain an electronic calendar of all the events planned for the "Aristotle Anniversary Year" in Greece and worldwide.

Dear Colleagues,

Aristotle University of Thessaloniki pays tribute to Aristotle, one of the greatest thinkers of the world and, arguably, the most recognized among ancient Greeks, whose monumental work has exerted a continuous influence on the intellectual history of humanity for 24 centuries.

As the Rector of Aristotle University of Thessaloniki, I am proud and delighted to host this World Congress at our Institution.

Allow me to express my gratitude to the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, and especially its President, Professor Emerita, Demetra Sfendoni-Mentzou, to all the

members of the Organizing Committee, and to all the younger scientific collaborators and volunteers, for their tireless efforts over the last couple of years.

I also wish to express our appreciation to the great number of distinguished Aristotle scholars, who have shed light, with their work, on the different aspects of the multifarious Aristotelian work. Finally, I want to thank each one of the acknowledged participants from all over the world that honor us with their presence and all of you for joining us at this opening ceremony.

Welcome to Thessaloniki, welcome to Aristotle University. Enjoy the Congress.

26-5-2016: Στρογγυλή Τράπεζα, «Ο Αριστοτέλης και οι επιστήμες». Ομιλητές: Θεοδόσης Τάσιος, Ιωάννης Σειραδάκης, Ζαχαρίας Σκούρας, Στυλιανή Κοκκίνη, Σπύρος Παυλίδης, Ιωάννης Αντωνίου, Στυλιανή Αυγολούπης, Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου.

Round Table, "Aristotle and the Sciences." Speakers: Theodosios Tassios, John Seiradakis, Zacharias Skouras, Styliani Kokkini, Spyros Pavlides, Ioannis Antoniou, Stavros Avgoloupi, Demetra Sfendoni-Mentzou.

Χαιρετισμός της Προέδρου του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών, Α.Π.Θ. Προέδρου του Συνεδρίου, Ομότιμης Καθηγήτριας Δήμητρας Σφενδόνη-Μέντζου

Αγαπητοί και αγαπητές Σύεδροι, Συνάδελφοι, Φίλες και Φίλοι,

Είμαι ευτυχής που σας καλωσορίζω στην πατρίδα του Αριστοτέλη. Ο εντυπωσιακός αριθμός των Αριστοτελιστών, από σαράντα χώρες από όλον τον κόσμο και, ταυτόχρονα, από τόσες διαφορετικές φιλοσοφικές και πολιτισμικές παραδόσεις, αποτελεί ένα εξαιρετο παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο ο Αριστοτέλης μπορεί να λειτουργήσει ως μια πνευματική δύναμη που ενώνει τους ανθρώπους.

Αυτό που μας ενώνει όλους εδώ είναι η επιθυμία μας να αποτίσουμε φόρο τιμής στον Σταγειρίτη φιλόσοφο και να μελετήσουμε σε βάθος, να αναλύσουμε, να κατανοήσουμε και να μοιραστούμε τις ιδέες του. Πράγματι, η μοναδική στην ιστορία του ανθρώπινου πνεύματος επίδραση του έργου του εξακολουθεί να ασκεί επιρροή στην πνευματική μας ζωή σε παγκόσμια κλίμακα. Οι ιδέες του για τη δημοκρατία, τη δικαιοσύνη, τον νόμο, την πόλη-κράτος, είναι μόνον μερικά από όσα οφείλει ο Δυτικός κόσμος στον Αριστοτέλη. Το έργο του απλώνεται σε ένα ευρύτατο θεματικό φάσμα, το οποίο καλύπτει όλους τους βασικούς κλάδους της Φιλοσοφίας και επεκτείνεται με έναν τρόπο εντυπωσιακό σε τομείς που σχετίζονται με όλους τους θεμελιώδεις κλάδους των Επιστημών. Αυτό το τελευταίο αποτελεί μια ουσιαστική πτυχή του Αριστοτελικού έργου, την οποία έχει θέσει το Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών (ΔΙ.Κ.Α.Μ.) ως έναν από τους βασικούς του στόχους να προβάλλει στο πλαίσιο της διεπιστημονικής προσέγγισης του έργου του Σταγειρίτη.

Η διακήρυξη από την UNESCO του έτους 2016 ως «Επετειακού Έτους Αριστοτέλη» –μια πρωτοβουλία που ξεκίνησε το 2013 από το Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών, Α.Π.Θ., και υλοποιήθηκε με επιτυχία με τη συνεργασία της Εθνικής Επιτροπής για την UNESCO– προσφέρει το έδαφος, ώστε να τονισθεί το γεγονός ότι ο Αριστοτέλης ανήκει σε ολόκληρο τον κόσμο, καθώς το έργο του

αποτελεί ουσιαστικό κομμάτι της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Πιστεύουμε, ότι, μεταξύ όλων των εκδηλώσεων που θα διοργανωθούν κατά το έτος 2016, το Παγκόσμιο Συνέδριο «Αριστοτέλης 2400 Χρόνια» θα αποτελέσει τον σημαντικότερο υψηλού κύρους εορτασμό.

Το 1978 η Ελληνική Πολιτεία είχε διοργανώσει ένα Παγκόσμιο Συνέδριο στο Πανεπιστήμιο αυτό για να τιμήσει την επέτειο των 2300 χρόνων από τον θάνατο του Αριστοτέλη και ανέλαβε την πλήρη ευθύνη, τόσο της διοργάνωσης όσο και της οικονομικής στήριξης του Συνεδρίου. Σήμερα, οι συνθήκες στην Ελλάδα έχουν αλλάξει δραματικά. Η οικονομική κρίση έχει πλήξει βαθιά την Ελληνική κοινωνία και, κατά συνέπεια, όλα τα Πανεπιστήμια της χώρας.

Παρ' όλα αυτά, πριν από τρία χρόνια, το *Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών* του Α.Π.Θ., το οποίο είχε μόλις δύο χρόνια ζωής από την ίδρυσή του, πήρε την τολμηρή απόφαση να διοργανώσει ένα Παγκόσμιο Συνέδριο για τα 2400 χρόνια από τη γέννηση του Αριστοτέλη, χωρίς καμία απολύτως υπόσχεση από καμία πλευρά για οικονομική στήριξη. Και ενώ η κρίση συνέχισε να βαθαίνει όλο και περισσότερο αυτά τα τελευταία τρία χρόνια, δεν πέρασε από το μυαλό μας ούτε για μια στιγμή να σταματήσουμε να αγωνιζόμαστε για την επιτυχία αυτού του Συνεδρίου.

Το γεγονός ότι πραγματοποιείται στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αλλά και στα αρχαία Στάγειρα, τη γενέτειρα του Αριστοτέλη, καθώς και στην αρχαία Μίεζα, τον τόπο

όπου δίδαξε ο Αριστοτέλης τον Μέγα Αλέξανδρο, πιστεύουμε ότι θα προσφέρει μια συναρπαστική μοναδική εμπειρία ζωής, σε όλους εκείνους που θαυμάζουν τον Σταγειρίτη φιλόσοφο και τρέφουν μεγάλη εκτίμηση για την κληρονομιά του.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ολόψυχα όλους εσάς που έχετε αποφασίσει να συμμετάσχετε σ' αυτό το ιστορικό γεγονός. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον Πρύτανη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τους διακεκριμένους Προσκεκλημένους Ομιλητές μας, τα μέλη του Διοικητικού και Επιστημονικού Συμβουλίου του *Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών*, τα Μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής, όλους εκείνους που συμμετείχαν στην προετοιμασία και διοργάνωση του Παγκοσμίου Συνεδρίου «Αριστοτέλης 2400 Χρόνια», καθώς και τα Ιδρύματα και Οργανισμούς που στήριξαν αυτό το εγχείρημα.

Αγαπητοί Σύεδροι, Συνάδελφοι, Φίλες και Φίλοι, σας καλωσορίζουμε στην πατρίδα του Αριστοτέλη και σας υποσχόμαστε μια αξέχαστη και πνευματικά συναρπαστική εβδομάδα. Ελπίζουμε ότι αυτή η παγκόσμια αναγνώριση του φιλόσοφου, ο οποίος έχει προσφέρει περισσότερο από κάθε άλλον στην ιστορία του ανθρώπινου πνεύματος, θα γίνει σημείο αναφοράς σε παγκόσμια κλίμακα και θα αποδείξει ότι το Αριστοτελικό έργο έχει πολλά να προσφέρει σήμερα, καθώς μπορεί να μας οδηγήσει σε μια βαθύτερη κατανόηση των εννοιών, των ιδεών και προβλημάτων της εποχής μας.

Σας ευχαριστώ.

*Welcome address of the President of
the Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies, A.U.Th.
President of the Congress
Professor Emerita Demetra Sfendoni-Mentzou*

Dear Participants, Colleagues and Friends,

It is with great pleasure that I welcome you to the homeland of Aristotle. The impressive number of Aristotle scholars, from forty countries all over the world and, at the same time, of so many diverse traditions and cultural environments, stands as an excellent example of the way Aristotle can be an intellectual force uniting people. What we all have in common is our desire to pay tribute to the Stageirite philosopher and to study in depth, analyze, understand and share his ideas. Indeed, the unique impact of his work in the history of human thought continues to exercise an influence on our intellectual lives on a global scale. His ideas of democracy, justice, law, city-state, are only some of the debts of the Western world to Aristotle; his work spreads over the broadest range of topics, covering all major branches of Philosophy and extending in an impressive way into areas related to all fundamental fields of science. The latter is an essential aspect of his work that the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies* (DI.K.A.M.) of A.U.Th. has set as one of its central goals to highlight along with the interdisciplinary approach of Aristotle's work.

The proclamation by UNESCO of the year 2016 as the "Aristotle Anniversary Year"—an initiative which was launched by the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, A.U.Th., in 2013, and was successfully realized with the collaboration of the Hellenic National Commission for UNESCO—provides the ground for highlighting the fact that Aristotle belongs to the entire world; that his work is an essential part of the World Cultural Heritage. We believe, that among all the events to be organized in the year 2016, the World Congress "Aristotle 2400 Years" will be the most important and prestigious celebration attended by internationally renowned Aristotle scholars all over the world.

In 1978 the Greek State organized a World Congress at this University in

celebration of the 2300th anniversary of Aristotle's death and took full responsibility both for the organization and the financial support of the Congress. Today, the situation in Greece has changed dramatically. The financial crisis has deeply affected Greek society and consequently all the Universities of the country. However, three years ago, the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, of A.U.Th., which had only two years of life since its foundation, took the brave decision to organize a World Congress in celebration of the 2400th anniversary of Aristotle's birth, without any promise for financial support whatsoever. And the progressively deepening crisis all these last three years has not made us, even for a moment, stop working for the successful organization of the Congress.

The fact that it is taking place at the Aristotle University of Thessaloniki, but also in ancient Stageira, Aristotle's birthplace, and in ancient Mieza, the place where Aristotle taught Alexander the Great, we believe that will offer a thrilling, once in a lifetime experience, for those who admire the Stageirite philosopher and have a high esteem for his legacy.

I wish to thank wholeheartedly all of you, who have decided to be part of this historic event. I would also like to thank the Rector of the Aristotle University of Thessaloniki, Pericles A. Mitkas, our distinguished Invited Speakers, the Members of the Executive Board and the Scientific Committee of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, the Organizing Committee, all those involved in the preparation and organization of the World Congress "Aristotle 2400 Years," as well as the Institutions and Organizations that supported this enterprise.

Dear Participants, Colleagues and Friends, we welcome you to the homeland of Aristotle and we promise you a memorable and intellectually exciting week. We hope that this worldwide recognition of the philosopher, who has offered more than any other in the history of human intellect, will become a point of reference worldwide and will prove that Aristotle's teachings have much of value to offer us today, as they can lead us to a deeper understanding of concepts, ideas and problems of our own era.

Thank you.

*Χαιρετισμός του Ακαδημαϊκού
Ευάγγελου Μουτσόπουλου
Επόπτη του «Κέντρου Ερεύνης της
Ελληνικής Φιλοσοφίας» της Ακαδημίας Αθηνών*

Αγαπητοί Σύεδροι,
Πριν από τριάντα οκτώ ολόκληρα χρόνια εορτάστηκε η επέτειος του θανάτου του Αριστοτέλη σ' αυτό το ίδιο Πανεπιστήμιο και χαιρέτησα εκ μέρους του Πανεπιστημίου Αθηνών τους τότε συμμετέχοντες. Σήμερα χαιρετίζω τους συμμετέχοντες στο Παγκόσμιο Συνέδριο υπό την αιγίδα της UNESCO εις τα 2400 χρόνια από τη γέννηση του Αριστοτέλη, διοργανωμένο από την Δήμητρα Σφενδόνη την εξαίρετη πρώην μαθήτριά μου και σήμερα Πρόεδρο του *Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών* του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Είμαι πολύ περήφανος γι' αυτήν, διότι με όλη της την δραστηριότητα καταφέρνει να κρατήσει τον Αριστοτέλη ζωντανό ως τις ημέρες μας, και το βιβλίο της *Ο Αριστοτέλης σήμερα* είναι ένα τεκμήριο μεγάλης ισχύος για την Αριστοτελική παρουσία, την αϊδιον. Δεν είναι μόνον η Αριστοτελική λογική που έκανε τον Αριστοτέλη να λάμψει μέχρι και σήμερα. Το *Όργανον* υπήρξε όργανο του διανοείσθαι μεθοδικώς και του καταφεύγειν εις την μεγάλην ανάδειξιν των τεκμηρίων κυρίως δια της επαγωγής. Θα έπρεπε να αναμείνει κανείς τον Leibnitz και την θεωρία του περί του *universalis* προκειμένου η Αριστοτελική Λογική να ανανεωθεί.

Έτσι, σήμερα σας χαιρετίζω όχι ως Πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών, αλλά ως Επόπτης του *Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Φιλοσοφίας* της Ακαδημίας Αθηνών και μαζί με εμένα σας χαιρετίζουν και οι συνεργάτες μου στο Κέντρο αυτό. Δεν θα πάψω ποτέ να θαυμάζω την αγαπημένη φοιτήτριά μου Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου και σας εύχομαι μεγάλη επιτυχία στο Συνεδριό σας.

*Welcome address of the Academician
Evangelos Moutsopoulos
Supervisor of the “Research Centre
for Greek Philosophy,” Academy of Athens*

Dear Participants,
thirty-eight years ago, the anniversary of Aristotle’s death was celebrated at this same University, and I welcomed the participants on behalf of the University of Athens. Today I welcome the participants of the Aristotle World Congress, which is held, under the auspices of UNESCO, for the celebration of the 2400 years since Aristotle’s birth. Organized by Demetra Sfondoni, my brilliant former student and now President of the *Interdisciplinary Center for Aristotle Studies* of the Aristotle University of Thessaloniki. I am very proud of her, because with all her activity she manages to keep Aristotle alive until our days and her book *Aristotle today* is a powerful proof of Aristotle’s perennial presence. It is not only the Aristotelian Logic that has made Aristotle shine until today. The *Organ* was an instrument for getting valid conclusions out of valid data and for evitating errors. One had to wait until Leibnitz’ universal characteristic for the Logic to be renewed.

So, today I welcome you, not as Rector of the University of Athens, but as the Supervisor of the *Research Center of Greek Philosophy of the Academy of Athens* and with me my associates of this Center also welcome you. I will never cease to admire my beloved student Demetra Sfondoni-Mentzou and I wish you great success at this Congress.

Χαιρετισμός του Ευρωβουλευτή Πρώην Πρύτανη του Πανεπιστημίου Κρήτης Ομότιμου Καθηγητή Γιώργου Γραμματικάκη

Είναι γνωστή από παλιά η βαθύτερη σχέση μου με την Θεσσαλονίκη, και οι διαστάσεις που απέκτησε στον χρόνο. Η σημερινή όμως περίπτωση έχει μια ιδιάζουσα βαρύτητα. Διότι, σε καιρούς χαλεπούς, δύο σπουδαία πνευματικά Ιδρύματα της πόλεως, αλλά και η ίδια η πόλη, απεφάσισαν να αναδείξουν έναν από τους μέγιστους διανοητές των αρχαίων καιρών. Σήμερα, βέβαια, το εύρος της σκέψεως του Αριστοτέλη αλλά και η διαχρονική της αξία, αποτελούν μια αναμφισβήτητη αλήθεια.

Η ίδια η εποχή, που μίτε έρμα φαίνεται να έχει μίτε διαύγεια του νου, απαιτεί την παρουσία τους. Την σημασία της άλλωστε για την σημερινή Ευρώπη, που σε μεγάλο βαθμό είναι πολιτικό της τέκνο, υπογράμμισαν με ενάργεια τόσο ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, όσο και η αγαπητή μου Πρόεδρος της Επιτροπής Πολιτισμού Silvia Costa.

Ο δικός μου χαιρετισμός θα περιορισθεί σε ένα σύντομο σχόλιο. Μοιάζει προσωπικό, ενώ δεν είναι. Θα έλεγα, αντίθετα, ότι είναι βαθύτατα πολιτικό, με την Αριστοτελική έννοια του όρου. Η μοίρα, λοιπόν, αλλά και η τιμή που μου επιφύλαξαν οι Έλληνες ψηφοφόροι –μεγαλύτερη, φοβούμαι, από όση άξιζα– με υποχρεώνει να επιστρέφω συχνά από τις Βρυξέλλες. Καθώς τότε από το παράθυρο του αεροπλάνου απλώνονται σιγά-σιγά οι θάλασσες της Ελληνικής πατρίδας και το απaráμιλλο φως της, δεν μπορώ να αποφύγω ένα δάκρυ. Δάκρυ για τα δεινά και τις διαψεύσεις που ζει αυτή η πατρίδα, για τους νέους που κοιτάζουν με θολό βλέμμα το μέλλον, για τις ευκαιρίες που χάθηκαν και τις αξίες που παραμερίστηκαν.

Αυτό το δάκρυ, αγαπητοί φίλοι, είναι ο πολιτικός μου οδηγός. Αισθάνομαι όμως σήμερα ότι είναι και δικός σας. Διότι ένα συνέδριο για τον Αριστοτέλη δεν αποτελεί μια στεία αναδρομή στο παρελθόν. Είναι, αντίθετα, μια πράξη μέγιστη Πολιτισμού και ουσιαστικής Παιδείας. Όπως λοιπόν λένε οι σοφοί, με πρώτον εκείνον που γεννήθηκε στα Στάγειρα, αυτά αποτελούν το θεμέλιο, αλλά και προϋπόθεση για όλα τα άλλα.

Ευχαριστώ για την πρόσκληση και την προσοχή σας.

*Welcome address of the Member
of the European Parliament
former Rector of the University of Crete
Professor Emeritus George Grammatikakis*

My deeper ties with Thessaloniki are well known, as are the dimensions they have gained over time. Yet today's occasion has its own special gravity. For, in difficult times, two of the city's major Institutions of learning have decided to join the city itself in shining the spotlight on one of the greatest thinkers in antiquity. Nowadays, of course, the breadth and timeless value of Aristotle's thought are truths beyond dispute. The presence of both is called for in the present age, given its apparent lack of weightiness or clarity of mind. Besides, the significance of those truths for present-day Europe, which is to a great extent their political brainchild, was clearly underlined by the President of the European Parliament and by my dear friend Silvia Costa, Chair of the EU Culture Committee.

I shall limit my own greeting to a brief comment. It might appear personal, and yet it is not. On the contrary, I would say that it is profoundly political, in the Aristotelian sense of the term. Fate, and the honour that Greek voters reserved for me –one greater than deserved, I fear– obliges me to make frequent return trips from Brussels. And, as the seas of mother Greece and its incomparable light slowly begin to stretch before me from the aeroplane window, I cannot but shed a tear. A tear for the suffering and disillusionments this country is currently undergoing, for the young people peering dimly into the future, for the missed opportunities and the values cast aside.

That tear, dear friends, is my political compass. Yet, today, I sense that it is yours too. And that is because a congress on Aristotle cannot simply be a barren recollection of times past. On the contrary, it is a supreme act of culture and true education. And as wise people say, with the man born in Stageira first and foremost, those two things are the cornerstone and precondition for everything else.

Thank you for your invitation and your attention.

*Welcome Speech of the President of the Fédération
Internationale des Sociétés de Philosophie (FISP)
Professor Dermot Moran
University College Dublin*

Dear friends of Aristotle,
As President of the *Fédération Internationale des Sociétés de Philosophie* (FISP, International Federation of Philosophical Societies), on behalf of FISP, and in my personal capacity as an academic philosopher, I am deeply honored to be invited to write these words of welcome to you, the participants in this historic event in Thessaloniki, at the renowned Aristotle University, to commemorate the 2400 anniversary of the birth of Aristotle (384 to 322 BCE). On your behalf, I want to thank most sincerely Professor Emerita Demetra Sfondoni-Mentzou, President of the *Interdisciplinary Centre for Aristotle Studies*, and her colleagues at the Aristotle University, for making this international Congress a reality in these difficult and challenging times. I want to thank especially Professor Perikles A. Mitkas, the Rector of the Aristotle University, and Professor Evangelos Moutsopoulos of the Academy of Athens.

It is simply impossible to imagine what the world would have been like, if there never had been an Aristotle. He was a true polymath of the kind that appears only rarely on the stage of world history. So great was his authority in the Middle Ages that he was known simply as “the Philosopher.” For Dante, he was the “master of men who know” (*Inferno*). We owe to him the word “lyceum” (French: ‘*lycée*’) that has come to signify –along with the term “academy”– the very title for an institution of scholarly learning.

Notoriously, the German philosopher Martin Heidegger is reported to have begun his Aristotle lectures with this short biography: “He was born, he lived, he died.” What mattered, for Heidegger, were Aristotle’s works. And Aristotle left us a huge volume of works. Indeed, Aristotle reputedly wrote more than 200 treatises – Diogenes Laertius thinks the number was closer to 400. Yet, he died at the reasonably young age –even for antiquity– of sixty-two. Consider that Socrates was at least seventy, for instance; and Plato around eighty when they died.

Aristotle's life is also fascinating in itself and has been well documented recently by Carlo Natali.¹ He lived in turbulent times and had to leave Athens on at least two occasions, probably because his life was threatened because of his political allegiances. Although there are no significant traces of the events of Aristotle's private life in his own writings, remarkably, his last will and testament survives and is reproduced by Diogenes Laertius. In this will, Aristotle makes provision for his son Nicomachus and his daughter and also for his slaves, who are to be freed:

Nicanor shall see that the slave Myrmex shall be returned to his family in a manner worthy of me with the property that we got from him. Ambracis also is to be freed, and when my daughter marries, she shall be given 500 drachmas and the female slave she has at present. Thale shall receive in addition to the female slave she now has and has bought 2000 drachmas and a female slave. And for Simo, aside from the money previously given him for another slave, either a slave shall be bought or money given [for the purchase]. When my daughter is married, Tacho shall be freed, and also Philo, and Olympios, and his son. The executors are not to sell any of the slaves who looked after me, but to employ them. When they reach the appropriate age, they should set them free as they deserve.

This indicates a careful and thoughtful person, and also, within the standards of the time, kind and caring. He, at least, recognized that slaves were to be provided for properly and eventually freed.

According to Diogenes Laertius, Aristotle was not a charismatic personality like Empedocles, who dressed in purple and wore a golden crown (Diogenes Laertius 8.73), but he did, Laertius records, have his own peculiarities:

---

1. Carlo Natali, *Aristotle: His Life and School*, ed. D. S. Hutchinson (Princeton: Princeton University Press, 2013).

He [Aristotle] had a lisping voice, as is asserted by Timotheus the Athenian, in his work on Lives. He had also very thin legs, they say, and small eyes; but he used to indulge in very conspicuous dress, and rings, and used to dress his hair carefully.

Overall, Aristotle comes across as a serious, intense, brilliant, combative and somewhat difficult man. He was also generally dismissive of his predecessors in philosophy and could be sharp in his criticisms of rivals. Ancient commentators sometimes characterized him as the disloyal son, based on his acerbic criticism of his teacher Plato, for his doctrine of the Forms. There is even the suggestion –I look forward to hearing this issue clarified here in Thessaloniki!– that he might have betrayed his native city of Stageira (then allied with Athens) to the Macedonians and acted as their spy in the city.

Aristotle was born in Stageira, then a small town associated with Athens, where his father was a medical physician. One of Aristotle's earliest biographers, Hermippus, upon whom Diogenes Laertius based his own account, claimed that Aristotle's father, Nicomachus, was a descendant of one of the most illustrious branches of the Asclepiads, hence he was a doctor. Nicomachus was a friend of the king of Macedonia, Amyntas. His mother, Phaestis, was also from a prominent family, and, according to Dionysius of Halicarnassus, descended from one of the families from Chalcis that has colonized Stageira. His father died when Aristotle was young and the Neoplatonic *Lives* claims that Proxenus, a citizen of Atarneus, adopted Aristotle on his father's death. It is more than likely that he was originally destined to be a physician, following in his father's footsteps as would have been the norm within professional families. Some ancients (including Epicurus and Timaeus of Tauromenium) say Aristotle led a dissolute youth and even sold drugs!

According to Diogenes Laertius, Aristotle was seventeen

when he went to study with Plato at the Academy “during the archonship of Polyzelus” (according to Apollodorus), where he would remain for 20 years (c. 367 to 347), first as student and then as a lecturer. Ancient biographers record that Aristotle’s guardian Proxenus the Atarnean, was a friend of Plato’s, according to Usaibia, the Arabic translator of one of Aristotle’s *Lives*, and probably arranged for the tuition. When Aristotle entered the Academy, Plato was actually away in Syracuse on a political mission and he would have been taught by other members of the Academy.

Aristotle arrived at a time when Plato was getting interested in dialectic and his own early work is in rhetoric. It is claimed he offered courses on rhetoric while still in the Academy and was reputed to have been a rival to Isocrates (as recorded by Cicero and others).

Aristotle would have lived in Athens as a *metic*, an outsider, a legal alien, not an Athenian citizen. Indeed, he could not legally own property there, so it is unclear who actually owned the Lyceum. The evidence suggests that Aristotle did not set up his Lyceum in opposition to Plato himself. A Neoplatonic biography of Aristotle, *Vita Latina*, affirms that “Aristotle did not build the Lyceum in opposition to Plato while he was living ... for he remained faithful to Plato until his death.” Diogenes Laertius, on the other hand, records a famous anecdote about Aristotle: “He left Plato while he was living; so they say he remarked that ‘Aristotle kicked us out, just like colts kick out the mother who gave them birth’” (Diogenes Laertius, *Lives* 5.2). He certainly was Plato’s sharpest critic, in relation especially to the teaching concerning the Forms, and in his criticism of the cosmology of Plato’s *Timaeus*. But he also maintains that he is a friend of Plato. Thus, in *Nicomachean Ethics* Aristotle records that the Forms were introduced by “friends of mine” (Book I.6. 1096a11–13).

On Plato’s death, Aristotle left Athens, possibly for political reasons, as Athens became anti-Macedonian at the time

under the rule of Demosthenes, and Aristotle was associated with the Macedonian king. He went to stay for three years with “the tyrant Hermias of Atarneus” (a close friend of the Macedonian King Philip and, reputedly of Aristotle’s step-father Proxenus) at Atarneus, across the Aegean sea. Hermias allowed Aristotle to live in the city of Assos. Aristotle’s wife Pythia, the mother of his two children, daughter Pythias and son, Nicomachus, was a relative of Hermias.

Aristotle conducted a large part of his biological studies at Atarneus and Assos, and later, when he left Hermias, on Lesbos, and then in Macedonia, because many of the observations pertain to species common and in some cases indigenous to those regions.

Back in Macedonia, it is recorded by Plutarch that Aristotle was the tutor for a number of years in ancient Mieza (343–340) to the young Alexander who went on to form one of the greatest empires the world has ever known. Aristotle himself, however, never mentions Alexander. But Aristotle’s guardian Proxenus, had a son, Nicanor, Aristotle’s step-brother, whom Aristotle adopted. It is possible this is the same Nicanor who later served as one of Alexander’s generals. The source for Aristotle’s relation with Alexander is Plutarch’s *Life of Alexander*. Plutarch believed Aristotle taught Alexander his whole system; whereas others believe he taught him only dialectic. Certainly, Aristotle was closely connected to Alexander’s father Philip and was a Macedonian first and foremost. Yet, the tension between Macedon and Athens did not feature in his works and he comments on the rise of Macedon primarily as a counter to Persia. A famous piece of advice that Aristotle reputedly offered to Alexander, according to Plutarch, is to “treat the Greeks as if he were their leader (ἡγεμονικῶς/*hêgemonikôs*) and towards foreigners as their master (δεσποτικῶς/*despotikôs*), to have regards for the Greeks as for his friends and kindred, but to conduct himself toward other peoples as though they were animals or plants” (*On the Fortune or Virtue of Alexander*, I.6, 329b).

Aristotle returned from Macedonia to Athens in 335 BCE and set up the Lyceum. He taught there for 13 years (335-323), according to Diogenes Laertius. Athens was then undergoing a revival under the rule of Alexander, but when Alexander died in 323, Aristotle left Athens again. Almost all ancient authors report that Aristotle left Athens to avoid being condemned to death for impiety (75 years after the death of Socrates). He supposedly wrote, “I will not let the Athenians sin a second time against philosophy.” He headed to Chalcis, on the island of Euboea, where his mother’s family had property, where he lived for a year and perhaps opened a school. In the last months of his life he lamented his isolation.

Aristotle’s intellectual contribution is so immense, that it is impossible to summarize it in a few words. He systematized and formalized logic in a manner that established and stabilized the discipline for the next two thousand years. In the case of logic, he admits he had to make it up from scratch, whereas, in the case of rhetoric, he could draw on a long tradition. He wrote the foundational textbook in psychology, *Περὶ ψυχῆς* (*De anima*), a discipline that did not make further advance until Brentano and others in the nineteenth century. His treatise on tragedy is still the defining text for understanding that art form.

Aristotle’s writings on animals, on their classification and parts, and reproduction, would set the course for biology and zoology for the next two millennia. He wrote on physics and cosmology, with texts of meteors, on the heavens, as well as on ethics and politics, and the nature of political constitutions. He was deeply interested in the perfect state and the perfect citizen of that state. Democracy, on the other hand, did not impress him. He was the very archetype of the empiricist, collecting 158 constitutions of Greek states, collecting biological samples, collecting examples of bad arguments or fallacies and rhetorical techniques. He observed the phases of the moon and eclipses. In his work *On the Heavens*, Aristotle states that he had personally

observed (ἑωράκαμεν/*eōrakamen*) the moon in a half-full phase pass in front of Mars, and Mars, hidden by the moon, then emerge from behind it (*De caelo* II.12, 292a3–6). This event can now be dated precisely.

We know that Aristotle collected books and had a large library (which is referred to in a number of ancient texts). Strabo in his *Geographia* says that Aristotle was the first person to collect books and have a private library. He was a great observer of nature. For him, “all realms of nature are marvelous.” In his studies of animals, he frequently references the reports of beekeepers, fishermen, hunters and herdsmen, all those engaged in agriculture and animal husbandry. His writings are full of references to the sea, to sailing, to boats. Thus he assigns to citizens of his polis particular duties like the duties of different crew on a boat. He was especially renowned as a marine biologist. He observed that the octopus has a penis on one of its tentacles, a fact that, according to Jonathan Barnes, was not confirmed until nineteenth century.² He was forgivably wrong about the spontaneous generation of flies from mud. But he was careful to observe gradual development of the chicken in the egg (supposedly by removing an egg a day from the hen and documenting the stage of development of the chick inside). His views on the female role in reproduction have been much criticized as well as his view that women’s reason is not as authoritative as men’s. For Aristotle, based on his understanding of hylomorphism, the male supplies the form and the female the matter. In this regard, he is endorsing a long Greek tradition that associates the female with the unlimited and with matter. He is also accused of assuming that the male animal is the “norm,” whereas the female is some sort of departure from the male standard. Interestingly, as my colleague Fran O’Rourke reports, an

---

2. Jonathan Barnes, *Aristotle. A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2000).

ancient Irish proverb states that there are three things Aristotle did not understand: “the coming and going of the tide, the working of bees, and the mind of women (*intinn na mban*)!”

Aristotle wrote the classic texts on friendship, virtue (*ἀρετή/aretê*), on practical wisdom (*φρόνησις/phronesis*), on the right way to live the good life. He demonstrated decisively that riches and honours are not the highest goods for human beings. Human beings seek to flourish, to live well, to enjoy *eudaimonia* (εὐδαιμονία). But, perhaps, for philosophers, above all we have the books later collected under the title *Metaphysics*. These books on the question of “being *qua* being” (ὄν ἢ ὄν) and on the nature of οὐσία remain the most extraordinary and enduring contribution to “first philosophy” (πρώτη φιλοσοφία/*prôtê philosophia*).

Aristotle in many ways anticipated monotheism by giving to the Christian West, the conception of the one God as eternal, immutable, living and most good. Christian thinkers united together Aristotle’s idea of an intellect that thinks itself (νοῦς ποιητικός/*nous poiêtikos*, *Nicomachean Ethics*) with his conception of the First Mover who does not itself move (*Metaphysics* XII.6, 1072a9-15, 1073a2-5; *Physics* VIII.9, 266a). God is the complete actuality of thought and, as such, is immutable. Aristotle therefore could not accept Plato’s account of a creator God in his *Timaeus*. The medieval Christians, of course, could not accept Aristotle’s lack of a conception of divine creation and also struggled to interpret his conception of the eternity of the world. But the Christians thought that Aristotle had at least gestured towards the immortality of the soul. Moreover, the Christian monastic tradition owed Aristotle an enormous debt for, in his *Nicomachean Ethics*, Book X, defining the nature of the βίος θεωρητικός (*bios theorêtikos*), the contemplative life, over the *vita active*, a vision of the contemplative life that inspired the monastic movements of the high Middle Ages.

While Aristotle was scathingly critical of early physicist explanations of the cosmos, he was, at the same time, deeply appreciative of myths and stories. He is said to have collected proverbs as part of his interest in commonly held “reputable opinions” (εὐδοξία/*eudoxia*). Indeed, Rembrandt paints him contemplating the bust of Homer, the greatest of all exponents of myth. Late in life, Aristotle wrote: “The more solitary and isolated I am the more I have come to love myths” (reminding us of Socrates in prison versifying Aesop’s Fables). For Aristotle, the “lover of myth” (φιλόμυθος/*philomythos*) is also a lover of wisdom, since myth is “composed of wonders” (*Metaphysics* I.2, 982b).

Aristotle recognized that science culminates in definition and definition fixes the essence of the matter. He was not a great mathematician, but was a wonderful defender of the appropriate level of exactness for the particular domain. He set up the very concept of what makes science scientific, of how classification should be carried out. He is famously thought to have had “a place for everything.”

Aristotle influenced everyone and over several millennia. It is not easy to comprehend that his influence went far into Asia, from Uzbekistan, where Avicenna studied him, to Cordoba, Spain, where Maimonides studied him, to Paris and Oxford where Richard Rufus, Robert Grosseteste and Roger Bacon were inspired by him and taught his *Physics*. Aristotle’s Works was translated into Latin and then entered the curricula of the European Universities of Bologna, Paris and Oxford. Indeed, Universities advertised that they taught the works of Aristotle that were banned in Paris! Aristotle’s conception of the arts and sciences dominated the High Middle Ages in Spain, Italy, France, Germany and the Low Lands. Aristotle was condemned in the Reformation and belittled by Descartes, but revived in the Neo-Scholasticism of the nineteenth century. His doctrine of final causes was rejected by early modern philosophy, including by Descartes and later by Darwin, but

purposiveness continues to be a factor in the biological sciences.

Aristotle is constantly re-discovered and re-invented. The study of Aristotle is now like a thickly-layered archaeological excavation. Aristotle has been interpreted and re-interpreted for 2400 years. Francisco Suarez, for instance, admits that it is difficult to follow the arguments in Aristotle's *Metaphysics*, but in his notes he will draw on the explanations of Alexander of Aphrodisias, Averroes, and above all, of St. Thomas. And we will never stop reading Aristotle and trying to understand him and reason with him about the causes of all things.

Here, in Thessaloniki, in Mieza and Stageira, walking in the very places that Aristotle walked as a youth, discussing philosophy in the very location where he taught Alexander, experiencing the location of Aristotle's school, we shall encounter and celebrate the living Aristotle, *Aristoteles sempiternus*. We are grateful to our Greek hosts for inviting us to this celebration, to this *symposion*. We celebrate the accomplishment of Aristotle and enjoy the best of Greek welcomes. Thanks again to our hosts at the Aristotle University of Thessaloniki. Once again, participants, welcome to the Congress and to Aristotle's birthplace. Thank you and enjoy.

24-5-2016: Αρχαίο θέατρο Μιέζας: Ομιλία Ολομέλειας του Συνεδρίου από τον Ομότιμο Καθηγητή του *Université libre de Bruxelles*, Λάμπρο Κουλουμπάριτση.
Ancient theater of Mieza: Plenary Session Lecture by Professor Emeritus, Lambros Couloubaritsis, *Université libre de Bruxelles*.

27-5-2016: Οι Σύεδροι στη Σχολή Αριστοτέλους στην αρχαία Μιέζα. / The Participants of the Congress at the School of Aristotle in ancient Mieza.

25-5-2016: Πολιτιστική εκδήλωση στη Ροτόντα (Παγκόσμιο Μνημείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO). Ορχήστρα και χορωδία του Α.Π.Θ.
Cultural event in Rotunda (UNESCO World Heritage Monument). Orchestra and Choir of A.U.Th.